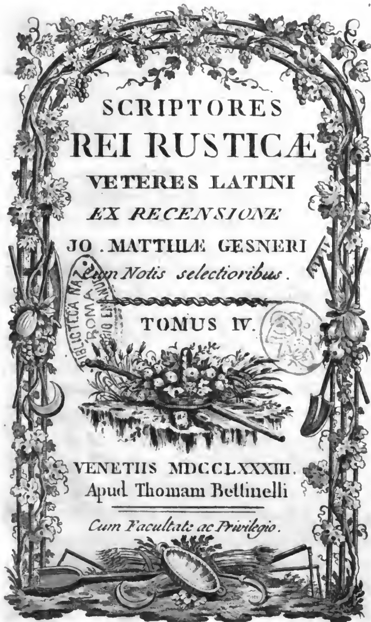

NAZIONALE
VITT. EMANUELE
BIBLIOTECA
12
1 K
4

SCRIPTORES
REI RUSTICÆ
VETERES LATINI
EX RECENSIONE
JO. MATTHIÆ GESNERI
Cum Notis selectioribus.
TOMUS IV.
VENETIIS MDCCLXXXIII.
Apud Thomam Bettinelli
Cum Facultate ac Privilegio.

LECTORIBUS S.

„DE Palladii ætate (ut Gesneri V. C. verbis „utar) nihil certe videtur posse constitui. Illud „quidem satis apertum, Plinio & Quintiliano „non esse æqualem, quod putabat Christopho-„rus Mylæus apud Scheffer. De re vehic. 2, 6 „p. 116. Sed neque Hadriani tempore vixisse „potest, qui ApuleJum laudet, quo argumen-„to utitur adversus Ludov. Vivem Casp. Bar-„thius ad Rutilii Itinerar. 1, 207. Neque ad-„huc, qui nostrum laudaverit, antiquior in-„ventus credo est Cassiodoro Divin. Lect. c. 28, „unde probabile fit, etiam Isidori Æmilianum „ad nostrum esse referendum, quamquam cor-„ruptissime laudatur 17, 1. Nobis, dictionem „præsertim & deletum prope Romanum ge-„nium (*), *titulorum* item divisionem, ipsam-„que appellationem adeo, considerantibus, tan-

(*) Etsi doctissimus Facciolatus hos libros *non inelegantes* appellat, ego tamen bona pace tanti viri Palladium semibarbarum scriptorem libenter dixerim, adeo illum tenet novandarum vocum insanabile cacoethes, & præter rem ornandi studium.

„to minus falli aliquis videtur, quanto recen-
„tiorem fecerit. Itaque probabilem, dum cer-
„tius quid proferatur, judicamus sententiam
„Barthii, qui suspicatur Palladium Rutilii Iti-
„ner. 1, 208 esse nostrum, quod tum commu-
„ne nomen Rutilii, tum alia ibi commemora-
„ta suadent: unde neç Petro Burmanno extra
„veri speciem ista conjectura videtur. De fun-
„dis suis in Sardinia ipse Mart. 10, 16. Utrum
„vero *Neapolitanum territorium*, cujus ibi men-
„tionem facit, in ipsa Sardinia sit, quod nobis
„præsertim auctoritas Mss. persuasit, an famo-
„sior illa Neapolis? de eo tanto facilius est dis-
„putare, cum etiam ibid. n. 24 *in Italia* plan-
„tas grandes ficorum se disposuisse commemo-
„ret. Itaque nolim temere erroris postulare An-
„tonium Sanfelicium, qui in libro de situ &
„origine Campaniæ Tom. IX Thes. Ital. Bur-
„mann. ex hoc ipso loco Palladii, eum Nea-
„poli, quæ caput regni est, scripsisse colligit.
„Indicavit mihi hunc locum Cel. Fabricius &c."

Hæc de Palladii Vita dumtaxat habemus, qui vulgo, nescio quo jure, patria Romanus creditur. Porro de nostris ad eum curis id unum dicendum accidit, quod optimi Ms. Er-

furtini maximam rationem habuimus in Varietate, & nonnulla in Notis indicavimus, quæ in Palladiano sermone præcipue reprehendenda videbantur. Siquidem non tam virtutes in aureæ ætatis auctore digito ostendere & novo quasi lumine illustrare, quam vitia in sequioris ævi censoria virgula plectere opus est. Quin hoc alterum magis necessarium existimandum esse, nemo sanus inficiabitur. Cæterum diu Palladii nostri viguit auctoritas, post quem delituisse videtur Columella, cum illum accommodatiorem rationibus suis putarent agricolæ, ea forte de causa, ita observante Gesnero, quod & lingua magis ad barbariem declinante, & illa in menses divisione usus est. Certe Petrus Crescentius, qui Catone, Varrone, Palladio, frequenter utitur, nusquam Columellæ meminit. Tales sunt in literis sæculorum vices, talia ingenii humani fata. Videmus & hodie in Gallia Ciceronem Senecæ, Cæsarem ac Livium Tacito, Virgilium Lucano Statiove posthaberi. Hæc deliramenta, contra licet voce atque exemplo nitentibus apud nostrates aliis, ut ab Italorum mentibus longe absint, nos jugiter enixeque allaborabimus. Vos interim, Candidi Le-

ctores, quæ nunc damus boni consulere humaniter pergite, tolerabiliora in dies expectate, & valete.

Dabam Venetiis VI. Cal. Jun. A. C. MDCCLXXXIV.

PALLADII RUTILII
TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBRI XIV.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI VIRI ILLUSTRIS, DE RE RUSTICA LIBER PRIMUS.

BREVIARIUM

EX RHEGIENSI EDITIONE *

ANNI MCDLXXXII.

I. De præceptis rei rusticæ. II. De quatuor rebus, quibus agricultura consistit. III. De aeris probatione. IV. De aqua probanda. V. De qualitate terrarum. VI. De industria, & necessariis ad rura sententiis. VII. De agri electione vel situ. VIII. De ædificio. IX. De hibernis & æstivis mansionibus, & pavimentis. X. De calce & arena.

* Cum his titulis plane consentiunt ii, qui sunt in MS. Erfurtensi.

De præceptis rei rusticæ.

Tit. I. PARS est prima prudentiæ, ipsam, cui præcepturus sis[a], æstimare personam. Neque enim formator agricolæ debet artibus & eloquentia rhetores æmulari, quod[b] a plerisque factum est: qui

a) es E. P. Lugd. b) quod plerique fecere Juntt.

dum diserte loquuntur rusticis, assecuti sunt, ut eorum doctrina nec a disertissimis[a] possit intelligi. Sed nos recidamus præfationis moram, ne, quos reprehendimus, imitemur. Dicendum autem nobis 2
est (si divina faverint) de omni agricultura, & pascuis, & ædificiis rusticis, secundum fabricandi magistros, & aquæ[b] inventionibus, & omni genere eorum, quæ vel facere vel nutrire oportet agricolam ratione voluptatis & fructus[c], suis tamen temporibus per universa distinctis. Sane in primis[d] hoc servare constitui, ut eo mense, quo ponenda sunt singula, cum sua omni exequar disciplina.

De quatuor rebus, quibus agricultura consistit.

II. Primo igitur eligendi & bene[e] colendi agri ratio, quatuor rebus constat, aere, aqua, terra, industria. Ex his tria naturalia; unum facultatis & voluntatis[f]. Naturæ est, quod in primis spectare[g] oportet, ut eis locis, quæ colere destinabis, aer sit salutaris[h] & clemens, aqua salubris & facilis, vel ibi nascens, vel[i] adducta, vel imbre collecta: terra vero fœcunda & situ commoda.

a) quidem *ins.* Juntt. b) eorumque *omn.* c) usufructus I. B. R. ususfructus I. I.-G. d) pomis I. B. R. e) bene *deest* P. f) est *add.* E. I. B. R. g) spectari Lugd. h) salubris P. i) aliunde *ins. a recent. manu* Lugd.

De aeris probatione.

III. Aeris igitur salubritatem declarant, loca ab infimis vallibus libera, & nebularum noctibus absoluta, & habitatorum considerata corpuscula[a], si eis color sanus, capitis firma sinceritas, inoffensum lumen oculorum, purus auditus (& si) fauces commeatum liquidæ vocis exercent[b]. Hoc genere benignitas aeris approbatur. His autem contraria noxium cæli illius spiritum confitentur.

De aqua probanda.

IV. Aquæ vero salubritas sic agnoscitur[c]. Primum ne a lacunis, aut a palude ducatur[d]: ne de metallis originem sumat; sed sit perspicui coloris, neque ullo aut sapore aut odore vitietur, nullus illi[e] limus insidat[f], frigus tepore[g] suo mulceat, æstatis incendia[h] frigore moderetur. Sed quia solet his omnibus ad speciem custoditis occultiorem noxam tectior servare natura, ipsam quoque ex incolarum salubritate noscamus: si fauces bibentium puræ sunt, si salvo capite[i], in pulmonibus ac thora-
2 ce aut nulla est aut rara causatio: nam plerumque has noxas corporis ad inferiorem partem, quæ su-

a) corpora Cr. b) emittunt P. emittant Cr. c) cognoscitur Lugd. d) deducatur P. e) ibi E. I. B. R. f) insideat P. g) tempore P. I. B. R. h) suo *ins.* P. suo rigore E. Juntt. i) si salvum caput, si Cr.

pra sunt corrupta, demittunt; (ut vitiato capite ad pulmones vel stomachum morbi causa decurrat) tunc culpandus aer potius invenitur. Deinde si venter, aut viscera, vel latera, vel renes nullo dolore aut inflatione vexantur; si vitia nulla vesicæ sunt. Hæc, atque his similia si apud incolas pro majori parte constare videris, nec de aere aliquid, nec de fontibus suspiceris.

De qualitate terrarum.

V. In terris vero quærenda fœcunditas: ne alba & nuda sit gleba, ne macer sabulo sine admistione terreni[a], ne creta sola, ne arenæ squallentes, ne jejuna glarea, ne aurosi[b] pulveris lapidosa macies, ne salsa vel amara, ne uliginosa terra, ne tofus arenosus atque jejunus, ne vallis nimis opaca & solida[c]: sed gleba putris & fere nigra, & ad tegendam se graminis sui crate sufficiens; aut misti coloris, quæ etsi rara sit, tamen pinguis soli adjunctione glutinetur. Quæ protulerit, nec scabra sint, 2
nec retorrida, nec succi naturalis egentia. Ferat, quod frumentis dandis utile signum est, ebulum, juncum, calamum, gramen, trifolium non macrum, rubos pingues, pruna silvestria. Color tamen[d] non magnopere quærendus est, sed pinguedo atque

a) terrena a m. s. E. b) arenosi Cresc. & *recent. manus in* Lugd. aut aur. E. c) squalida *iidem*. d) namque I. T.

3 dulcedo. Pinguem sic agnoscis. Glebam parvulam dulci aqua cum spargis & subigis, si glutinosa est & adhæret, constat illi inesse pinguedinem. Item scrobe effossa & repleta, si superaverit terra, pinguis est: si defuerit, exilis: si convenerit æquata, mediocris. Dulcedo autem cognoscitur, si ex ea parte agri, quæ magis displicet, glebam fictili vase
4 dulci aqua madefactam judicio saporis explores. Vineis quoque utilem[a] per hæc signa cognosces: si coloris & corporis rari aliquatenus, atque resoluti est; si virgulta, quæ protulit, levia, nitida, procera, fœcunda sunt, ut piros silvestres, prunos, rubos, cæteraque hujusmodi, neque intorta, neque
5 sterilia[b], neque macra exilitate languentia. Situs vero terrarum neque planus, ut stagnet; neque præruptus, ut defluat; neque obrutus, ut in imum[c] dejecta valle subsidat; neque arduus, ut tempestates immodice sentiat & calores: sed ex his omnibus utilis semper est[d] æquata mediocritas[e], & vel campus apertior, & humorem pluvium clivo fallente subducens; vel collis molliter per latera inclinata deductus; vel vallis cum quadam moderatione, & aeris laxitate submissa; vel mons alterius culminis defensus objectu, & a molestioribus ventis ali-

a) terram *ins. rec. manus in* Lugd. b) debilia Cr. c) ut ima valle s. *Ms. ap.* Barth. 38, 10. d) & adæquata Cr. e) requiratur *ins.* Cr.

quo liber auxilio, vel sublimis, asper, sed nemorosus & herbidus. Sed cum sint genera terrarum plu- 6
rima, ut pinguis aut macra, spissa vel rara, sicca vel humida, & ex his pleraque vitiosa, tamen propter seminum differentiam sæpe necessaria[a] maxime, sicut supra dixi, eligendus est pinguis ac resolutus ager, qui minimum laborem poscit[b], & fructum maximum reddit. Secundi meriti est spissus, qui labore quidem maximo, tamen ad vota respondet. Illud vero deterrimum genus est, quod erit siccum simul & spissum, & macrum vel frigidum: qui ager pestiferi more fugiendus est.

De industria, & necessariis ad rura sententiis.

VI. Sed ubi hæc, quæ naturalia sunt, neque humana ope curari possunt, diligentius æstimaveris, exsequi te convenit partem, quæ restat, industriæ: cujus hæc erit cura vel maxima, ut has, quas subjeci, ex omni opere rustico in primis debeas tenere sententias. PRÆSENTIA domini provectus est agri. Color terræ non magnopere desideretur, quia bonitatis[c] incertus est auctor. Genera omnium surcu- 2
lorum vel frugum præclara, sed terris tuis experta, committe: in novo enim genere seminum, ante experimentum, non est spes tota ponenda. Lo-

a) necessariam *omn. mals.* b) petit I. B. R. Cr. Lugd.
c) benignitatis E.

cis humidis semina citius quam siccis degenerant: quare subinde succurrat electio. Ferrarii, lignarii, doliorum, cuparumque factores necessario habendi sunt, ne a labore solenni rusticos causa desiderandæ urbis avertat. Locis frigidis a Meridie vineta ponantur; calidis, a Septentrione; temperatis, ab
3 Oriente, vel, si necesse sit, Occidente[a]. Operarum ratio unum modum tenere non potest in tanta diversitate terrarum: & ideo soli & provinciæ consuetudo facile ostendet, qui numerus[b] unamquamque rem faciat, sive in surculis, sive in omni genere satorum. Quæ florent, constat non esse tangenda. Bene eligi serenda non possunt, nisi hoc officium prius eligens[c] assumat. In rebus agrestibus maxime officia juvenum congruunt, imperia seniorum.
4 In vitibus putandis tria consideranda sunt, fructuum spes, successura materies, locus, qui servet ac revocet. Vitem si maturius putes, plura sarmenta: si serius, fructus plurimos consequeris. De locis deterrimis sicut arbores, ita vites convenit ad meliora transferre. Post bonam vindemiam
5 strictius, post exiguam latius[d] puta. In omni opere inserendi, putandi ac recidendi, duris & acutis utere ferramentis. In vite vel arbore, quæ facienda sunt, perage ante apertionem floris & gemmæ. In

a) ab Occid. E. *bene*. b) modus I. B. R. c) electus *Mf.* *apud* Barth. 38, 10. d) largius E. Lugd.

vineis[a] aratro prætermissa fossor emendet. Locis
calidis, siccis, apricis, pampinandum non est, cum
magis vitis optet[b] operiri. Et ubi vineas Vulturnus
exurit, aut flatus aliquis regioni[c] inimicus, vitem
tegàmus straminibus vel aliunde quæsitis. Ramus 5
lætus[d], viridis & sterilis in media olea abscindendus
est, velut totius arboris inimicus. Sterilitas & pe-
stilentia æquo modo fugiendæ sunt[e]. In pastinato
solo inter novellas vites omnino nihil est conseren-
dum. Græci jubent, exceptis caulibus, tertio an-
no, quæ libebit, injungere. Omnia legumina Græ-
cis auctoribus seri jubentur in sicca terra: faba tan-
tummodo in humida debet spargi. Domino vel co- 6
lono confinia possidenti, qui fundum vel agrum
suum locat, damnis suis ac litibus studet. In agro
periclitantur interiora, nisi colantur extrema[f].
Omne triticum in solo uliginoso post tertiam sa-
tionem in genus siliginis commutatur. Tria mala
æque nocent[g], sterilitas, morbus, vicinus. Qui 7
terram sterilem vineis occupat, & laboribus[h] suis
& sumtibus est inimicus. Campi largius vinum,
colles nobilius ferunt. Aquilo vites sibi objectas fœ-
cundat; Auster nobilitat. Ita in arbitrio nostro est,

a) Quæ invenies ar. P. b) oportet E. I. B. R. c) regionis *omnes præter* Lugd. d) lentus E. e) vel si secum utræque non fuerint *inser.* P. Lugd. f) exteriora E. g) Tria m. sunt quæ n. E. h) lateribus Lugd. *mox* iniquus *pro* inimicus.

utrum plus habeamus, an melius; NECESSITAS feriis
caret. Quamvis temperatis agris serendum sit, ta-
men si siccitas longa est, semina occata[a] tutius in
agris, quam in horreis servabuntur. Viæ malitia
8 æque & voluptati & utilitati adversa est. Qui agrum
colit, gravem tributis creditorem patitur, cui sine
spe absolutionis astrictus[b] est. Qui arando crudum
solum inter sulcos relinquit, suis fructibus derogat,
terræ ubertatem[c] infamat. FŒCUNDIOR est cul-
9 ta exiguitas, quam magnitudo neglecta. Nigras
vites omnino repudies, nisi in provinciis, & ejus
generis, quo acinaticium[d] fieri consuevit. Longius
adminiculum vitis incrementa producit. Teneram
& viridem vitem ferri acie ne recidas. Omnis in-
cisura sarmenti avertatur a gemma, ne eam stilla,
quæ fluere consuevit, extinguat. Pro macie vel so-
liditate vitium nutrienda sarmenta putator injungat.
Terra profunda (quod Græci asserunt) oleæ gran-
des arbores efficit, fructus minores, & aquatos ac
seros, magisque amurcæ proximos. Aer oleas tepi-
dus juvat, & ventis[e] mediocribus sine vi & horro-
10 re perflabilis. Vitis, quæ ad jugum colitur, per
ætates[f] ad hoc perducenda est, ut locis molestiori-
bus quatuor pedibus a terra, placidioribus vero sep-

a) locata I. I-St. b) obstrictus E. *melius*. c) uber *idem*.
d) acinaticum Barth. acinacium E. e) ventus mediocris I. I, G.
f) ætatem I. I-G.

tem summitas ejus insurgat. Hortus, qui cælo clementi subjacet, & fontano humore percurritur, prope est, ut liber sit, & nullam serendi disciplinam requirat. Subligatio acerbis uvis facienda est, quando excutiendi aut rumpendi acini nulla formido est.
Ligatura in vitibus locum debet mutare, ne unum 11
semper assiduitas conterat vinculorum. Fossorem si apertus vitis oculus viderit, cæcabitur spes magna vindemiæ: & ideo, dum est clausus[a], fodietur[b]. Terræ altitudinem cum fœcunditate, si ad frumenta, duobus pedibus explora: quatuor vero, si ad arbusta vel vites. Vitis novella, ut facile incrementum dilecta[c] consequitur; ita interitum[d] celerem, si
negligatur, incurrit. Modum tene æstimatis facul- 12
tatibus tuis in assumtione culturæ, ne superatis viribus, excedente mensura, turpiter deseras, quod arroganter assumis. Semina plusquam annicula esse non debent, ne vetustate corrupta non prodeant. Frumentum collis quidem grano robustius, sed mensuræ minus refundet. Omnia, quæ seruntur, crescente luna, & diebus tepidis sunt serenda: nam
tepor evocat, frigus includit. Si tibi ager est silvis 13
inutilibus tectus, ita eum divide, ut loca pinguia puras reddas novales, loca sterilia silvis tecta esse patiaris, quia illa naturali ubertate respondent, hæc

a) clausa I. B. R. b) fodiatur E. I. I-G. c) cultu I. I-G. d) facilem vel *int.* E.

beneficio lætantur incendii. Sed sic urenda distin-
gues, ut ad incensum agrum post quinquennium re-
vertaris: ita efficies, ut æqualiter vel sterilis gle-
14 ba cum fœcunda[a] contendat. Græci jubent olivam,
cum plantatur & legitur, a mundis pueris atque
virginibus operandum: credo recordati[b] arbori huic
esse præsulem Castitatem. Nomina frumentorum
superfluum est præcipere, quæ aut loco subinde,
aut ætate mutantur. Hoc satis est, ut eligamus
præcipua in ea regione, quam colimus, vel explo-
remus advecta. Lupinus & vicia pabularis, si viri-
des succidantur, & statim supra sectas eorum radi-
ces aretur, stercoris similitudine agros fœcundant:
quæ si exaruerint[c] ante quam proscindas[d], in his
15 terræ succus aufertur. Ager aquosus plus stercoris
quærit; siccus, minus. Calidis, maritimis, siccis,
apricis, campestribus locis omne opus vinearum ma-
turius inchoetur; frigidis, mediterraneis humidis,
opacis, montanis locis tardius: quod non solum de
mensibus aut diebus dixerim, sed (etiam de) horis
operandi. Omne opus rusticum, cum fieri præcipi-
tur, neque cito est, si ante quindecim dies; neque
tarde, si post quindecim fiat. Frumenta omnia ma-
xime lætantur patenti campo & soluto, & ad so-

a) fœcunditate E. Lugd. I. B. R. b) recordari I. B. R.
c) ex se atuerint Lugd. Barth. I. B. R. d) proscindantur E.
mox auferetur.

lem reclivi[a]. Spissa & cretosa & humida terra be- 16
ne far & triticum nutrit. Ordeum agro soluto de-
lectatur, & sicco: nam si in lutoso[b] spargatur[c],
moritur[d]. Trimestris satio locis frigidis (&) nivosis
convenit, ubi qualitas aestatis humecta est, caeteris
raro respondet eventu. Semen trimestre locis tepi-
dis melius respondebit, si seratur autumno: si ne-
cessitas coget[e] in salsa terra aliquid operari, extre-
mo autumno plantanda est vel conserenda, ut ma-
litia ejus hibernis imbribus eluatur. Aliquid etiam
terrae dulcis, vel arenae fluvialis subjiciendum est,
si illi virgulta committimus. Seminarium mediocri 17
terra instituere debemus, ut ad meliorem, quae sa-
ta fuerint, transferantur. Lapides, qui supersunt[f],
hieme rigent, aestate fervescunt: idcirco satis arbu-
stis & vitibus nocent[g]. Terra, quae circa arbores
movetur, ita est vicibus permutanda, ut ei, quae
in summo fuerat, ima succedat. In laetandis arbo- 18
ribus[h] crates faciemus, terram prius trunco admo-
ventes, & mox laetamen; ut sic opus natura bene-
ficii[i] alternante cumuletur. Agri praesulem non ex
dilectis, (&) tenere (educatis) servulis ponas; quia

a) reclini Lugd. b) agro *add.* E. Lugd. I. B. R. c) sparsum I. I-G. d) immoritur E. morietur Lugd. I. B. R. e) coget & de salsa terra sperari aliquid, post autumnum Lugd. sperari, post autumnum Barth. f) insuper sunt I. I-G.

g) quid enim latenti prosunt in terris calidis & siccis, dummodo eis terra subsit? *inser.* I. B. R. h) in laetaminandis arb. E. i) beneficiis E. naturae beneficio *post* I. B. R.

beneficio lætantur incendii. Sed sic urenda distingues, ut ad incensum agrum post quinquennium revertaris: ita efficies, ut æqualiter vel sterilis gle-
14 ba cum fœcunda[a] contendat. Græci jubent olivam, cum plantatur & legitur, a mundis pueris atque virginibus operandum: credo recordati[b] arbori huic esse præsulem Castitatem. Nomina frumentorum superfluum est præcipere, quæ aut loco subinde, aut ætate mutantur. Hoc satis est, ut eligamus præcipua in ea regione, quam colimus, vel exploremus advecta. Lupinus & vicia pabularis, si virides succidantur, & statim supra sectas eorum radices aretur, stercoris similitudine agros fœcundant; quæ si exaruerint[c] ante quam proscindas[d], in his
15 terræ succus aufertur. Ager aquosus plus stercoris quærit; siccus, minus. Calidis, maritimis, siccis, apricis, campestribus locis omne opus vinearum maturius inchoetur; frigidis, mediterraneis humidis, opacis, montanis locis tardius: quod non solum de mensibus aut diebus dixerim, sed (etiam de) horis operandi. Omne opus rusticum, cum fieri præcipitur, neque cito est, si ante quindecim dies; neque tarde, si post quindecim fiat. Frumenta omnia maxime lætantur patenti campo & soluto, & ad so-

a) fœcunditate E. Lugd. I. B. R. b) recordari I. B. R.
c) ex se aruerint Lugd. Barth. I. B. R. d) proscindantur E, *mox* auferetur.

lem reclivi[a]. Spissa & cretosa & humida terra be- 16
ne far & triticum nutrit. Ordeum agro soluto de-
lectatur, & sicco: nam si in lutoso[b] spargatur[c],
moritur[d]. Trimestris satio locis frigidis (&) nivosis
convenit, ubi qualitas æstatis humecta est, cæteris
raro respondet eventu. Semen trimestre locis tepi-
dis melius respondebit, si seratur autumno: si ne-
cessitas coget[e] in salsa terra aliquid operari, extre-
mo autumno plantanda est vel conserenda, ut ma-
litia ejus hibernis imbribus eluatur. Aliquid etiam
terræ dulcis, vel arenæ fluvialis subjiciendum est,
si illi virgulta committimus. Seminarium mediocri 17
terra instituere debemus, ut ad meliorem, quæ sa-
ta fuerint, transferantur. Lapides, qui supersunt[f],
hieme rigent, æstate fervescunt: idcirco satis arbu-
stis & vitibus nocent[g]. Terra, quæ circa arbores
movetur, ita est vicibus permutanda, ut ei, quæ
in summo fuerat, ima succedat. In lætandis arbo- 18
ribus[h] crates faciemus, terram prius trunco admo-
ventes, & mox lætamen; ut sic opus natura bene-
ficii[i] alternante cumuletur. Agri præsulem non ex
dilectis, (&) tenere (educatis) servulis ponas; quia

a) reclini Lugd. b) agro *add.* E. Lugd. I. B. R. c) sparsum I. I-G. d) immoritur E. morietur Lugd. I. B. R. e) coget & de salsa terra sperari aliquid, post autumnum Lugd. sperari, post autumnum Barth. f) insuper sunt I. I-G.
g) quid enim latenti prosunt in terris calidis & siccis, dummodo eis terra subsit? *inser.* I. B. R. h) in lætaminandis arb. E. i) beneficiis E. naturæ beneficio *post* I. B. R.

fiducia[a] præteriti amoris impunitatem[b] culpæ præsentis expectat.

De agri electione vel situ.

VII. In eligendo agro vel emendo, considerare debebis, ne bonum naturalis fœcunditatis colentium depravaverit inertia, & in degeneres[c] surculos uber soli feracis expenderit: quod quamvis emendari possit insitione meliorum, tamen harum rerum sine culpa melior usus est, quam cum spe corrigendi serus eventus. In seminibus ergo frumentorum præ-
2 sens emendatio poterit esse. In vineis maxime considerandum atque vitandum est, quod plerique fecerunt studendo famæ tantum, & latitudini pastinorum, semina vitium statuentes, vel sterilia, vel saporis indigni: quod grandi tibi labore constabit, ut corrigas, si agrum compares vitiis[d] talibus occu-
3 patum. Positio ipsius agri, qui eligendus est, ea sit. In frigidis provinciis orienti aut meridiano lateri ager esse debet oppositus, ne alicujus magni montis objectu, his duabus partibus exclusis, algore rigescat; aut per partem Septentrionis remoto, aut per Occidentis in vesperam sole dilato. In calidis vero provinciis pars potius Septentrionis optanda est,

a) fiduciam I. B. R. b) ad imp. I. B. R. c) indegeneres *junct.* I. B. R. d) vitibus E.

est, quæ & utilitati & voluptati, & saluti æqua
bonitate respondeat. Si vicinus est fluvius, ubi sta- 4
tuimus fabricæ[a] sedem parare, ejus debemus explorare naturam, qui plerumque quod exhalat, inimicum est, a quo (si talis sit) conveniet refugere conditorem. Palus tamen omni modo[b] vitanda est, præcipue quæ ab Austro est vel Occidente, & siccari consuevit æstate propter pestilentiam, vel animalia inimica, quæ generat.

De ædificio.

VIII. Ædificium pro agri merito, & pro fortuna domini oportet institui: quod plerumque immodice sumtum, difficilius est sustinere quam condere. Ita igitur æstimanda est ejus magnitudo, ut si aliquis casus incurrerit, ex agro, in quo est, unius anni, aut (ut) multum, biennii pensione reparetur. Ipsius autem prætorii situs sit loco aliquatenus[c] erectiore & sicciore quam cætera, (&) propter injuriam fundamentorum, & ut læto fruatur
aspectu. Fundamenta autem hoc modo ponenda 2
sunt, ut latiora sint ex utraque parte semipedis spatio, quam parietis (insuper struendi) corpus
increscet[d]. Si lapis vel tofus occurrat, facilis causa 3
est collocandi, in quo sculpi tantum fundamenti

a) fabricæ *om.* P. b) omnino E. *bene*. c) aliquanto P.
d) increscat E.

forma debebit, unius pedis altitudine vel duorum. (Et) si solida vel constricta[a] invenietur argilla, quinta vel sexta pars altitudinis ejus, quæ supra terram[b] futura est, fundamentis deputetur. Quod si terra laxior fuerit, modo majoris altitudinis obruantur, donec munda sine ruderum suspicione[c] occurrat argilla; quæ si omnino desit, quartam mersisse sufficiet. Studendum præterea, ut hortis & poma-
3 riis cingi possit, aut pratis. Sed totus fabricæ tractus unius lateris longitudine, in quo frons erit, meridianam partem respiciat, in primo angulo excipiens ortum solis hiberni, & paulum ab occidente avertatur hiemali. Ita proveniet, ut per hiemem sole illustretur, & calores ejus æstate non sentiat.

De hibernis & æstivis mansionibus, & pavimentis.

IX. Forma tamen esse debet ejusmodi, ut ad habitationem breviter collectas & æstati & hiemi præbeat mansiones. Quæ hiemi parantur ita sint constitutæ, ut possit eas hiberni solis totus propemodum cursus hilarare. In his pavimenta opportu-
2 na esse debebunt. Primum in fabricis planis earum observandum est, ut æqualis & solida contigna-

a) stricta Barth. *mox* inveniatur E. b) petram E.
c) suspicatione E.

tio fiat, ne gradus ambulantium tremorem[a] fabri-
cæ titubantis excutiat. Deinde ut axes[b] quernæ
cum æsculeis non misceantur: nam quercus hu-
more concepto, cum cœperit[c] siccari, torquebi-
tur, & rimas in pavimento faciet: æsculus autem
sine vitio durat. Sed si quercu suppetente æsculus 3
desit, subtiliter quercus secetur, & transversus at-
que directus duplex ponatur ordo tabularum, clavis
frequentibus fixus. De cerro[d], aut fago, aut farno[e]
diutissime tabulata durabunt, si stratis super paleis
vel filice humor calcis nusquam ad tabulati corpus
accedat. Tunc superstatuminabis rudus, id est sa- 4
xa[f] contusa duabus partibus & una calcis temperante
constitues. Hoc cum ad sex digitorum crassitudinem
feceris, & regula exploraveris æquale, si loca hie-
malia sunt, tale pavimentum debebis imponere, in
quo vel nudis pedibus stantes ministri hieme non
rigescant. Inducto itaque rudere vel testaceo pavi-
mento, congestos & calcatos spisse carbones cum
sabulone & favilla & calce permiscebis, & hujus
impensæ crassitudinem sex unciis jubebis imponi:
quod exæquatum nigra pavimenta formabit, & si
qua fundentur ex poculis, velociter rapta desuget[g].
Sed si æstivæ mansiones sunt, Orientem solstitia- 5

a) tremor *al.* E. *male*. b) asseres Sylb. *in Indice* I. B. R.
c) cum se cœperit siccare *a*. V. E. d) acerno I. B. R.
e) fraxino I. B. R. f) saxi contusi duas partes & cum una ca. temperatæ I. I. G. g) desugent *reliqui*.

lem & partem Septentrionis aspiciant, & vel testaceum (sicut supra diximus) accipiant pavimentum, vel marmora, vel tesseras, aut scutulas, quibus æquale reddatur angulis lateribusque conjunctis. Si hæc deerunt, supra marmor tusum cernatur[a], aut arena cum calce inducta levigetur.

De calce & arena.

X. Præterea scire est necessarium construenti,
quæ calcis & arenæ natura sit utilis. Arenæ ergo
fossiciæ genera sunt tria, nigra, cana, rufa: om-
nium[b] præcipue rufa melior: meriti sequentis est
cana: tertium locum nigra possidet. Ex iis, quæ
compressa[c] manu edit stridores, erit utilis fabricanti.
Item si panno vel linteo candidæ vestis inspersa[d]
& excussa nihil maculæ reliquerit aut sordis, egre-
2 gia est. Sed si fossilis arena non fuerit, de flumi-
nibus (aut) glarea, aut littore colligetur. Marina
arena tardius siccatur, & ideo non continue, sed
intermissis temporibus construenda est, ne opus one-
rata corrumpat: camerarum quoque tectoria salso
humore dissolvit. Nam fossiles arenæ cementitiis[e]
parietibus & cameris celeri siccitate utiles sunt,
melioresque, si statim, cum effossæ sunt, calci mi-

a) sternatur I. B. R. b) omnibus Lugd. E. c) comprehensa E. Lugd. I. B. R. d) impressa Lugd. E. e) tectoriis & cam. Lugd. E. Barth. I. B. R.

sceantur: nam diutino sole, aut pruina, aut imbre vanescunt. Fluviales tectoriis magis poterunt convenire. Sed si uti necesse sit maris arena, erit 3
commodum prius eam lacuna humoris dulcis immergi, ut vitium salis aquis suavibus elota[a] deponat. Calcem quoque (ex) albo saxo duro, vel Tiburtino, aut columbino fluviali coquemus, aut rubro, aut spongia, aut marmore postremo, quæ erit ex spisso & duro saxo, structuris convenit: ex fistuloso vero aut molliori lapide tectoriis adhibetur utilius. In duabus arenæ partibus calcis una miscenda est. In fluviali vero arena si tertiam partem testæ (cretæ[b]) addideris, operum soliditas mira præstabitur[c].

De latericiis parietibus.

XI. Quod si latericios parietes in prætorio facere volueris, illud servare debebis, ut perfectis parietibus, in summitate, quæ trabibus subjacebit, structura testacea cum coronis prominentibus fiat sesquipedali altitudine, ut si corruptæ tegulæ aut imbrices fuerint, parietem non possint (stillicidia) penetrare[d] per pluviam. Deinde providendum est, 2
ut siccis & asperatis parietibus latericiis inducatur tectorium[e], quod humidis ac levibus adhærere non

a) eluta E. b) coctæ I. B. R. c) parabitur E. *bene*.
d) parietes non possint stillicidio penetrari Barth. 38, 10.
e) onus tectorum E. *forte opus*.

poterit; & ideo tertio eos prius debebis obducere, ut tectorium sine corruptione suscipiant.

De lumine & altitudine.

XII. In primis studendum est in agresti fabrica, ut multa luce clarescat: deinde ut partes temporibus divisas, sicut supra dixi, congruis partibus[a] offeramus, id est, æstivas septentrioni, hibernas meridiano, vernas & autumnales orienti. Mensura vero hæc servanda est in tricliniis atque cubiculis, ut quanta latitudo & longitudo fuerit, in unum computetur, & ejus medietas in altitudinem conferatur.

De cameris & canniciis.

XIII. Cameras in agrestibus ædificiis ex ea materia utilius erit formare, quæ facile invenietur in villa. Itaque aut tabulis faciemus, aut cannis, hoc genere: Asseres ligni Gallici vel cupressi directos & æquales constituemus in eo loco, ubi camera facienda est, ita ordinatos, ut inter se sesquipedalis mensura sit vacua. Tunc eos catenis ligneis ex junipero, aut oliva, aut buxo, aut cupresso factis ad contignationem suspendemus, & binas inter eos perticas dirigemus tomicibus alligatas. Postea palustrem

a) cæli regionibus I. I-G.

cannam, vel hanc crassiorem, quæ in usu est, contusam, facta & strictim juncta crate subnectemus[a], & per omne spatium cum ipsis asseribus & perticis alligabimus[b]. Dehinc primo impensa pumicea[c] induemus, & trulla æquabimus, ut inter se cannarum membra constringat. Post arena & calce coæquabimus. Tertio tusi marmoris pulverem mistum cum calce ducemus & poliemus ad summum nitorem.

De opere albario.

XIV. Opus quoque albarium sæpe delectat, cui calcem debebimus[d] adhibere, cum multo tempore fuerit macerata: ergo ut utilem probes, ascia calcem quasi lignum dolabis. Si nusquam acies ejus offenderit, & (si) quod asciæ adhæret, fuerit molle atque viscosum, constat albariis operibus convenire.

De tectoriis.

XV. Parietum vero tectura sic fiet fortis & nitida. Prima[e] trullis frequentetur inductio: cum siccari cœperit, iterum inducatur, ac tertio post hæc tria coria ex marmoreo[f] grano cooperiatur ad trullam: quæ inductio ante tam diu subigenda est, ut

a) subnectimus *a.* V. E. b) alligamus E. I. I-G.
c) pumica I. B. R. E. d) debemus E. e) Primo I. B. R.
f) marmore Lugd.

rutrum, quo calx subigitur, mundum levemus. Hæc quoque marmoris grani inductio cum siccari incipiet[a], aliud corium subtilius oportet imponi: sic & soliditatem custodiet & nitorem.

De vitanda valle, quæ propter aquas diligi solet.

XVI. Vitandum est autem, quod plerique fecerunt aquæ causa, villas (in) infimis vallibus mergere, & paucorum dierum voluptatem præferre habitatorum saluti: quod etiam magis metuemus, si provincia quam colimus, de morbis æstate suspecta est. Cui si fons desit, aut puteus, cisternas construere conveniet, quibus omnium conduci possit aqua tectorum. Fiunt autem hoc modo.

De cisternis & maltha frigidaria.

XVII. Signinis[b] parietibus magnitudo ea, cui delectaris & sufficis, construatur longior magis quam latior. Hujus solum alto rudere solidatum relicto fusoriis loco testacei pavimenti superfusione levigetur. Hoc pavimentum omni cura terendum[c] est ad nitores, & lardo pingui decocto assidue perfricandum.
2 dum. Quod ubi deducto humore siccatum est, ne rimis in aliqua parte findatur, etiam parietes simili corio velentur obducti, & ita post diuturnam & so-

a) inceperit I. B. R. cœperit I. I-G. b) Cisternæ magnit. qua delect. & cui suff. Pol. Cr. c) cædendum I. I-G.

lidam siccitatem, aquæ præbeatur hospitium. Anguillas sane, piscesque fluviales mitti in his, piscique conveniet, ut horum natatu aqua stans agilitatem currentis imitetur. Sed si aliquando in quocunque loco pavimenti, vel parietis tectura[a] succumbat[b], hoc genus malthæ adhibebimus, ut humor in exitum nitens possit includi. Rimas & lacunas ci- 3
sternarum, & piscinas, vel puteos sarciemus hoc genere, & si humor per saxa manabit: picis liquidæ, quantum volueris, & tantundem sumes unguinis, quod vocamus axungiam, vel sevum. Tunc in olla utrumque miscebis & coques donec spumet; deinde ab igne removebis. Cum fuerit eadem refrigerata permistio[c], calcem minutim superadjicies, & ad unum corpus omnia mista revocabis. Cumque 4
velut strigmentum feceris, inseres locis corruptis ac manantibus, & pressum summa densitate calcabis. Salutare erit aquas illuc per tubos fictiles duci, & opertis immeare cisternis: nam cælestis aqua ad bibendum omnibus antefertur, ut & si fluens adhiberi possit, quæ salubris non est, lavacris debeat & hortorum vacare culturæ.

De cella vinaria.

XVIII. Cellam vinariam Septentrioni debemus habere oppositam frigidam, vel obscuræ proximam,

a) tectum I. B. R. b) succubat Barth. c) promixtio I. B. R.

longe a balneis, stabulis, furno, sterquiliniis, cisternis, aquis, & cæteris odoris horrendi: ita instructam necessariis, ut non vincatur a fructu: sic autem dispositam, ut basilicæ ipsius forma calcatorium loco habeat altiore constructum, ad quod inter duos lacus, qui ad excipienda vina hinc inde depressi sint, gradibus tribus fere aut quatuor ascendatur. Ex his lacubus canales structi, vel tubi fictiles circa extremos parietes currant, & subjectis lateri suo doliis per vicinos meatus manantia vina
2 defundant. Si copia major est, medium spatium cupis deputabitur, quas, ne ambulacra prohibeant, basellis[a] altioribus impositas, vel supra (obruta) dolia possumus collocare spatio inter se longiore[b] distantes, ut (si res exigat) curantis[c] transitus possit admitti. Quod si cupis locum suum deputabimus, is locus ad calcatorii similitudinem podiis brevibus, & testaceo pavimento solidetur, ut etiam si ignorata[d] se cupa diffuderit[e], lacu subdito excipiantur (non) peritura vina, quæ fluxerint.

De horreo.

XIX. Sicut horreorum quamvis ipsam (Septentrionis) desideret partem, & superior, & longe

a) vasellis I. B. R. asellis Barth. Lugd. duas sellis E.
b) largiore E. I. I-G. Lugd. c) currentis I. B. R. E. *mox* deputavimus. d) ignoranti Barth. e) *quid si* diffiderit? Gesn.

ab omni humore[a] & lætamine & stabulis ponendus
est, frigidus, ventosus & siccus: cui providendum[b]
structuræ diligentia, ne rimis possit abrumpi[c]. So-
lum igitur[d] omne bipedis sternatur, vel minoribus
laterculis, quos suffuso[e] testaceo pavimento debemus
imprimere. Tunc divisas cellas (si magnus sperabi- 2
tur seminum[f] modus) grano cuique tribuemus. Et
si terræ pauperies minora promittit, vel craticiis
podiis erunt discernenda granaria, vel vimineis va-
sculis[g] reditus tenues colligemus[h]. Sed factis grana-
riis, amurca luto mista parietes linuntur; cui aridi
oleastri vel olivæ folia pro paleis adjiciuntur: quo
tectorio siccato, rursus amurca respergitur: quæ ubi
siccata fuerit, frumenta condentur: hæc res gurgu-
lionibus & cæteris noxiis animalibus inimica est.
Aliqui coriandri folia frumentis miscent ad servan-
dum profutura. Nihil tamen diu custodiendis fru-
mentis commodius erit, quam si ex areis in alte-
rum locum vicinum transfusa refrigerentur aliquan-
tis diebus, atque ita horreis inferantur. Negat Co- 3
lumella ventilanda esse frumenta, quia magis mi-
scentur animalia totis acervis: quæ si non movean-
tur, in summitate intra mensuram palmi subsistent,
& hoc velut corrupto corio cætera illæsa durabunt:

a) odore Pol. olere Cr. b) est *add.* E. c) obrumpi Lugd.
d) ergo I. B. R. e) suffosso E. I. B. R. Barth. f) seminis E.
g) vasculis continue redactis tenue Barth. h) congeremus E.

asserit idem, noxia animalia ultra prædictam mensuram non posse generari. Herba conyza sicca (ut Græci asserunt) substrata frumentis, addit ætati: ab horreis tamen auster esse debet aversus.

De olei factorio.

XX. Olearis cella meridianis sit objecta partibus, & contra frigus munita[a], ut illi per specularia debeat lumen admitti. Ita & operas, quæ hieme futuræ sunt, nullus algor impediet: & oleum cum premetur, adjutum[b] teporibus, frigore non valebit astringi. Trapetis & rotulis & prælo nata[c] est for-
2 ma, quam consuetudo dictavit. Receptacula olei semper munda sint, ne novos[d] sapores infecta veteri rancore corrumpant. At si quis majori diligentiæ studet, subjectis hinc inde cuniculis pavimenta suspendat, & ignem suggerat[e] fornace succensa. Ita purus calor olei cellam sine fumi nidore vaporabit, quo sæpe infectum, colore corrumpitur & sapore.

De stabulis equorum & boum.

XXI. Stabula equorum vel boum, meridianas quidem plagas[f] respiciant, non tamen egeant Se-

a) obmunita P. b) usum Lugd. ejus *ins.* I. B. R. c) nota Lugd. E. d) novo sapore I. B. R. e) subjiciat E. f) partes Lugd. I. B. R.

ptentrionis[a] luminibus, quæ per hiemem clausa nihil noceant, per æstatem patefacta refrigerent. Ipsa stabula propter ungulas animalium, ab omni humore suspensa sint. Boves nitidiores fient, si focum 2 proxime habeant, & (ignis) lumen intendant. Octo pedes ad spatium standi singulis boum paribus abundant, & in porrectione xv. Plancæ[b] roboreæ supponantur stationibus equorum (cum stramine) ut jacentibus molle sit, stantibus durum.

De curte.

XXII. Cors ad meridiem pateat, & objecta sit soli, quo facilius hieme aliquem teporem concipiat, propter ea, quæ insunt animalia, quibus[c] etiam ad æstatis temperandum calorem porticus furcis, asseribus & fronde formari debent, quæ vel scandulis[d], vel (si copia suppetit) tegulis, vel (si facilius & sine impensa placuerit) tegentur caricibus aut genistis.

De aviariis.

XXIII. Circa parietes cortis extremos aviaria facienda sunt, quia stercus avium maxime necessarium est agriculturæ, excepto anserum lætamine,

a) a septentrione Lugd. E. I. B. R. & *Ms.* Zinzerl. ad Val. Fl. 4, 28. b) Plantæ I. B. R. c) his vero, quæ insunt, animalibus ad æst. temp. &c. Erf. d) scindulis *Mss.* Pal. Barth. Lugd. E.

quod satis omnibus inimicum est. Sed habitacula cæterarum avium maxime necessaria sunt [a].

De columbario.

XXIV. Columbarium [b] vero potest accipere sublimis una turricula in prætorio constituta, levigatis ac dealbatis parietibus, in quibus a quatuor partibus, sicut mos est, fenestellæ brevissimæ fient, ut columbas solas ad introitum exitumque permit-
2 tant. Nidi figurentur interius. A mustellis tutæ fient, si inter eas (frutex virgosus sine foliis asper, vel) vetus spartea projiciatur, qua animalia calceantur, ut eam secreto non videntibus aliis, unus attulerit, (non [c] pereunt. Et neque locum deserunt, si per omnes fenestras aliquid de strangulati hominis loro, aut vinculo, aut fune suspendas.) Inducunt alias, si cumino pascantur assidue [d], vel (setosi) hirci alarum balsami liquore tangantur.
3 Fœtus frequentant, si ordeum torrefactum, vel fabam, vel herbum [e] sæpe consumant. Triginta autem columbis volantibus diurni tres sextarii tritici sufficient, aut creturæ, ita ut herbum fœtus gratia mensibus præbeamus hibernis. Rutæ ramulos

a) *In Ms. Erf. add.* id est, quo facilius hieme calorem faciat, frigus repellat. b) Columb. accipiat Pol. c) (non — suspendas) *om.* Pol. vid. Morg. I, 80, & II, 13. d) assiduo, vel si h. E. *pro* hirci *habet* irci Cr. vid. Morg. l. c.
e) orobum Cr. Morg. l. c.

pluribus[a] locis oportet contra animalia inimica suspendere.

De turturario.

XXV. Sed columbarii cellæ duo subjecta cubicula fiant. Unum breve, & prope obscurum, quo turtures claudi possint: quos nutrire facillimum est: nam nihil expetunt, nisi ut æstate, qua sola maxime pinguescunt, triticum vel milium mulsa maceratum semper accipiant: semodius[b] unus diurnus centum viginti turturibus sufficit. Aqua sane eis frequenter (mundior) debet offerri.

De turdis.

XXVI. Aliud vero cubiculum turdos nutriat: qui si alieno tempore saginentur, & voluptatem cibi[c], & reditum maximum præstant; PARCITATI beneficium ministrante luxuria. Sit autem locus mundus &[d] lucidus, & undique levigatus: transversæ in hoc perticæ figuntur, quibus possint post inclusum volatum sedere: rami etiam virides sæpe mutentur. Caricæ tunsæ mistis pollinibus largissime 2
præbeantur. Myrti etiam, si facultas est, lentisci, oleastri, ederæ, arbuti semina interdum ad exclu-

a) plurimis Lugd. b) sed mod. E. c) tibi J. B. R. cibum & remedium m. E. d) nitidus *ins.* E.

denda fastidia, & maxime aqua munda, præbeatur[a]. Claudantur illæsi & recenter [b] capti, mistis aliquibus ante nutritis, quorum societate ad capiendos cibos pavidam novæ captivitatis mæstitudinem consolentur.

De gallinis.

XXVII. Gallinas educare nulla mulier nescit, quæ modo videatur industria. Hoc de his præcepisse sufficiat, ut fimo[c], pulvere utantur, & cinere. Sint præcipue nigræ aut flavi coloris, (sed) albæ vitentur.. Vinaceæ cibo sterilescunt: ordeo semicocto & parere sæpe coguntur, & reddunt ova majora, duobus cyathis ordei bene pascitur una gallina, quæ [d] sit vaga. Supponenda sunt his semper ova numero impari[e], luna crescente, a decima us-
2 que in quintamdecimam. Pituita his nasci solet, quæ alba pellicula linguam vestit extremam: hæc leviter [f] unguibus vellitur, & locus cinere tangitur, & allio trito plaga mundata conspergitur. Item allii mica trita cum oleo faucibus inseritur: staphis agria etiam prodest, si cibis misceatur assidue. Si amarum lupinum comedant, sub oculis illis grana ipsa procedunt: quæ nisi acu leviter [f] apertis pelliculis au-

a) tribuatur Lugd. E. b) recens E. c) fumo I. I-G.
d) quæ circuit P. Lugd. Barth. E. e) imparia I. B. R.
f) leniter Cr.

auferantur, extinguunt. Oculos portulacæ succo 3
forinsecus, & mulieris lacte curemus, vel Ammo-
niaco sale, cui mel & cyminum æquale[a] miscentur.
Pediculos earum perimit staphis agria, & torrefa-
ctum cyminum pari pondere, & pariter tunsa cum
vino, & amari lupini aqua, si penetret secreta pen-
narum.

De pavonibus.

XXVIII. Pavones nutrire facillimum est, nisi[b]
fures aut animalia inimica formides; qui plerumque[c]
per agros vagantes sponte se pascunt, pullosque
educant, & altissimas vespere arbores petunt. Una
(vero) his cura debetur, ut incubantes per agrum
fœminas, quæ hoc passim faciunt, a vulpe custo-
dias: ideo in insulis brevibus meliori[d] sorte nutriun-
tur. Uni masculo fœminæ quinque sufficiunt. Ma- 2
sculi ova & pullos suos persequuntur[e] velut alieni-
genas, priusquam illis cristarum nascatur insigne.
Ab Idib. Februariis calere incipiunt. Faba leviter
torrefacta in libidinem provocantur, si eis quinto
quoque die tepida præbeatur: sex cyathi uni suffi-
ciunt. Cupidinem coeundi masculus confitetur,
quoties circa se amictum caudæ gemmantis incur-

a) æqualiter misceantur P. Cr. b) eis *ins.* I. B. R. Cr. *ele-gantius.* c) plurimum I. B. R. d) melius nutr. Cr.
e) consequuntur E.

vat, & singularum capita oculata[a] pennarum locis
3 suis exerit cum stridore procurrens. Si ova pavonum gallinis supponantur, excusatæ matres ab incubatione tribus vicibus per annum fœtus edunt. Primus partus quinque ovorum; secundus quatuor; tertius trium vel duorum esse consuevit. Sed electæ (si hoc placuerit) nutrices gallinæ sint, quæ a primo incremento lunæ novem diebus habeant novem ova supposita, quinque pavonina, & cætera
4 sui generis: decima die (ova) omnia gallinacea subtrahantur, & alia item[b] gallinacea totidem recentia supponantur, quot ablata sunt, ut trigesima luna, hoc est expletis triginta diebus, possint cum pavoninis ovis aperiri: ova autem pavonum, quæ gallinæ subjecta sunt, sæpe manu convertantur, quia hoc ipsa facere vix valebit: unam partem ovi notabis, ut te subinde convertisse cognoscas. Majores tamen gallinas oportet eligere; nam minoribus pauciora suppones. Natos (autem pullos) si ad unam transferre a pluribus velis, dicit Columella, uni nutrici viginti quinque sufficere; mihi vero, ut bene educi possint, videntur quindecim satis esse. Primis diebus far ordei conspersum vino pullis dabitur, vel undecunque cocta pulticula & refrigerata: postea adjicietur porrum concisum, vel caseus recens, sed

a) occulta *præter* Juntt. *editi* E. b) tunc I. B. R.

expressus: nam serum pullis nocet. Locustæ etiam pedibus ablatis præbentur. Ita pascendi sunt usque 5
ad sextum[a] mensem[b]. Deinde ordeum poteris præbere solenniter. Trigesimoquinto tamen die[c], postquam nati sunt, etiam in agrum tuto ejici possunt comitante nutrice pascendi, cujus singultu revocantur ad villam. Pituitas vero & cruditates iis remediis submovebis, quibus gallina curatur. Maximum illis periculum est, cum incipit crista produci; nam patiuntur languores infantum similitudine[d], cum illis tumentes gingivas denticuli aperire nituntur.

De phasianis.

XXIX. In phasianis nutriendis hoc servandum est, ut novelli ad creandos fœtus parentur, id[e] est qui anno superiore sunt editi: veteres enim fœcundi esse non possunt. Ineunt fœminas mense Martio vel Aprili. Duabus unus masculus sufficit, quia cæteras aves salacitate non æquat[f]. Semel in anno fœtus creant[g]. Viginti fere ovis pariendi ordo concluditur.
Gallinæ his melius incubabunt, ita ut quindecim 2
phasianina[h] ova nutrix una cooperiat, & cætera sui generis supponantur. In supponendo, de luna & diebus, quæ sunt in aliis dicta, serventur[i]. Trige-

a) unum Cr. b) diem I. B. R. c) Tricesimo tamen quinto die E. *recte*. d) dolores sim. inf. E. e) iidem qui Barth. f) non æquant E. *recte*. g) creabunt Lugd. E. h) phasiana E. i) servemus Lugd. E.

simus dies maturos pullos in lumen emittet. Sed per quindecim dies discocto[a] ac refrigerato leviter ordei farre pascentur, cui vini imber aspergitur. Post triticum fractum[b] præbebis, & locustas, & ova formicæ. Sane ab aquæ prohibeantur accessu,
3 ne eos pituita concludat. Quod si pituitam patientur phasiani, allio cum pice liquida trito rostra eorum debebis assiduus perfricare, vel vitium, sicut
4 gallinis fieri consuevit, auferre. Saginandi hæc ratio est, ut unius modii triticea[c] farina in brevissimas offulas redacta clauso phasiano per xxx dies *ministrata*, sufficiat: vel, si ordeaceam farinam præbere volueris, unius & semissis modii farina per prædictos dies saginam replebit. Observandum sane est, ut offulæ ipsæ oleo levigentur asperso, & ita inserantur faucibus, ne sub infima linguæ parte mergantur: quod si evenerit, statim pereunt[d]. Illud quoque magnopere curemus, ne præbeantur nova alimenta, nisi digestis aliis; quia eos facillime onus cibi hærentis[e] extinguit.

De anseribus.

XXX. Anser sane nec sine herba, nec sine aqua facile sustinetur: locis consitis inimicus est, quia sata & morsu lædit & stercore: pullos præstat &

a) decocto Barth. discreto Cr. b) fructum Barth. c) tritici f. E. d) peribunt E. Lugd. I. B. R. e) arentis Barth.

plumas, quas & autumno vellamus & vere. Uni
masculo tres fœminæ sufficiant. Si desit fluvius,
lacuna formetur[a]. Si herba non suppetit, trifolium,
fœnum Græcum, agrestia intuba, lactuculas[b] seremus
alimento. Albi fœcundiores sunt; varii vel fusci
minus: quia de agresti genere ad domesticum transierunt.
Incubant a Calendis Martii usque ad æsti- 2
vum solstitium. Plus parient, si gallinis ova supponas[c].
Extremum partum matribus jam vacaturis
educare permittimus. Pariturae ad haram[d] perducantur:
cum semel hoc feceris, consuetudinem sponte
retinebunt. Gallinis, sicut pavonina, etiam anseris
ova supponas: sed anserina ova ne noceantur[e],
suppositis subjiciatur urtica. Parvi primis decem 3
diebus intus pascendi sunt, postea sereno eos poterimus
educere, ubi urtica non fuerit, cujus aculeos
formidant[f]. Quatuor mensium[g] bene saginantur: nam
melius in ætate tenera pinguescunt. Polenta dabitur
in die ter: large vagandi licentia prohibetur: loco
obscuro claudentur & calido: sic majores etiam secundo
mense pinguescunt: nam parvuli sæpe die
trigesimo[h]: saginantur melius, si ad satietatem milium[i]
præbeamus infusum. Inter anserum cibaria

a) lacunæ formentur E. *mox* suppetat. b) lactucas E.
c) illarum supponantur I. I - G. d) aream E. I. B. R. Barth.
e) noceatur Cr. noceant *alii*. f) reformidant I. I - G.
g) mensibus *a*. V. h) trig. moriuntur: saginantur vero &c. I. I - G. i) coctum *inf*. E.

4 legumen omne porrigi[a] potest, excepto ervo. Cavendum est etiam, ne pulli eorum setas glutiant: Græci saginandis anseribus polentæ duas partes, & furfuris quatuor aqua calida temperant, & ingerunt pro appetentis voluntate[b] sumenda: tribus per diem vicibus potu adjuvant: media quoque nocte aquam ministrant. Peractis vero xxx diebus, si ut jecur his tenerescat, optabis, tunsas caricas & aqua maceratas in offas volutabis exiguas, & per dies viginti continuos ministrabis anseribus.

De piscinis.

XXXI. His ordinatis, cætera exequenda sunt: nam piscinæ duæ vel solo impressæ, vel cæso lapide circa villam esse debebunt; quas facile est, aut fonte aut imbre suppleri, ut una ex his usui sit[c] pecoribus, vel avibus aquaticis: alia madefaciat virgas & coria & lupinos, & si qua rusticitas consuevit infundere.

De fœnili, paleario & lignario.

XXXII. Fœni, palearum, ligni, cannarum repositiones nil refert, in qua parte (fiant,) dummodo siccæ sint atque perflabiles, & longe removeantur a villa, propter casum surripientis[d] incendii.

a) præstari P. b) voluptate *a.* V. c) sufficiat P.
d) surrepentis *conj.* Morg. I, 81.

De sterquilinio.

XXXIII. Stercorum[a] congestio locum suum tenere debebit, qui abundet humore, & propter odoris[b] horrenda a prætorii avertatur[c] aspectu. Humor abundans hoc præstabit stercori, ut si qua insunt spinarum semina, putrefiant. Stercus asinorum primum est, maxime hortis; dein ovillum & caprinum, & jumentorum; porcinum vero pessimum: cineres optimi; sed columbinum fervidissimum[d], cæterarumque avium satis utile (est,) excepto palustrium. Stercus, quod anno requieverit, segetibus[e] 2
utile est, nec herbas creat[f]: si vetustius sit, minus proderit: pratis vero recentia stercora proficient[g] ad uber[h] herbarum. Et maris purgamenta, si aquis dulcibus eluantur, mista reliquis vicem stercoris exhibebunt, & limus, quem scaturiens aqua vel fluvii incrementa respuerint.

De locis horti, & pomario, & sepibus, & serendo.

XXXIV. Horti & pomaria domui proxima esse debebunt. Hortus sit sterquilinio maxime subjectus, cujus[i] eum succus sponte fœcundet: ab area longe

a) Sterquiliniorum E. b) fœtoris I. I-G. oloris Cr. c) convertatur *a.* V. d) ferventissimum E. e) satis P. f) nec caret herbis E. g) proderunt P. h) ubertatem Cr. E. i) cujus succo I. I-G.

situs (sit:) nam pulverem palearum patitur inimicum. Felix positio est, cui[a] leniter inclinata planicies cursus aquæ fluentis per spatia discreta deri-
2 vat. Si fons desit, aut imprimendus est puteus: aut, si nequeas hoc, piscina superius construenda (est,) ut illinc aquas pluvia conferente, hortus per æstivos rigetur ardores. Si hac omni facultate carueris, semper altius tribus vel quatuor pedibus ad pastini similitudinem fodies hortulum, qui sic cultus
3 negligat siccitates. Sed huic quamvis contra necessitatem mista[b] stercore quælibet terra conveniat, tamen hæc genera sunt in electione vitanda, creta[c], quam argillam dicimus, atque rubrica. Illud quoque custodies in hortis, quos humoris natura non adjuvat, ut dividas (per) partes, & hieme ad Meridiem, æstate ad Septentrionem spatia colenda convertas. (Debent etiam horti esse clausi: sed)
4 munitionis multa sunt genera. Alii luto inter formas clauso, parietes figuratos ex lateribus imitantur. Quibus (copia) suppetit, macerias luto & lapide excitant. Plerique sine luto congesta in ordinem saxa componunt. Nonnulli fossis spatia colenda præcingunt: quod vitandum est, quia horto subducit humores, nisi forte locus palustris colatur. Alii spinarum plantas & semina in munitione dis-

a) cum *conj.* Gesn. b) vestita Barth. c) scilicet E.

ponunt. Sed melius erit rubi semina, & spinæ, 5
quæ rubus caninus vocatur, matura colligere, &
cum farina ervi ex aqua macerata miscere: funes
dehinc[a] sparteos veteres hoc genere mistionis (sic)
inducere, ut intra funes semina recepta serventur
usque ad verni temporis initia. Tunc ubi sepes fu- 6
tura est, duos sulcos tribus a se pedibus separatos,
sesquipedis altitudine faciemus, & per utrosque fu-
nes cum seminibus obruemus levi terra. Ita trige-
sima die procedunt sentes, quos teneros adminiculis
opus est adjuvare, quibus inter se sentes per spatia
vacua relicta jungentur. Partes sane horti sic divi- 7
dendæ sunt, ut eæ, in quibus autumno seminabi-
tur, verno tempore pastinentur: quas[b] seminibus
vere complebimus, autumni tempore debebimus ef-
fodere: ita utraque pastinatio decoquetur beneficio
algoris aut solis. Areæ faciendæ sunt angustiores,
& longæ, id est duodecim pedum longitudine &
sex latitudine, ut sint propter spatia utrinque pur-
ganda divisæ. Margines vero earum locis humidis
vel irriguis duobus pedibus erigantur, siccis uno ex-
tulisse sufficiet. Inter areas (si humor consuevit
effluere) spatia altiora ipsis areis esse debebunt,
ut facilius ingrediatur aream de superiore parte hu-
mor admissus, & ubi sitientem saturaverit, in alias

a) deinde P. b) vero *ins.* I. B. R.

8 possit exclusus averti. Serendi tempora licet per menses certa signemus, tamen secundum loci & cæli naturam unusquisque custodiat: frigidis locis autumnalis satio celerior fiat, verna vero tardior: calidis autem regionibus & autumnalis serior fieri potest, & verna maturior. Quæcunque serenda sunt, cum luna crescit, seminentur: quæ secanda sunt vel legenda, cum minuitur.

XXXV. Contra nebulas & rubiginem. Paleas & purgamenta pluribus locis per hortum disposita simul omnia, cum nebulas videris instare, combures. Contra grandinem multa dicuntur. Panno roseo[a] mola cooperitur: item cruentæ secures contra cælum minaciter levantur: item[b] omne horti spatium alba vite præcingitur: vel noctua pennis patentibus extensa suffigitur: vel ferramenta, quibus
2 operandum est, sepo[c] unguntur ursino. Aliqui ursi adipem cum oleo tusum[d] reservant, & falces hoc, cum putaturi sunt, ungunt: sed hoc in occulto debet esse remedium, ut nullus putator intelligat: cujus vis tanta esse perhibetur, ut neque gelu, neque nebula, neque aliquo animali[e] possit noceri: interest etiam, ut res profanata non valeat. -- Contra culices & limaces, vel amurcam recentem, vel ex cameris fuliginem spargimus. -- Contra formi-

a) russeo Lugd. E. b) Tum I. B. R. c) sevo E. d) tunsum E. I. B. R. e) malo *plerique omnes*.

eas, si in horto habent foramen, cor noctuæ admoveamus; si foris veniunt, omne horti spatium cinere, aut cretæ candore signemus[a]. -- Contra eru- 3
cas, semina, quæ spargenda sunt, sempervivæ[b] succo madefiant, vel erucarum sanguine. Cicer intra olera propter multa portenta serendum est. Aliqui cinerem de fico super erucas spargunt: item squillam vel in horto serunt, vel certe suspendunt. Aliqui mulierem menstruantem, nusquam cinctam, solutis capillis, nudis pedibus, contra erucas & cætera hortum faciunt circumire. Aliqui fluviales cancros pluribus locis intra hortum clavis[c] figunt. -- Con- 4
tra animalia, quæ vitibus nocent, cantharides, quas in rosis invenire consuevimus, oleo mersas resolvi patieris in tabem: & cum putandæ sunt vites, hoc oleo falces (putatorias) perunges. -- Extinguuntur cimices amurca & felle bubulo, lectis aut locis perunctis, vel foliis ederæ tritis ex oleo, vel incensis sanguisugis. -- Ut olera animalia infesta non ge- 5
nerent, in corio testudinis omnia semina, quæ sparsurus es, sicca: vel mentam locis pluribus, maxime inter caules, sere: hoc præstare fertur ervum aliquantulum satum, præcipue ubi radices & rapa nascuntur. Vel acre acetum succo jusquiami mistum, fertur olerum pulices necare, si spargas. -- Cam- 6

a) signabimus Lugd. I. B. R. b) sempervivi E. c) crucifigunt *junct.* P. Barth. Lugd. E.

pas fertur evincere, qui fusticulos allii sine capiti-
bus[a] per horti omne spatium comburens, nidorem locis
pluribus excitarit. Si contra easdem vitibus volue-
rimus[b] consulere, allio trito falces putatoriæ feruntur
unguendæ. Nasci quoque prohibentur, si circa ar-
borum vel vitium crura bitumen & sulfur incendas:
vel si ablatas de horto vicino campas excoquas aqua,
& per horti tui spatia universa diffundas. -- Ne
cantharides vitibus noceant, in cote, qua falces
7 acuuntur, ipsæ sunt conterendæ. -- Democritus asse-
rit, neque arboribus, neque satis quibuslibet noceri
posse a quibuscunque bestiis, si fluviales cancros
plurimos vel marinos, quos Græci παγούρους nomi-
nant, non minus quam decem fictili vasculo in aqua
missos tegas, & sub dio statuas, ut decem diebus
sole[c] vaporentur: postea quæcunque illæsa volueris
esse, (ea aqua) perfundas, & octonis diebus pera-
ctis hoc repetas, donec solide, quæ optaveris, ado-
8 lescant. -- Formicas abiges, si[d] origano & sulfure
tritis foramen asperges[e]: hoc & apibus nocet: item
cochlearum vacuas testas si usseris, & eo cinere fo-
ramen inculces. -- Culices galbano infuso fugantur,
aut sulfure. -- Pulices amurca per pavimentum fre-
quenter aspersa, vel cymino agresti cum aqua tri-

a) capitibus comburens nidorem excitarit *reliquis omissis* Barth.
b) consulemus Lugd. E. consulimus P. c) per solem E.
d) si *om.* I. B. R. Pol. Lugd. E. e) aspergens I. B. R. Lugd. E.

to, vel si[a] cucumeris agrestis semen aqua resolutum
sæpe infundes[b], vel aquam lupinorum psilotri au-
steritatibus junctam[c]. -- Mures, si amurcam spissam 9
patinæ infuderis, & in domo nocte posueris, adhæ-
rebunt: item necabuntur, si helleboro nigro caseum,
vel panem, vel adipes, vel polentam permisceas &
offeras. Et agrestis cucumeris & colocynthidis suf-
fusio sic nocebit. -- Adversus mures agrestes Apu-
lejus asserit, semina bubulo felle maceranda ante
quam spargas: nonnulli rhododaphnes foliis aditus
eorum claudunt, qui rosis his, dum in exitu nitun-
tur, intereunt. -- Talpas Græci hoc genere per-
sequuntur: Nucem perforari jubent, vel aliquod po- 10
mi genus soliditatis ejusdem: ibi paleas & ceram[d]
cum sulfure sufficienter includi: tunc omnes parvu-
los aditus, & reliqua spiramenta talparum diligen-
ter obstrui[e], unum foramen, quod amplum sit, re-
servari, in cujus aditu nucem intus incensam[f] sic
poni, ut ab una parte flatus possit accipere, quos
ab alia parte diffundat: sic impletis fumo cuniculis
talpas vel fugere protinus, vel necari[g]. -- Mures ru- 11
sticos, si querneo cinere aditus eorum satures, at-
tactu frequenti scabies occupabit ac perimet. -- Ser-
pentes prope omni austeritate fugantur, & nocen-

a) si *om.* I. B. R. E. b) infundens I. B. R. E. c) jutam Lugd. d) cedram Lugd. cedriam E. e) obrui Lugd. I. B. R. E. f) accensam E. g) vel fugare poteris protinus vel necare E.

tes spiritus innocentia fumi graveolentis exagitat. Uramus galbanum, vel cervi cornua, radices lilii, capræ ungulas: hoc genere monstra noxia prohiben-
12 tur. -- Opinio Græcorum est, si nubes locustarum repente surrexerint, latentibus intra tecta cunctis hominibus, eam posse transire: quod si inobservantes homines sub aere deprehendant, nulli fructuum [a] noceri, si continuo omnes ad tecta confugiant. Pelli etiam dicuntur amari lupini vel agrestis cucumeris aqua decocta, si muriæ [b] mista fundatur. Existimant aliqui locustas vel scorpios fugari posse, si
13 aliqui ex eis urantur in medio. -- Campas nonnulli ficulneo cinere persequuntur: si permanserint, urina bubula & amurca æqualiter mista conferveant, & ubi refrixerint [c], olera omnia hoc imbre conspergе: πρασοκούριδας Græci vocant animalia, quæ solent hortis nocere. Ergo ventriculum vervecis statim occisi plenum [d] sordibus suis, spatio, quo abundant, leviter debebis operire: post biduum reperies
14 ibi animalia ipsa congesta: hoc cum bis vel tertio feceris, genus omne, quod nocebit, extingues [e]. Grandini creditur obviare, siquis crocodili pellem vel hyænæ, vel marini vituli per spatia possessionis circumferat, & in villæ aut cortis suspendat

a) nullum fructum Barth. Lugd. b) urinæ Barth. c) refriguerint E. d) ventriculo — pleno — spatium — debes E. e) nocebat, extinguis P. E.

ingressu, cum malum viderit imminere: item si palustrem testudinem dextra manu supinam ferens vineas perambulet, & reversus eodem modo sic illam ponat in terra, & glebas dorsi ejus objiciat curvaturæ, ne possit inverti, sed supina permaneat: hoc facto fertur spatium sic defensum nubes inimica transcurrere. -- Nonnulli ubi instare 15
malum viderint, oblato speculo imaginem nubis accipiunt, & hoc remedio nubem (seu ut sibi objecta displiceat, seu tanquam geminata alteri cedat) avertunt: item vituli marini pellis in medio vinearum loco uni superjecta viticulæ creditur contra imminens malum totius vineæ membra vestisse. Omnia 16
semina horti vel agri feruntur[a] ab omnibus malis ac monstris tuta servari, si agrestis cucumeris tritis radicibus ante macerentur. Item equæ calvaria, sed non virginis, intra hortum ponenda est, vel etiam[b] asinæ. Creduntur enim sua præsentia fœcundare, quæ spectant.

De area.

XXXVI. Area longe a villa esse non debet, & propter exportandi facilitatem, & ut fraus minor timeatur, domini vel procuratoris vicinitate suspecta. Sit autem vel strata silice, vel saxo montis

a) seruntur I. B. R. b) potius I. B. R. Barth. Lugd. E-*mox* asellæ Barth.

excisa, vel sub ipso trituræ tempore ungulis pecorum, & aquæ admistione solidata, clausa deinde & robustis munita cancellis propter armenta, quæ,
2 cum teritur, inducimus. Sit circa hanc locus alter planus & purus, in quem frumenta transfusa refrigerentur, & horreis inferantur: quæ res in eorum durabilitate proficiet. Fiat deinde (undecunque) proximum tectum, maxime in humidis regionibus: sub quo propter imbres subitos frumenta (si necessitas coegerit) raptim vel munda vel semitrita po-
3 nantur. Sit autem (area) loco sublimi & undecunque perflabili, longe tamen ab hortis, vineis atque pometis[a]: nam sicut radicibus virgultorum prosunt lætamen & paleæ, ita insidentes frondibus (eas) perforant, atque[b] arere[c] compellunt.

De apium castris.

XXXVII. Apibus stationem non longe a domini[d] ædibus in horti parte secreta & aprica, & a ventis remota, & calidiore locare debemus, quæ in quadratam constituta mensuram fures & accessus hominum pecudumque submoveat: sit abundans floribus, quos in herbis vel in fruticibus, vel in arbo-
2 ribus procuret industria: herbas nutriat, origanum, thy-

a) pomeriis Cr. *forte* pomariis. b) & corrumpunt Cr.
c) arescere P. d) dominicalibus vel in horti parte secunda Barth. Lugd.

thymum, serpyllum, saturejam, melisphyllum, violas agrestes, asphodilum, citraginem, amaracum, hyacinthum, qui iris vel gladiolus dicitur similitudine foliorum, narcissum, crocum, cæterasque herbas suavissimi odoris & floris. In fruticibus vero sint rosæ, lilia, fabæ[a], rosmarinus, hederæ: in arboribus ziziphus, amygdalus, persicus, pirus, pomiferæque arbores, quibus nulla amaritudo respondet flore desucto. Silvestria vero, glandifera robora, terebinthus, lentiscus, cedrus, tilia, ilex minor, & linus[b]: sed taxi removeantur inimicæ. Primi sa- 3
poris mella thymi succus effundit: secundi meriti thymbra, serpyllum vel origanum: tertii meriti rosmarinus & satureja. Cætera, ut arbutus & olera, saporem rustici mellis efficiunt. Sint autem arbores a septentrionali parte dispositæ. Frutices atque virgulta ordines suos sub maceriis exequantur: herbas deinde in plano post frutices conseremus. Fons vel rivus huc conveniat otiosus, qui humiles transeundo formet lacunas, quas operiant rara & transversa virgulta, sedes tutas apibus præbitura cum sitient.
Sed ab his apium castris longe sint omnia odoris 4
horrendi, balneæ, stabula, coquinæ fusoria. Fugemus præterea animalia, quæ sunt apibus inimica, lacertos, blattas & his similia. Aves etiam pannis

a) violæ flavæ Barth. E. Lugd. b) tinus Lugd. Pol. I. B. R. E. cinus *al.*

& crepitaculis terreamus. Purus custos frequens & castus accedat, habens nova alvearia præparata, 5 quibus excipiatur examinum rudis juventus. Vitetur odor cœni, & cancer adustus[a], & locus, qui ad humanam vocem falsa imitatione respondet. Absint & herbæ, tithymallus, helleborum, thapsia, absinthium, cucumis agrestis, & omnis amaritudo conficiendæ adversa dulcedini.

XXXVIII. Alvearia meliora sunt, quæ cortex formabit raptus ex subere, quia non transmittunt vim frigoris aut caloris: possunt tamen & ex ferulis fieri: si hæ desint, salignis viminibus fabricentur, vel ligno cavatæ arboris aut tabulis, more cuparum: fictilia deterrima sunt, quæ & hieme ge-
2 lantur, & æstate fervescunt. Sed inter ea loca, quæ muniri debere præcepimus, podia ternis alta pedibus fabricentur inducta[b] testaceo, & albario opere levigata, propter lacertorum cæterorumque animalium noxam, quibus est moris irrepere: & supra hæc podia alvearia collocentur, ita ut non possint imbre penetrari, spatiolis inter se patentibus segregata. Angustus tamen aditus admittat examina, propter frigoris & caloris injuriam. Sane ventis frigidioribus altus paries resistat, qui locum pos-
3 sit defensis sedibus apricare. Aditus omnes soli op-

a) exustus Lugd. P. b) induta Lugd. E.

ponantur hiberno, qui in uno cortice duo vel tres esse debebunt ea magnitudine, quæ apis formam non possit excedere. Sic enim noxiis animalibus ingressu resistetur angusto: vel si apes obsidere voluerint exeuntes, alio, ubi[a] non fuerint, utentur egressu.

De apibus emendis.

XXXIX. Apes si emendæ sunt, provideamus,
ut plena alvearia comparentur: quam rem vel inspectio, vel murmuris magnitudo, vel frequentia
monstrat[b] commeantis ac remeantis examinis[c]: (&)
ex vicina potius quam (ex) longinqua regione, ne
aeris novitate tententur[d]. Si vero longius advehendæ sunt, nocte collo portentur; nec collocare, nec
aperire alvearia, nisi vespere instante, debemus.
Speculemur deinde per[e] triduum, ne omne januas 2
suas egrediatur examen: hoc enim signo fugam meditantur assumere[f]. Contra hæc & cætera suo unumquodque mense reddemus[g]. Tamen creduntur non fugere, si stercus primogeniti vituli adlinamus oribus vasculorum.

a) cum non defuerit I. B. R. Barth. Lugd. b) monstrat *deest* P. c) probant *add.* P. d) terreantur Cr. e) post I. B. R. Lugd. f) arripere Cr. g) revidebimus I. I. G. trademus *conj.* Schoettg.

De balneis.

XL. Non alienum est, si aquæ copia patiatur, patremfamilias de structura balnei cogitare; quæ res & voluptati plurimum confert & saluti. Itaque balneum constituemus in ea parte, qua calor futurus est, loco ab humore suspenso, ne uligo eum fornacibus vicina refrigeret. Lumina ei dabimus a parte meridiana, & Occidentis hiberni, ut tota die solis
2 juvetur & illustretur aspectu. Suspensuras vero cellarum sic facies: aream primo bipedis sternis, inclinata sit tamen stratura ad fornacem, ut si pilam miseris, intro stare non possit, sed ad fornacem recurrat: sic eveniet, ut flamma altum petendo cellas faciat plus calere. Supra hanc straturam pilæ laterculis argilla subacta & capillo constructæ fiant, distantes a se spatio pedis unius & semissis, altæ pedibus binis semis. Super has pilas bipedæ constituantur binæ in altum, atque his superfundantur testacea pavimenta, & tunc, si copia est, marmo-
3 ra collocentur. Miliarium vero plumbeum, cui ærea patina subest, inter soliorum spatia forinsecus statuamus fornace subjecta, ad quod miliarium fistula frigidaria dirigatur, & ab hoc ad solium similis magnitudinis fistula procedat, quæ tantum calidæ ducat interius, quantum fistula illi frigidi liquoris intulerit. Cellæ autem sic disponantur, ut quadræ

non sint, sed, (verbi gratia) si xv pedibus longæ
fuerint, x latæ sint: fortius enim vapor inter an-
gusta luctabitur. Soliorum forma pro uniuscujusque
voluntate fundetur. Piscinales cellæ in æstivis bal- 4
neis a Septentrione lumen accipiant, in hiemalibus
a meridie. Si fieri potest, ita constituantur[a] bal-
neæ, ut omnis earum per hortos decurrat eluvies.
Cameræ in balneis (si) signinæ (fiant,) fortiores
sunt: quæ vero de tabulis[b] fiunt, virgis ferreis trans-
versis, & ferreis arcubus sustinentur. Sed si tabu- 5
las[c] nolis imponere, super arcus ac virgas bipedas[d]
constitues ferreis ancoris colligatas, capillo inter se
atque argilla subacta cohærentes, & ita impensam
testaceam subter inducis[e]: deinde albarii operis ni-
tore decorabis. Possumus etiam, si compendio stu-
demus, hiberna ædificia balneis imponere: hinc &
habitationi teporem submittimus, & fundamenta lu-
cramur.

De malthis calidæ & frigidæ.

XLI. Scire convenit, quoniam de balneis loqui-
mur, quæ sunt malthæ calidariæ[f] vel frigidariæ, ut
siquando in soliis scissa sunt opera, possit repente
succurri. Calidariæ compositio talis est: Picem du-

a) balnea, ut omnis eorum — decurrat ebulliens E.
b) tubulis E. c) tubulos Barth. d) bipedes I. B. R. E.
e) superinducis I. B. R. f) caldariæ Lugd.

ram, ceram albam ponderibus æquis, stupam, picis
liquidæ totius ponderis dimidiam partem, testam
minutam, flore calcis, omnia simul mista in pila
contundes[a], & juncturis curabis inserere. -- Aliter:
Ammoniacum remissum, ficum, stupam, picem li-
2 quidam tundis pilo, & juncturas oblinis. -- Aliter:
Ammoniacum & fulfur utrumque resolutum line,
vel infunde juncturis. -- Item picem duram, ceram
albam & ammoniacum super remissum simul junctu-
ris adline, & cavetere cuncta percurre. Item flo-
rem calcis cum oleo mistum juncturis[b] illine, & ca-
3 ve, ne mox aqua mittatur. -- Aliter: Sanguini tau-
rino & oleo florem calcis admisce, & rimas con-
junctionis obducito. Item ficum & picem duram,
& ostrei testas siccas simul tundes: his omnibus
juncturas diligenter adlines. Item malthæ frigida-
riæ, sanguinem bubulum, florem calcis, scoriam fer-
ri, pilo universa contundes, & ceroti instar effi-
cies, & curabis adlinire. Item sevum liquefactum
cribellato cineri admistum frigidæ aquæ inter rimas
labenti, si adlinatur, obsistet.

De pistrino.

XLII. Si aquæ copia est, fusuras[c] balnearum de-
bent pistrina suscipere; ut ibi formatis aquariis mo-

a) mixta confundes I. B. R. Lugd. E. b) infunde *ins.* Barth.
c) fusura *al. præter* Barth. fusoria *conj.* Gesn.

lis, sine animalium vel hominum labore frumenta frangantur.

De instrumentis agrestium.

XLIII. Instrumenta vero hæc, quæ ruri necessaria sunt, paremus[a]. Aratra simplicia, vel si plana
regio permittit, aurita, quibus possint[b] contra stationes humoris hiberni sata celsiore sulco attolli[c].
Bidentes, dolabras, falces putatorias, quibus in arbore utamur & vite. Item messorias vel fœnarias, 2
ligones, lupos, id est serrulas manubriatas minores
majoresque ad mensuram cubiti, quibus facile est,
quod per serram[d] fieri non potest, resecando trunco arboris, aut vitis interseri: acus, per quas in
pastinis sarmenta merguntur: falces a tergo acutas
atque lunatas; cultellos item curvos minores, per
quos novellis arboribus surculi aridi aut extantes facilius amputentur. Item falciculas brevissimas tribulatas, quibus filicem[e] solemus abscindere; serrulas 3
minores, vangas, runcones, quibus vepreta persequimur; secures simplices vel dolabratas; sarculos
vel simplices vel bicornes[f], vel ascias in aversa parte referentes rastros. Item cauteres, castratoria
ferramenta atque tonsoria, vel quæ ad animalium

a) præparemus I. I-G. b) possit Lugd. E. c) celsior sulcus attollere Lugd. E. d) sarpam P. e) fil. persequimur; serr. Jenss. f) & a. E. *bene*.

4 solent pertinere medicinam. Tunicas vero pellicias[a] cum cucullis, & ocreas[b] manicasque de pellibus, quæ vel in silvis, vel in vepribus, rustico operi & venatorio possint[c] esse communes. Expletis[d] his, quæ pertinent ad generale præceptum, nunc operas suas singulis mensibus explicabimus[e], & a mense Januario faciemus initium.

a) pelliceas I. I-G. b) ocreis P. c) possunt E. *bene*.
d) *Verba:* Expletis &c. *ordiuntur seq. librum* Lugd. I. B. R. E.
e) explicantes a I. B. R.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER SECUNDUS.*

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Januarii.

I. De ablaqueandis vitibus. II. De pratis abstinendis in locis macris. III. De proscindendis agris, & jungendis bubus, vel arandi disciplina. IV. De hordeo Galatico serendo. V. De cicercula serenda cum disciplina sua. VI. De vicia serenda, non ad pabulum secandum, sed ad semina redigenda, cum disciplina sua. VII. De fœno Græco serendo legendi

* Sive Januarius I. B. R. *Semper mensis nomen in titulo librorum est, qui deinde incipiunt*, Hoc mense &c. *quod initium est etiam in* Lugd.

seminis causa, cum disciplina sua. VIII. De herbo serendo. IX. De sarriendis frumentis & leguminibus. X. De pastinandi generibus & scrobibus vitium. XI. De tabulis vinearum. XII. De mensura pastini Italica. XIII. De solo & cælo & loco pangendis vineis congruenti, & ea, quæ illuc pertinet, disciplina. XIV. De hortis: in eo de lactuca serenda cum disciplina sua, item nasturcio, similiter & uruca, item caulibus, allio & ulpico. XV. De pomis: in eo de sorbo, de amygdalo, de nuce juglandi, cum disciplinis suis; & de ceteris pomis quorum disciplina suis mensibus continetur. XVI. De signandis animalibus, de lardi & pernarum confectione, & echinis & rapis. XVII. De oleo myrtino. XVIII. De vino myrtite. XIX. De oleo laurino. XX. De oleo lentiscino. XXI. De gallinarum pastu. XXII. De cædenda materie. XXIII. De horis.

De ablaqueandis vitibus.

TIT. I. JANUARIO mense locis temperatis ablaqueandæ sunt vites, quod Itali excodicare appellant, id est circa vitis codicem[a] dolabra terram diligenter aperire, & purgatis omnibus velut lacus efficere, ut solis teporibus & imbribus provocentur.

a) radicem I. I. Gry.

De pratis abstinendis in locis macris.

II. Apricis, aut macris, aut aridis locis prata jam purganda sunt, & a pecore vindicanda.

De proscindendis agris, & jungendis bubus, vel arandi disciplina.

III. Pingues & sicci agri proscindi & apparari[a] jam possunt. Sed boves melius collo, quam capite junguntur; quos, ubi ad versuram venerint[b], arator retineat & jugum propellat, ut eorum colla refrigerentur. Sulcus autem in arationibus longior, quam centum viginti pedum esse non debet: servandum (vero) est, ne inter sulcos non mota[c] terra relinquatur. Glebæ omnes dolabris[d] dissipandæ 2
sunt. Sed æqualiter terram motam (esse) cognoscis, si transversam per sulcos perticam mittas: quæ res sæpius facta, bubulcos ab hac negligentia submovebit. Observandum (est,) ne lutosus ager aretur, aut (quod sæpe fit) post longas siccitates levi imbre perfusus: nam terra, quæ lutosa tractatur[e] in primordio[f], fertur toto anno non posse tractari: quæ autem supra leviter infusa est, & subter 3
sicca, si tunc aretur, asseritur per triennium ste-

a) aperiri E. *bene*. b) veniunt I. B. R. c) æqualiter mota I. B. R. d) dolabris *om.* E. *non male*. e) aratur Barth. f) principio P.

rilis fieri. Et ideo mediocriter infusus ager, ut nec lutosus nec aridus sit, proscindi debet. Si collis est, transversus per latera sulcetur: quæ forma tunc servanda est, cum semen accipiet.

De ordeo Galatico serendo.

IV. Si clemens fuerit hiems, ordeum Galaticum, quod grave & candidum est, circa Idus Januarias seramus locis temperatis: octo modiis jugerum complebitur.

De cicercula serenda cum disciplina sua.

V. Cicercula mense hoc seritur, loco læto, cælo humido: tres modii jugerum complent. Sed hoc genus seminis raro respondet, quia decipitur [a] austro vel siccitate, dum floret, quod tunc prope necesse est evenire.

De vicia serenda, non ad pabulum secandum, sed ad semina redigenda, cum disciplina sua.

VI. Hoc mense ultimo colligendi seminis causa, non pabuli secandi, vicia seritur: jugerum sex modii occupant. Serenda est in terra proscissa post horam secundam vel tertiam, cum ros esse desierit, quem

a) deciditur *vel* decutitur *conj.* Gesn.

ferre non potest: sed statim cooperienda est ante noctem: nam si nuda manserit, noctis humore corrumpitur. Observandum est, ne ante vigesimam quintam[a] lunam seratur, quia sic satam limaces persequuntur.

De fœno Græco serendo legendi seminis causa, cum disciplina sua.

VII. Fœnum Græcum in Italia colligendi seminis causa, mense Januario ultimo, circa Februarias Calendas serimus: sex modii jugero sufficiunt. Arandum est spisse, sed non alte: nam si plus quam quatuor digitis obruatur, difficile nascitur: idcirco quidam minimis aratris proscissa prius terra seminant, & sarculis statim sata cooperiunt.

De ervo serendo.

VIII. Ervum seri & hoc mense novissimo[b] potest, loco sicco & macro: in jugero quinque[c] modii seruntur.

De sariendis frumentis & leguminibus.

IX. Hoc mense serenis & siccis diebus, dum gelicidium[d] non est, sunt sarculanda frumenta: quod opus plerique negant fieri debere, quia radi-

a) vigesimam E. b) ultimo Lugd. c) sex Barth.
d) gelu Barth.

ces eorum detegantur aut incidantur, & necentur frigore subsecuto: mihi autem videtur herbosis locis tantum esse faciendum. Sed triticum & far sarritur quatuor foliorum; ordeum quinque; faba & legumina, cum supra terram quatuor digitis fuerint.
2 Lupinus vero, qui unam radicem habet, si sarculetur, extinguitur; quod nec desiderat, quia herbas præter auxilium cultoris affligit. Faba autem si bis sarculetur [a], proficiet, & multum fructum & maximum afferet [b]; ut ad mensuram modii complendi fresa propemodum sicut integra respondeat. Si siccas segetes sarculaveris, aliquid contra rubiginem præstitisti: maxime ordeum siccum sarrietur.

De pastinandi generibus & scrobibus vitium.

X. Pastinum fieri nunc tempus est: quod fit tribus generibus, aut terra in totum fossa [c], aut sulcis, aut scrobibus. Terra tota debet effodi, ubi ager immundus est, ut silvestribus truncis & radicibus filicis, vel herbarum noxiarum spatia liberentur: ubi autem mundæ sunt novales, scrobibus pastinemus aut sulcis: sed sulcis melius erit, quia hu-
2 morem in [d] tota spatia pastinata transmittunt. Fiunt ergo sulci tanta longitudine, quantam destinaveris [e]

a) non affligitur, sed *ins.* P. b) reddet P. Lugd. redditura ut I. B. R. Barth. c) effossa E. d) velut in totum I. B. R. Barth. Lugd. Cr. 4, 7. E. e) decreveris E.

tabulæ; latitudine pedum duorum (&) semis, vel trium, ita ut juncti duo fossores designatum linea spatium bidentibus persequantur altitudine trium vel duorum (&) semis pedum. Deinde si per homines vinea colenda est, tantum crudi soli relinquimus, & sic alter sulcus imprimitur: si vero arandæ sunt vineæ, quinque vel sex pedum spatia, quæ non sunt fodienda, in medio relinquemus. Quod si scrobes 3
fieri placeat, faciemus tribus pedibus altas, duobus semis latas, tribus longas. Sive fossoribus colantur vineta, seu bubus, eadem spatia, quæ inter sulcos sunt dicta, servemus[a]. Ultra tres vero pedes altius fodiendæ scrobes non sunt, ne laborent frigore sarmenta, quæ pangimus. Latera scrobibus æqualiter incisa sint, ne obliqua vitis saucietur alte nitentibus ferramentis, cum fossor incumbet. Pastini[b] ve- 4
ro, quod omne versabitur, trium vel duorum semis pedum altitudine terra universa fodietur: in quo erit diligentia, ne crudum solum fraude occulta fossor includat: quam rem subinde custos virga, in qua prædictæ altitudinis modus designatus est, per spatia, quæ fodiuntur, exploret. Radices omnes & purgamenta, maxime rubi & filicis, in summum regeri[c] faciat. Quæ cura in omni positionis genere & ubique servanda est.

a) serventur P. servare debemus E. b) Pastino vero omne quod I. B. R. Lugd. E. c) rejici Barth.

De stabulis vinearum.

XI. Tabulas autem pro domini voluntate[a], vel loci ratione faciemus, sive integrum jugerum continentes, seu medium; seu quartanariam[b] tabulam, quæ quartam jugeri partem quadrata[c] conficiet.

De mensura pastini Italica.

XII. Mensura vero pastini hæc est, (ut) in tabula quadrata jugerali, centeni octogeni pedes per singula latera dirigantur, qui (in se) multiplicati trecentas vigintiquatuor decempedas quadratas per spatium omne complebunt: secundum hunc numerum omnia, quæ volueris pastinare[d], discuties. Decem & octo enim decempedæ, decies & octies supputatæ, trecentas vigintiquatuor explebunt. Quo exemplo doceberis in majore agro vel minore mensuram[e].

De solo & cælo & loco pangendis vineis congruenti, & ea, quæ illuc pertinet, disciplina.

XIII. Sed solum vineis ponendis[f] nec spissum sit nimis, nec resolutum; propius tamen resoluto: nec exi-

a) voluptate Lugd. b) quaternariam I. B. R. Barth. Pol. Lugd. c) quadrati Barth. *qui suspicatur* quadratim d) pastinorum Barth. e) mensurare Barth. f) faciendis E.

exile, nec lætissimum[a]; tamen læto proximum: nec campestre, nec præceps; sed potius edito campo: nec siccum, nec uliginosum; modice tamen rosidum: nec salsum, nec amarum, quod vitium sapore corrupto vina contristat. Cælum mediocris 2
qualitatis, tepidum tamen magis, quam frigidum; siccum potius, quam nimis imbridum[b]. Sed ante omnia vitis procellas ventosque formidat. Ad pastinandum rudes agros potius eligamus, vel maxime silvestres: ultima conditio est ejus loci, in quo fuerunt vetusta vineta. Quod si necessitas coegerit, prius multis arationibus exerceatur, ut abolitis radicibus prioris vineæ, & omni earum[c] carie & squalore depulso, novella vitis tutius possit induci. To- 3
fus & alia duriora, ubi gelu relaxantur & solibus, pulcherrimas vineas ferunt, refrigeratis æstate radicibus, & humore detento. Sed & soluta glarea, & calculosus ager, & mobiles lapides (si tamen hæc omnia glebis se pinguibus miscuere[d]) & silex, cui terra superposita[e] est, quia frigidus est & humoris tenax, radices æstate sitire non patitur. Item loca, ad quæ de cacuminibus terra[f] decurrit, vel valles, quas fluminum saturabit aggestio: sed hoc in iis locis, quæ gelu & nebulis infesta[g] esse non

a) lentissimum E. *item mox* lento. b) umbridum Lugd.
c) ejus P. d) miscuerint I. I-G. e) supposita Lugd. Barth. E. I.B.R. f) aqua Barth. *male*. g) infecta E.

4 possunt. Argillosa terra commoda est, argilla autem sola graviter inimica, & cætera, quæ in generalibus dixi: nam locus, qui misera virgulta produxerit, vel uliginosus, vel salsus, vel amarus, vel
5 siticulosus & aridus approbatur[a]: niger sabulo & rubeus[b] utilis est, sed cui fortis terra permista est: carbunculus, nisi stercoretur, macras vineas reddit: in rubrica difficilius comprehendunt, quamvis postea nutriantur: sed hoc genus terræ operibus inimicum est, quia parvo[c] vel humore vel sole nimis madescit aut dura est. At maxime utile solum est, quod inter omnes nimietates temperamentum tenebit, &
6 raro proximum, quam denso fuerit. Plagam cæli vinea spectare debet locis frigidis meridianam, calidis septentrionalem, tepidis orientem; si tamen Austros vel Euros regio non habeat inimicos: quod si hoc est vitium, melius in Aquilonem vel Favo-
7 nium vineta dirigimus. Sed locus, qui pastinandus est, prius impedimentis & omnibus elisis liberetur arboribus, ne post calcatu assiduo terra effossa solidetur. Si campus est, duobus semis pedibus pastinetur; si clivus, tribus; collis præruptus quatuor, ne citius terra decurrat; vallis vero duobus pedibus. Sed ager uliginosus, qui humores altius fossus eructat, sicut Ravennatis soli, non amplius

a) reprobatur I. I-G. b) rubens I. I-G. E. c) parvo humore nimis madescit, & parvo sole nimis durescit I. I.-G.

quam in pedem[a] semis effodiatur. Illud experimen- 8
tis assiduis comprehendi, vites melius provenire,
si vel statim fossæ terræ, vel non longe ante, pan-
gantur, cum tumor pastini nondum repetita soliditate subsedit. Hæc[b] quoque in faciendis sulcis &
scrobibus approbavi, maxime ubi mediocris est terra.

De hortis: in eo de lactuca serenda cum disciplina sua, item nasturcio, similiter & eruca, item caulibus, allio & ulpico.

XIV. Mense Januario lactuca serenda est,
vel Decembri, ut planta ejus Februario transferatur: itemque Februario seritur, ut possit Aprili
mense transferri. Sed certum est, eam toto anno
bene seri, si locus sit lætus, stercoratus, irriguus.
Antequam pangatur, radices ejus resecemus æqualiter, & liquido fimo linamus[c]: vel quæ jam pactæ
sunt, nudatæ lætamen accipiant. Amant solum su- 2
bactum, pingue, humidum[d], stercoratum. Inter has
herba manu evellenda est, non sarculo. Latior[e]
fit, si rara ponatur, vel cum producere incipiet
caulem, eo leviter[f] inciso gleba prematur aut testa:
candidæ fieri putantur, si fluminis arena vel litoris
frequenter spargatur in medias, & collectis ipsæ
foliis alligentur. Si vitio loci vel temporis vel se- 3

a) quam pede P. b) Hoc q. E. c) linlamus I. B. R. E.
d) humiditer s. Barth. e) Lætior Barth. f) leniter P.

minis, cito lactuca durescit, planta ejus avulsa, &
denuo posita teneritudinem consequetur. Item mul-
tis seminibus condita nascetur, si caprini stercoris
baccam subula subtiliter excavaveris, & in ea se-
men lactucæ, nasturcii, ocimi, erucæ, radicis im-
miseris, & tunc involutam fimo baccam, terra opti-
me culta, brevi scrobe demerseris: raphanus nititur
in radicem: cætera semina in summo, lactuca pa-
riter mergente[a], prosiliunt, singulorum sapore ser-
4 vato. Alii hoc ita assequuntur: Avulsæ lactucæ fo-
lia carpunt, quæ radicibus juncta sunt, & in eis-
dem gradibus surculo punctis, præter raphanum,
semina supradicta deponunt, ac fimo adlinunt[b]. Sic
obruta iterum lactuca prædictorum seminum cauli-
bus ambietur. (Lactuca dicta est, quod abundantia
5 lactis exuberet). Hoc mense nasturcium constat &
omni tempore esse ponendum, loco quali placebit,
& cælo: fimum non desiderat: humorem quamvis
diligat, tamen deesse non curat. Si cum lactuca se-
ratur, nasci fertur egregie. Et nunc & mensibus,
quibus volueris, & locis, erucam serere nil more-
ris. Hoc etiam mense caules, & toto anno seri
possunt, sed melius aliis, quibus adscriptum est.
Hoc etiam mense allium & ulpicum bene seritur[c]:
sed[d] allio alba terra proficiet.

a) emergente Cr. *quod probat Pontedera*. b) alliniunt E.
c) seretur E. *bene*. d) cui alba I. B. R.

De pomis: in eo de sorbo, de amygdalo, de nuce juglandi cum disciplinis suis; & de cæteris pomis, quorum disciplina suis mensibus continetur.

XV. Mense Januario, Februario & Martio, locis frigidis, calidis vero Octobri & Novembri, sorba seruntur egregie, ita ut matura in seminario ipsa poma pangantur. Ego expertus sum, multas arbores, ex pomis sponte progenitas, & in crescendo & in ferendo extitisse felices. Plantas etiam siquis 2
ponere voluerit, habebit arbitrium, dummodo calidis locis mense Novembri, temperatis Januario vel Februario; frigidis, Martio inclinante disponat. Amat loca humida, montana & frigidis proxima, (&) solum pinguissimum: cujus indicium certissimum facit, si frequens ubicumque [a]nascatur. Planta est transferenda robustior, scrobem desiderat altiorem, & spatia largiora [b], ut (quod illi maxime prodest) a ventis frequentibus agitata grandescat. Si vermes 3
patietur infestos, qui in ea rufi ac pilosi solent medullæ interna sectari, aliquos ex his sine arboris injuria detractos, vicino crememus incendio: creduntur hoc genere vel fugere vel perire. Si minus ferre cœperit, tedæ cuneus ejus radicibus inseratur,

a) ubique Lugd. b) latiora E. longiora I. I-G.

vel circa partem ultimam fossa facta, cumulo inge-
4 sti[a] cineris adæquetur. Mense Aprili sorba inseruntur in se, in cydoneo, in spina alba, vel trunco, vel cortice. Sorba servantur hoc genere: Lecta duriora ac posita, ubi mitescere cœperint, fictilibus usque ad plenum clauduntur[b] urceolis, gypso desuper tectis, & bipedanea scrobe loco sicco sub sole merguntur ore perverso, & desuper spissius terra calcatur. Item secta per[c] partes siccantur in sole;
5 & servantur in vasculis in[d] hibernum. Cum voluerimus uti, aqua ferventi macerata revirescunt[e] sapore jucundo. Aliqui cum pediculis suis viridia lecta suspendunt locis opacis & siccis. Item ex sorbis maturis, sicut ex piris, vinum fieri traditur & acetum. Alii sorba in sapa asserunt diu posse servari.
6 AMYGDALUS seritur Januario & Februario, item locis calidis Octobri & Novembri, semine & plantis, quæ de majoris[f] radice tolluntur. Sed in hoc genere arboris nihil utilius est, quam seminarium facere. Fodiemus[g] ergo altam pede uno[h] semis aream, in qua obruemus amygdala, non amplius quatuor digitis[i], ita ut acumina[k] figamus in terra, spatio
7 inter se binorum pedum separata. Amant agrum durum, siccum, calculosum, cælum calidissimum,

a) ingenti cineres adæquentur E. b) claudantur *præter* Lugd. *omnes*. c) tres *ins*. Cr. d) ad E. e) reviviscunt Cr. E. f) matris Cr. g) Faciemus I. B. R. h) uno semipede Cr. i) alta *add*. I. B. R. k) cacumina I. B. R. E.

quia mature florere consueverunt. Ita statuendæ
sunt arbores, ut ad meridiem spectent. Cum in se-
minario adoleverint, relictis ibi, quæ spatio suffici-
ant, plantis, alias transferemus mense Februario.
Sed ipsa amygdala ad ponendum, & nova legamus
& grandia, quæ antequam ponamus, pridie mulsa
aqua, ita ut ne nimis, maceremus, ne germen ex-
tinguat ex multo melle mordacitas. Alii prius fimo 8
liquido per triduum nuces eas macerant: deinde die
& nocte esse patiuntur in mulsa; sed quæ suspicio-
nem tantum possit habere dulcedinis. Cum in se-
minario amygdala disponimus, si siccitas intercesse-
rit[a] ter in mense rigemus, & herbis nascentibus
circumfodiendo sæpe purgemus. Terra seminarii
lætamen habere debet admistum. Spatia inter ar-
bores viginti aut vigintiquinque pedum[b] dedisse suf-
ficiat. Putandæ sunt Novembri mense, ut superflua 9
& arida & densa tollamus. Servandæ sunt a pe-
core; quia, si rodantur, amarescunt. Circumfodi
non debent quoties florent, quia inde flos ejus ex-
cutitur. In vetustate plus affert. Si ferax non est,
tedæ cuneum terebrata radice mergamus, vel sili-
cem sic inseramus, ut libro tegente claudatur. Lo- 10
cis frigidis, ubi metus est de pruina, Martialis di-
cit hoc remedio subveniri: antequam floreant[c], ra-

a) intervenerit Gh. b) quindecim pedibus Lugd. E. c) flore-
scant E. *mox* nudentur -- congregentur; submoveantur: *bene*.

dices nudantur, & albi lapides minutissimi, misti
arenis, congeruntur, & ubi jam tempus videbitur,
ut debeant germinare, effossi iterum lapides submo-
11 ventur. Teneras nuces amygdalus creabit (ut dicit)
si ante florem radicibus ablaqueatis per dies aliquot
calida aqua ingeratur[a]. Ex amaris dulces fiunt, si
circumfosso stipite tribus digitis a radice fiat caver-
na, per quam noxium[b] desudet humorem, vel me-
dius truncus terebretur, & cuneus ligni melle obli-
tus imprimatur; vel (si) circa radices suillum ster-
12 cus affundas. Amygdala ad legendum maturitatem
fatentur, cum fuerint spoliata corticibus. Hæc sine
cura hominis servantur in longum. Si difficulter co-
rium dimittent, paleis obruta continuo relaxabunt.
Item decoriata, si aqua marina lavemus, aut salsa,
& candida fiunt, & plurimum durant. Mense De-
cembri vel Januario, circa Idus, amygdalus inseri-
tur: locis vero frigidis, & Februario, si tamen sur-
13 culos condias, antequam germinent. Utiles sunt,
qui de summitate sumuntur. Inseruntur & sub cor-
tice, & in trunco. Inseruntur in se, & in persico.
Græci asserunt, nasci amygdala scripta, si aperta
testa nucleum sanum tollas, & in eo quodlibet scri-
bas, & iterum[c] luto & porcino stercore involutum
14 reponas. (TIT. XVI.) Nucem (juglandem) seremus

a) inferatur P. b) noxius humor exsudet P.
c) clausum *int.* Barth.

extremo Januario, vel Februario. Amat loca montana, humida & frigida, plerumque lapidosa: potest tamen & locis temperatis juvante humore nutriri. Serenda est nucibus suis eo more, quo & amygdala seruntur, & [a] iisdem mensibus: sed [b] quas Novembri mense disponis, aliquatenus in sole siccabis, ut exsiccetur noxium virus humoris. Quas vero mense 15
Januario, vel Februario positurus es, aqua simplici pridie macerabis. Ponemus autem transversas, ut latus, id est carina ipsa, figatur in terra: cacumen ipsum, cum ponimus nucem, in aquilonis partem dirigemus. Lapis subter, vel testa ponenda est, ut radicem non simplicet, sed repercussa respergat. Lætior fiet, si sæpius transferatur: in frigidis locis bima, in calidis trima transferri debet. Radices 16
plantarum (sicut in aliis arboribus solemus) in hoc [c] genere resecare non debes. Fimo bubulo ima planta tingenda [d] est: sed melius cinis spargetur in scrobibus, ne calore stercoris aduratur: nam cinis creditur vel corticis teneritudinem procurare, vel fructuum densitatem (afferre). Altis scrobibus delectatur 17
pro arboris magnitudine, & desiderat intervalla majora, quia stillicidiis foliorum suorum proximis, vel sui generis nocebit arboribus. Debet aliquando circumfodi, ne cava [e] fiat vitio senectutis.

a) *om. & recte* E. b) Si quas I. B. R. c) hac resecare P.
d) tangenda Cr. Lugd. e) vacua P.

(quæ si vitietur,) canalis longus a summo trunco ad imum debet excudi[a]: sic beneficio solis & venti
18 durescunt, quæ in putredinem transibant. Si dura nux erit, vel nodosa, cortex circumcidendus erit, ut vitium mali deducat humoris. Alii radicum summa præcidunt: alii terebratæ radici palum de buxo imprimunt, vel cuprinum clavum, vel ferreum. Si Tarentinam facere volueris, solam nucis carnem lana propter formicas obvolutam in seminario debebis obruere. Si ferentem jam in hoc genus velis mutare, lixivo per annum continuum ter rigabis in mense. Cortex in nuce dimissus maturita-
19 tis indicium est, qualis debet & poni. Nuces[b] servantur vel paleis obrutæ, vel arena, vel foliis suis aridis, vel arca ex ligno suo facta inclusæ[c], vel cœpis mistæ, quibus hanc vicissitudinem reddunt, ut eis acredinem tollant. Martialis (asserit[d], &) expertum se ait, virides nuces tantum liberas[e] putaminibus suis melle demergi, & post annum virides esse, & ipsum mel ita medicabile fieri, ut ex
20 eo facta potio arterias curet & fauces. Inseritur, ut plerique (asserunt,) mense Februario in arbuto: sed melius in trunco, ut aliqui, & in pruno[f], vel

a) excludi *supra scr.* excindi E. b) Si nuces facere volueris, varenis obrues: vel foliis &c. P. c) includes: vel cepis miscebis: ut eis etiam acredinem tolli P. d) asserit & *om.* Pol. Lugd. E. *bene*. e) liberatas Lugd. E. f) arbusto E. *bene*.

in se. Hoc mense tuberes inseruntur cydoneo. Nunc 20
locis temperatis Persicorum ossa ponuntur. Et inseritur eadem Persicus in se, in amygdalo, in pruno: sed pruno Armenia inseremus & præcoqua. Nunc etiam prunus inserenda est antequam gumminet[a], in se & (in) persico. Et cerasus opportune inseretur agrestis.

De signandis animalibus, de lardi & pernarum confectione, & echinis & rapis.

XVI. Hoc mense (sicut Columella dicit) maturi agni, & animalia minora atque majora charactere signentur. Hoc tempore lardi, echini salsi, raporum condiendorum & pernarum justa confectio est.

De oleo myrtino.

XVII. Hoc mense ex baccis myrti[b] oleum conficies hoc modo: Unciam foliorum per olei libram unam mittes, & per uncias x vini veteris styptici heminam, & cum oleo bullire facies. Idcirco autem vino respargentur folia, ne frigantur antequam decoquantur[c].

a) germinet I. B. R. b) myrtæ Barth. E. c) decoquant Barth.

De vino myrtite.

XVIII. Item eisdem baccis vinum myrtite sic facies: In vini veteris sextariis urbicis x mittis grana myrti confracta sextarios urbicos III, quæ sint decem & novem diebus infusa. Postea expressis myrti granis colabis, & [a] in eo vino medium croci scrupulum, & folii unum scrupulum mittis, & ex mellis optimi decem libris omnia temperabis.

De oleo laurino.

XIX. Item (ex) lauri baccis oleum conficietur hoc modo: Lauri baccas quamplurimas & maturitate turgentes in aqua calida bullire facies, & ubi diu ferbuerint, olei, quod ex se dimiserint, supernatantis undam pennis leviter cogentibus in vasa transfundes.

De oleo lentiscino.

XX. Lentiscini [b] etiam olei matura confectio est, quæ fit taliter: Grana matura lentisci quamplurima colliges, & una die ac nocte supra se acervata esse patieris: deinde sportam granis eisdem plenam cuicunque vasculo superpones & calida adjecta cal-

a) bacchis & P. b) Lentisci Lugd.

tabis, & exprimes: tunc ex eo humore, qui defluxerit, supernatans oleum lentiscinum sicut laurinum colligetur. Memento autem (ne rigore possit astringi) aquam calidam sæpe suffundere[a].

De gallinarum partu.

XXI. Gallinarum partus fœcunditatem repetit hoc mense post brumalem quietem; & incipiunt ad educandos pullos ova supponi.

De cædenda materie.

XXII. Hoc etiam mense cædenda materies[b] est ad fabricam, cum luna decrescit, & ridicæ vel pali faciendi.

De horis.

XXIII. Hic mensis in horarum spatio cum Decembri mense convenit, quarum sic mensura colligitur.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIX
Hora	II	&	X	pedes	XIX
Hora	III	&	IX	pedes	XV
Hora	IV	&	VIII	pedes	XII
Hora	V	&	VII	pedes	X
Hora	VI			pedes	IX

a) superfundere Pol. b) materia I. I. G. E.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER TERTIUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Februarii.

milibus. XIII. *De putatione arbusti*. XIV. *De provincialibus vineis putandis*. XV. *De novella putatione*. XVI. *De propaginibus*. XVII. *De insitionibus*. XVIII. *De instituendis olivetis*. XIX. *De pomiferis & spatiis earum generale præceptum*. XX. *De fodiendis, palandis & ligandis vineis, vel lætandis arboribus, & plantis circumfodiendis*. XXI. *De rosis, liliis, croco, violis conserendis*. XXII. *De lini semine serendo*. XXIII. *De carnetis & asparagis, & plantis salicum vel genestæ, & seminariis myrti & lauri*. XXIV. *De hortis: in eo de sepibus, de lactuca, carduo, nasturcio, coliandro, papavere, allio, ulpico: de satureja cum sua disciplina: item de cepullis: similiter de anetho, sinapi: de caulibus, cum disciplina sua: & de asparagis, de malva, menta, fœniculo, pastinaca, cunela, cerefolio, beta, porro, cum disciplina sua: de inula & colocasiis similiter*. XXV. *De pomis: in eo de piro, de melo, cydoneo, siliqua, moro, avellana, myrrha, & de disciplinis suis*. XXVI. *De educatione porcorum*. XXVII. *De vino myrtite aliter*. XXVIII. *De vite theriaca*. XXIX. *De uva sine granis*. XXX. *De vite nimis lacrymosa*. XXXI. *Myrtitis aliæ confectio secundum Græcos*. XXXII. *Ut propomata sponte nascantur*. XXXIII. *Ut vitis botriones varios ferat*. XXXIV. *De horis*.

De pratis servandis & lætamine saturandis.

Tit. I. FEBRUARIO mense locis temperatis prata incipient custodiri, quæ prius (si macra sunt) sparso lætamine saturentur, quod ejiciendum est luna crescente. Quanto recentius fuerit, tanto plus nutriendis herbis valebit, quod a superiori parte fundatur[a], ut succus ejus per totum possit elabi.

De proscindendis collibus.

II. Locis tepidis, aut si clemens tempus & siccum fuerit, colles pingues vel hoc mense proscinde.

De satione trimestri.

III. Hoc mense[b] serendum omne trimestrium[c] genus.

De serenda lenticula cum disciplina sua; item de cicercula.

IV. Hoc etiam mense lenticulam seres solo[d] tenui & resoluto, vel etiam pingui; sed sicco maxime: quia luxuria & humore corrumpitur: usque ad duodecimam lunam bene seminatur, quæ ut cito

exeat

a) fundetur I. I-G. b) ultimo *ins.* Barth. c) trimestre E. d) loco P.

exeat atque grandescat, prius cum fimi ariditate miscenda est: atque ubi ita requieverit quatuor aut quinque diebus, tunc spargitur. Jugerum modii unius semen implebit. Hoc etiam mense cicercula seritur, loco & modo quo ante descripsi.

De serendo cannabo.

V. Hoc mense ultimo cannabum seres terra pingui, stercorata, rigua vel plana, atque humida, & altius subacta. In uno pede quadrato sex ejusdem seminis grana ponuntur.

De agris Medicæ parandis.

VI. Nunc ager, qui accepturus est Medicam (de cujus natura, cum erit serenda, dicemus) iterandus est, & purgatis lapidibus, diligenter occandus[a]. Et circa Martias Cal. subacto sicut in hortis[b] solo, formandæ sunt areæ latæ pedibus x, longæ pedibus quinquaginta, ita ut eis aqua ministretur, & facile possint ex utraque parte runcari[c]. Tunc injecto[d] antiquo stercore in Aprilem mensem reserventur paratæ.

De ervo serendo.

VII. Hoc mense toto ervum adhuc seri potest[e];

a) curandus I. B. R. b) sicut moris est s. E. c) rigari Barth. d) ingesto Barth. e) serendum est P.

quia Martio serendum non est, ne pastu suo pecoribus noceat, & boves reddat insanos.

De curandis vitibus & arboribus, & hordeo Galatico serendo.

VIII. Nunc pomis & vitibus vetus urina si affundatur, & numero fructuum[a] præstat & formæ: cui proderit ut amurcam misceamus insulsam, maxime in oleis: sed hoc frigidioribus diebus antequam fervor incipiat. Etiam nunc ordeum galaticum, quod grave & candidum est, seretur locis frigidis circa Martias Calendas.

De ponendis vineis pastino vel scrobibus aut sulcis, & omnium, quæ illuc pertinet, disciplina.

IX. Hoc mense omnia genera pastinati soli, seu sulci, seu scrobes, vitibus compleantur. Natura autem vitis cælum omne solumque sustentat, si genera convenienter aptentur. Plano igitur loco statues vitem, cujus genus nebulas sustinet & pruinas; collibus, quod siccitatem durat & ventos; pingui agro graciles atque infœcundas[b]; macro feraces & solidas; denso validas atque frondosas; frigido & nebuloso, quæ hiemem celeri maturitate præ-

a) fructum Lugd. b) fœcundas Cr. Barth. Lugd. E.

veniunt, aut (quæ) duris acinis inter caligines se-
curius florent; ventoso stabiles & tenaces; calido
grani tenerioris & humidi; sicco eas, quæ pluvias
ferre non possunt: & ne multa dicamus, eligenda
sunt genera, quæ professione[a] vitiorum suorum con-
traria loca diligunt iis, in quibus durare non pote-
runt. Placida sane regio & serena tuto genus omne
suscipiet. Vitium genera numerare non attinet:
sed notum est, majores uvas pulchræ speciei, gra- 3
ni callosi & siccioris, ad mensam; feracissimas[b] ve-
ro & cutis tenerioris, & sapore nobileis, & maxi-
me quæ citius deflorescunt, vindemiis esse servan-
das. Loca naturam plerisque[c] vitibus mutant. Solæ 4
Amineæ, ubicunque sint, vinum pulcherrimum red-
dunt: calidum statum potius quam frigidum sustine-
bunt: de pingui ad macrum transire non possunt,
nisi stercus adjuverit: harum duo genera sunt, ma-
jor & minor: sed minor melius deflorescit & ci-
tius, internodiis minoribus & grano breviore: si ar-
bori applicetur, pinguem terram; si colatur in or-
dines[d], mediocrem desiderat: imbres contemnit &
ventos: nam major sæpe vitiatur in flore. Sunt &
Apianæ præcipuæ. Satis est genera ista[e] dixisse: in- 5
dustrius vir probata deligat, & terris talibus man-
det, quæ imitari eas possint, unde sumuntur: sic

a) possessione E. b) *feraciores* P. c) pleraque E. d) in ordine E. *bene*. e) ita I. B. R.

merita suà quæque servabit. Sed vitem vel arborem
melius erit de exili ad pinguem transferre: nam si
a pingui terra ad solum exile transierint, utiles es-
se non poterunt[a]. Eligenda sunt sarmenta, quæ
pangimus, de vite media, neque de summa, neque
de infima, quinque vel sex gemmarum spatio a ve-
teri procedentia[b], quia non facile degenerant, quæ
6 de locis talibus transferuntur: sumantur autem de
vite fœcunda: neque putemus brachia esse fertilia:
quæ uvas singulas aut binas producunt, sed quæ
multa ubertate curvantur: nam potest ferax vitis
feraciores in se habere materias. Erit & hoc signum
fertilitatis, si de duro aliquo loco fructum citabit,
si fœtu impleverit ramulos ex ima parte surgentes.
7 Sed hoc signis positis per vindemias est notandum.
Ad pangendum novellus palmes debet eligi, duri
in se nihil habens & veteris sarmenti, quia hoc
putrescente sæpe corrumpitur. Summa flagella repu-
diemus ac surculos: qui licet bono loco nati sint,
8 tamen feracitate caruerunt. Pampinarius, qui de
duro[c] nascitur, etiam si attulerit fructus, pro fru-
gifero non est ponendus: in suo enim loco fœcun-
datur a matre, translatus vero tenet sterilitatis vi-
tium, quod nascendi conditione suscepit. Caput sar-
menti cum deponitur, torquendum non est, nec ali-

a) possunt Lugd. E. I. B. R. b) procid. *alii*.
c) de sicco E.

quo modo[a] vexandum, ne demersa[b] penitus fœcun-
diore parte, quod sterili proximum est, supra ter-
ram relinquatur: deinde quoniam ipsa tortura vexa-
tio est: & pars ea, de qua radix (futura) præsu-
mitur, injuriæ nulli subjicienda est, cum qua con-
tendere cogatur ante quam teneat. Ponendæ sunt
vites placidis diebus ac tepidis, curandumque, ne
sarmenta sole urantur aut vento, sed vel statim po-
nantur, vel obruta reserventur. Hoc mense, ac 9
deinceps toto vere, vinea ponenda est regionibus
frigidis, pruinosis, pinguibus campis & humidis pro-
vinciis. Sit autem mensura sarmenti cubitus unus.
Ubi pinguis est natura terrarum, majora inter vi-
tes spatia relinquemus; ubi exilis, angusta nonnulli
itaque in iis vitibus, quas toto solo pastinato dis-
ponunt, ternos pedes inter singulas vites quoquo-
versus dimittunt. Sed hoc genere divisionis in juge-
rali tabula pangentur[c] tria millia sexcenta[d] sarmen-
ta. Quod si duos semis pedes inter vites relinqui 10
placuerit, in eadem tabula ponentur vites quatuor[e]
millia septingentæ quinquaginta tres. Sed ad ponen-
dum utemur hoc ordine: Lineam, servatis iis spa-
tiis, quæ placuerit custodire, candidis signis, vel
quibuscunque notabimus: tunc tensa per tabulam li-

a) more Lugd. Barth. E. b) ne demersum Lugd. nec demersa *reliqui:* vid. Morg. I, 82. c) pangemus P. d) tria millia vicena *alii*. e) quinque millia quadringentæ septuaginta & sex Barth. Lugd.

nea, in eis locis surculos vel calamos figemus, ubi
unaquæque vitis ventura est: ita spatium totius ta-
bulæ surculis complebitur ad numerum vitium futu-
rarum: atque is, qui panĉturus[a] est projeĉta circa
11 surculos sarmenta, sine ullo errore deponet. Præ-
terea non est uno genere vitium omne pastinum
conserendum, ne annus iniquus generi spem vinde-
miæ totius[b] extinguat. Et ideo quatuor aut quinque
eximii generis sarmenta pangemus: sed maxime ex-
pediet genera tabulatim disponi, & decimanis divi-
di, nisi deterreat operis difficultas. Quod si est ve-
tus vinea, singulorum generum surculis tabulatim
poterimus inserere: & facile hoc genus colendi,
quod est pulchrum atque utile, consequemur. Ita
& maturitatis & floris tempora, quæ in vite di-
versa sunt, suis temporibus[c] opportunius obtinere
12 poterimus. Nec parvo constabit, si legatur matu-
ritas cum acerbitate[d], dispendium[e] cum unius tem-
pestivam vindemiam sequi, sit permista crudita-
te vitiosum, (&) alterius seras maturitates expe-
13 ĉtare damnificum. Huic commodo adjicitur, quod,
pro generum diversitate per gradus accedente vin-
demia, minor operarum numerus eam poterit ex-

a) pastinaturus P. peraĉturus I. B. R. ita quis quæ paĉturus Lugd. b) omnem P. c) suis poterimus opportunitatibus obtinere I. B. R. Barth. suis temporibus & opport. poterimus *Vaticani a Pontedera laudati*. d) seritato P.
e) dispendio Lugd.

pedire, & generatim condere, ac melius puros sapores[a], sine luctamine alterius generis unaquæque vina servare. Hoc si difficile videbitur[b], non alias simul conseras, quam quæ & sapore, & flore, & maturitate conveniunt. Sed hæc in pastinis vel sulcis ratio erit: in scrobibus vero per angulos IV sarmenta deponis. Sed (ut asserit Colu- 14
mella) vinaceam stercori mistam simul sparges, & si exile solum fuerit, pinguem terram scrobi inferes, vel aliunde portatam[c]. Cum vero plantam vel malleolum disponimus, modice humido solo, sed potius arido quam lutoso, duabus gemmis supra terram relictis, sarmenta ponemus obliqua, & [d] sic facilius comprehendent.

De arbustis, vitibus, & plantis arborum vitiferarum.

X. Quod si arbustum te habere delectat, plantam generosæ vitis prius in seminario nutrire debebis, ut inde radicata transferatur ad scrobem, cui arbor injuncta est. Seminarium vero dicimus æque fossam tabulam pedum duorum semis altitudine. In hac, quam pro numero ponendarum vitium, vel qualiumcunque plantarum protendis aut contrahis, brevissimo spatio distantia inter se sarmenta

a) puro sapore Barth. b) servabitur P. c) perlatam Lugd.
d) & *om.* Lugd. E. *recte*.

2 depones[a]: si vallis aut humectus est campus, trium gemmarum, exceptis minutis, quas habebit inferius: & ubi convaluerint, hinc post biennium radicatas vites vel arbusculas transferas: quas cum depones in scrobe, ad singulas materias rediges, putatis omnibus, quæ scabra sunt, curtatis[b] etiam radicibus,
3 si quas potueris invenire vexatas. In scrobe autem ad arbustum faciendum duas radicatas vites deponis, hoc servans[c], ne se in radice contingant: sed lapides quinum prope librarum medios inter utramque constitues, & ipsas vites ad scrobis latera discreta conjunges. Mago[d] asserit, scrobem non primo anno esse complendam, sed subinde coæquandam: quæ res vitem faciet altius fundare radices: sed hoc aridis provinciis forte conveniet: humidis autem sata putrefient recepto humore, nisi statim terra cumu-
4 letur. Sed arbusta qui faciet, plantas arborum de his generibus ponat, si agro suppetit abundantia[e], populo[f], ulmo: fraxino in montanis & asperis, in quibus ulmus minus læta est. Has etiam Columella dicit seminario debere nutriri. Mihi videtur, quod[g] nulla provincia est, quæ non ex his quamcunque sponte producat, plantas etiam[h] majores de locis quibuscunque translatas, vel eorum generum

a) dispones E. b) curvatis rad. Lugd. c) scrutans I. B. R. observans P. d) Maro P. e) his utatur *ins.* Lugd. f) opulo *conj.* Gesn. g) quia P. Lugd. E. h) jam Lugd. P. E.

truncos radicatos, hoc tempore circa scrobem vitis
oportere constitui. Sed si ager frumentarius fuerit, 5
ubi arbusta disponis, quadragenos pedes inter arbo-
res relinque, ut seri possit; in exili autem vicenos.
In scrobe vero vitis ab arbore sua sesquipedis spa-
tio distare debebit: nam vitis multum subjecta ar-
bori, incremento arboris opprimetur. Caveis etiam
munienda est adversum pecoris appetentis injurias,
& arbori suæ protinus alliganda. Est & aliud de 6
transferenda ex arbusto vite compendium: fit ex vi-
mine parva corbicula, quæ mensuram[a] pedis, vel
aliquanto minus, circini spatio possit amplecti: hæc
ad arborem, cui vitis inhæret[b], fertur, & in fun-
di media parte pertunditur, quo sarmenti virgam
possit admittere. Inducto itaque sarmento vitis ejus, 7
de qua transferre disponis, corbicula ipsa ex aliqua
arboris parte suspenditur, & viva terra repletur,
ut sarmentum terra possit includi; quod (sarmen-
tum) prius intorquetur. Ita exacto annui temporis
spatio, sarmentum, quod clausum est, radices crea-
bit intra prædictam corbiculam: tunc sub fundo cor-
bis incisum radicatum sarmentum cum ipsa corbe
portabitur ad locum, quem vitibus arbustivis desti-
nabis[c] implere, ibique obruetur circa arboris mari-
tandæ radices. Hoc genere quantum volueris nume-

a) *Præter* Lugd. mensura *duo reliqui.* b) adhæret E.
c) desideras P.

rum[a] vitium transferes, sine ambiguitate prehendendi.

De vineis provincialibus.

XI. Vineæ in provinciis multis generibus fiunt: sed optimum genus est, ubi vitis velut arbuscula stat brevi crure fundata. Hæc primo calamo juvatur, donec solidetur: sed altior sesquipede esse non debet: ubi robusta fuerit, sola consistet. Aliud genus est, in quo cannis pluribus circa dispositis, ipsa vitis per cannas sarmentis ligatis in orbiculos flectitur se sequentes. Ultimæ positionis vitis est, quæ per terram projecta discumbit. Hæ omnes & scrobibus ponuntur, & sulcis.

De putandis vineis communibus, altis vel humilibus.

XII. Hoc mense locis frigidis aliquatenus & temperatis vitium justa putatio (est). Sed, ubi multæ sunt vineæ, dividantur, & pars earum, quæ Septentrionem respiciet, verno putetur; alia pars adversa clementioribus plagis, recidatur autumno. Sed in putatione semper nitamur, ut vitis fiat in crure robustior, ne (ve) debili[b] viticulæ duo dura-
2 menta servemus. Auferenda sunt lata[c], intorta,

a) numerum *om.* E. *bene.* b) tenui Cr. c) læta Cr. Lugd. lenta E.

debilia, malis locis nata sarmenta. Focaneus[a] etiam,
qui inter duo brachia medius nascitur, debet abra-
di: qui si pinguitudine[b] sua brachium quodcunque
proximum debilitaverit, illi[c] deciso ipse succedat.
Erit tamen optimi[d] putatoris, inferius sarmentum,
quod bono loco natum fuerit, reparandæ[e] vitis cau-
sa semper tueri, & ad unam vel duas gemmas re-
linquere. In locis[f] clementioribus altius vitem lice- 3
bit expandere: in exilibus, aut æstuosis, aut decli-
vibus[g], aut procellosis, humilior est habenda: locis
pinguibus, singulis brachiis vitium bina flagella di-
mitte. Sed erit sapientis æstimare vim vitis: nam
quæ altius colitur[h], & fœcunda est, plus quam
octo palmites habere non debet, ita ut conservemus[i]
semper in inferiore parte custodem. Circa crus 4
quidquid nascitur, amputandum est, si non deside-
ret vinea revocari[k]. Quod si truncus vitis sole, aut
pluviis, aut noxiis animalibus est cavatus, purga-
mus quidquid est mortuum, plagasque eas amurca
linimus, & terra: quod proderit adversum prædi-
cta. Cortex etiam recisus, & pendens a vite tol-
latur: quæ res minorem fecem reddit in vino. Mu-
scus radatur ubicunque repertus[l]. Sed plagæ, quas 5

a) oculus Lugd. b) pinguedine Pol. Lugd. E. c) illo Lugd. E. d) optimum putatori Lugd. e) recuperandæ Cr.
f) lætis & *ins.* Cr. g) declivis Cr. I. B. R. E. h) tollitur I. I. G. i) consideremus Lugd. E. & Ulit. ad Grat. v. 64.
k) renovari Cr. l) inventus P. fuerit repertus E.

in duro[a] vitis accipiet, obliquæ & rotundæ esse debebunt. Decisis, sicut supra dixi, male natis omnibus & veteribus, novellos & fructuarios serva. Ungues etiam custodum siccos, & annotinos recide, & omnia quæ vetera vel scabra reperies. Illæ, quæ altius coluntur, ut in jugo vel pergula, ubi quatuor pedibus supra terram levatæ steterint, qua-
6 terna brachia habeant. Si macra vitis erit, in singulis brachiis singula flagella dimittimus: si pinguis, bina. Sed providendum, ne in una[b] parte sint sarmenta, quæ servas: quod cum fit, vitis, tamquam si fulgure tangatur, arescit. Relinquenda sunt sarmenta neque circa durum, neque in summo: quia hæc velut pampinaria minus afferunt, illa vitem nimietate fœtus onerant, & longius ducunt: quare in medio loco servanda sunt, quæ tuemur. Plaga non juxta gemmam, sed aliquanto superius fiat, & avertatur a gemma propter lacrymam defluentem.

De putatione arbusti.

XIII. Vitis, quæ in arbore collocatur. Prima ejus materia ad secundam vel tertiam gemmam præcidatur: deinde omnibus annis aliquid per ramos crescere subinde patiamur, unam materiam semper ad cacumen arboris dirigentes. Sed qui fructum vo-

a) in trunco Barth. b) *Præter* Cr. & I. B. R. ima *reliqui*.

lunt maximum, materias plures per ramos submittunt[a]; qui vinum melius, sarmenta in cacumen extendunt. Fortioribus ramis arborum plures materiæ, debilioribus imponendæ sunt pauciores. Pu- 2
tandi autem ratio talis est, ut & vetera sarmenta, quibus primi anni fructus pependit, omnia recidantur, & nova circumcisis capreolis & ramulis inutilibus dimittantur. Sed providendum est, omnibus annis vitem resolvi ac religari, quia refrigeratur. Ita formandi sunt rami arborum vitiferarum, ne alter sub alterius linea dirigatur: sed loco pingui ulmus a terra octo pedibus, gracili vero septem sine ramo relinquenda est. In solo rosido & nebuloso, rami arboris vitiferæ in orientem & occidentem putatione dirigantur, ut latera vacua solis radiis membra totius vitis ostendant. Agendum est autem, 3
ut vitis spissa non sit in arbore, & deficientibus[b] primis arboribus substituendæ sunt aliæ. In loco clivoso humilius rami arborum servandi sunt; in plano & uliginoso, altius. Palmites ad arborem non duro vimine ligentur, ne eos vinculum recidat, aut atterat. Hoc autem noveris, quia palmes[c], quod extra ligaturam pendens habuerit, fructu[d] induet: quod infra ligaturam, materie sequentis anni deputabit[e].

a) dimittant I. B. R. b) desinentibus E. c) palmas P.
d) fructum I. I. G. e) deputabis E. *bene*.

De provincialibus vineis putandis.

XIV. Vites, quas provinciali more velut arbusculas stare dixi, si instituere velis, ramos a quatuor partibus his relinques, & in eis brachiis sarmenta pro vitis possibilitate[a] servabis. Vites autem, quæ cannis in orbem coguntur[b], sic putentur, quemadmodum eæ, quæ nituntur ridicis[c] aut palis. Illæ vero, quæ sine adminiculis jacent, quod pro sola indigentia[d] faciendum est, vel necessitate provinciæ, primo anno duas gemmas, deinde plures habebunt. Sed hujus generis vinea strictius est putanda.

De novellæ putatione.

XV. Novellam vitem Columella dicit a primo anno ad unam materiam esse formandam, nec recidendam totam, sicut Italiæ consuetudo est[e], anno secundo expleto, quia vel intereant vites in totum recisæ, vel infœcunda sarmenta producant, quæ amputato capite velut pampinaria de duro co-
2 guntur exire: quare juxta ipsam commissuram veteris sarmenti, unam vel duas gemmas (censemus[f]) relinquendas: quod est merito in viticula fortiore

a) stabilitate E. *recte*. b) stringuntur P. c) radicibus Lugd. E. d) indulgentia P. e) *Hic interpungunt omnes præter* Morg. I, 83. f) dicimus E. *mox abest* merito.

servandum, & sane excipiendam[a] calamis novellam, vel exiguis palis, ut tertio anno robustiores possit accipere. Nam quadrima novella, ubi lætum solum 3
est, tres materias merito nutrire cogetur. Statim post putationem sarmenta decisa (a) vineis, & rubi & impedimentum fossoris omne tollatur.

De propaginibus.

XVI. Hoc etiam mense propagandæ sunt vites; sed vetus & exesa vinea, cujus duramenta longe processerunt, ut Columella dicit, mergis melius reparabitur, quam si infossione totius corporis obruatur: quod agricolis certum est displicere. Mergum dicimus, quoties velut arcus supra terram relinquitur, alia parte vitis infossa. Nam (ut ait 2
Columella) cum totæ stratæ sunt, plurimis radicibus totius corporis fatigantur. Mergi vero post biennium reciduntur in ea parte, quæ supra est, & in loco justas vites relinquunt. Sed (ut agricolæ asserunt) post biennium si recidas, plerumque infirmas[b] habent radices & repente simul pereunt.

De insitionibus.

XVII. Hoc mense calidis & apricis locis optime celebratur insitio, quæ fit tribus generibus.

a) excipiendum *conj.* Gesn. b) infirmatas Lugd.

Sed ex his duo nunc fieri possunt; tertium reser-
vatur æstati. Sunt autem genera inserendi hæc:
aut sub cortice, aut in trunco, aut emplastro. In-
seremus ergo sic: Arborem vel ramum, in loco,
qui nitidus est & sine cicatrice, serra recidemus
non læso cortice: post serraturam, plagam ferra-
2 mentis acutis incidamus. Inde quasi cuneum tenuem
ferreum vel osseum, maxime leoninum, inter cor-
ticem & lignum tribus prope digitis consideranter[a]
deponimus, ne corticis fascia dissipetur; & in eum
modum subducto cuneo, statim surculum mergimus
una parte decisum salva medulla, & cortice partis
alterius, qui supra arborem sex vel octo digitis emi-
3 neat. Duos vel tres, vel plures surculos pro trunci
qualitate constituimus: quaternis digitis, vel am-
plius inter eos spatium relinquemus: tunc junco aut
ulmo, aut vimine stringemus, & super lutum mu-
sco tectum ponemus ac ligabimus, ut quatuor digi-
tis supra lutum possit surculus eminere. Plerosque
delectat strictum primo sectæ arboris truncum vin-
culis arctioribus in medio findere, & ibi surculos
ex utraque parte rasos[b] in modum cunei, ut inte-
gra sit medulla, demergere, præmisso ante cuneo-
lo, quo subducto, depositus surculus redeunte in
4 plagam materia, possit astringi. Sed hoc utrumque
genus

a) considerantes rep. Lugd. b) recisos E.

genus vernum [a] est, & fit crescente luna, ubi [b] in-
cipit gemma arborum turgescere. Surculi autem,
qui inserendi sunt, sint novelli, fertiles, nodosi,
de novo nati, ab orientali arboris parte decisi,
crassitudine digiti minoris, bifurci vel trifurci,
gemmis pluribus uberati. Si arborem minorem de- 5
siderabis inserere, in qua sine dubio meliora incre-
menta proveniunt, circa terram secato: & quod
melius est, surculos inter lignum corticemque de-
pone, tunc stringe. Quidam rasum ex utraque par-
te surculum convenientem soliditati arboris inseren-
dæ sic in medio deponunt, ut cortex surculi undi-
que cortici arboris reddatur æqualis. Sed in novella
arbore terra mota usque ad ipsum insitum colliga-
tur; quæ eam res a vento & calore defendet. Mihi 6
asseruit diligens agricola, omne insitum sine dubio
comprehendere, si depositis surculis viscum non
temperatum in ipsa plaga pariter mergamus, quasi
glutino quodam succos materiæ utriusque misturum.
De emplastratione suo mense dicemus. Quartum
genus Columella sic retulit. Gallica terebra usque 7
ad medullam arborem perforandam, plaga interius
leviter inclinata: ibi educto [c] omni scobe, vitem,
vel ramum ad modum foraminis impressi delibra-
tum, succidum tamen & humentem, stricte impri-

a) veris Lugd. b) quando P. c) educta Lugd.

mi, una aut duabus gemmis foris relictis: tunc argilla & musco locum diligenter operiri: ita & vites in ulmo inseri posse commissas. Hispanus quidam mihi hoc genus novæ[a] insitionis ostendit, (quod[b]) ex persico se asserebat expertum. Salicis ramum brachii crassitudine, solidum, longum cubitis duobus aut amplius, terebrari jussit in medio, & plantam persici in eodem loco, in quo consistit, spoliatam ramis omnibus, solo capite relicto per ipsum saligni manubrii foramen induci: tunc eundem salicis ramum terræ capite utroque demerso, in arcus similitudinem debere curvari, foramen luto, musco, vinculis stringi[c]: anno deinde exemto[d], ubi infra medullam salicis caput plantæ[e] sic cohæserit, ut unitas sit ex duobus mista corporibus, plantam subter incidi atque transferri, & aggerari terram, quæ arcum salicis cum persici cacumine possit operire: hinc persici poma sine ossibus nasci: sed hoc locis humidis convenire vel riguis[f], & salices aquationibus adjuvandas, ut & natura ligni vigeat, quæ delectatur humore, & superfluentem copiam succi germinibus[g] ministret alienis.

a) bonæ P. b) ostendit ex persico. Asserebat se expertum E. *bene*. c) adstringi E. d) exacto P. e) plantulæ P. E. f) irriguis P. E. g) graminibus I. B. R.

De instituendis olivetis.

XVIII. Hoc mense locis temperatis instituemus oliveta, quæ vel pastinis conserenda sunt, ut extremas circa decimanum tabulas cingant, vel suum locum tenebunt. Si ponuntur in pastino, radicatæ plantæ decisis capitibus & brachiis, & in truncum redactæ usque ad mensuram cubiti unius & palmi in fermento terræ fossæ[a] defigantur, locum palo antea deprimente: ordei grana subterjaciantur, & amputetur iis, quidquid putridi inventum fuerit aut arentis: & tunc amputata capita luto velentur & musco[b], ulmeis vinculis, vel tenacibus quibuscunque constricta. Sed maximum beneficium est, ut profi- 2
ciat incremento, si rubrica partes notentur, quibus obversæ steterunt[c], & contra eas simili ratione ponantur. Sint a se discretæ pedibus quindecim vel viginti. Omnis subinde circa eas herba vellatur: & quoties se imber infuderit, brevissimis ac frequentissimis fossionibus solicitentur: & subinde ducta a trunco terra atque permista in aliquanto altiores cumulos congeratur. Quod si olivetum suo loco 3
facere volueris, hæc genera terrarum sequeris: terram, cui mista sit glarea, aut cretam sabulonis conjunctione resolutam, aut pinguem sabulonem,

a) defossæ E. b) & tunc capita earum luto vel E. *bene.*
c) steterant E. *recte.*

4 aut terram naturæ densioris & humidæ[a]. Creta figuli omnino repudianda est, & uliginosa, & in qua semper humor assistit[b], & sabulo macer, & nuda glarea: quamvis enim comprehendat, non convalescit. Potest seri & ubi arbutus aut ilex steterat: nam cerrus[c] & æsculus excisa radices noxias relinquit, quarum virus oleam necat. Locis æstuosis septentrionali colle; frigidis, meridiano gaudet: mediis, clivis delectatur. Neque imum locum, neque arduum patitur, magis modicos clivos (diligit,) sicut est regio Sabina vel Bætica. Baccarum[d] genus numerosum est, & plurium[e] vocabulorum, sicut Pausia, Orchis, Radius, Sergia, Licinia, Cominia, & cæteræ, quas nominare non attinet. Pausia tamen oleum quod reddit, dum viride est, optimum (est,) sed cito vetustate corrumpitur. Optimum Licinia dat, plurimum Sergia. Sed de his hæc generaliter præcepisse sufficiet[f], majores baccas cibo,
5 minores oleo profuturas. Si frumentarius ager est, quem conserimus oliveto, quadragenis inter se pedibus distent: si macer, vicenis quinis. Melius faciemus, si ordines in Favonium dirigamus. Cum deponentur, in scrobes siccas[g] constituantur quater-

a) depressioris & vividæ Cr. vividæ *etiam* Lugd. *forte corruptum ex* uvidæ. Gesn. b) exsistit Cr. consistit Colum. 5, 8, 6.
c) cedrus etiam exc. P. quercus *est ap.* Col. 5, 8, 7.
d) olearum P. e) plurimorum P. f) sufficiat E. *bene*.
g) sicce P.

nis pedibus fossas. Glarea etiam, ubi lapides defuerint, misceatur & stercus. Si clausus locus est, modice supra terram, quæ ponuntur, emineant. Si pecora formidantur, altiores trunci esse debebunt. In siccis vero provinciis cum pluviæ desunt, rigare conveniet. Si provincia indiget olivetis, & non est 6
unde planta sumatur, seminarium faciendum est, id est tabula effossa, sicut superius dixi, ut ibi (sicut Columella dicit) rami serra incisi in modum sesquipedalem deponantur: inde post quinquennium poterit valida planta transferri, & locis frigidis hoc mense plantari. Scio plerosque, quod facilius atque utilius est, radices olearum, quæ in silvis plerumque sunt, aut in locis desertis, in cubitalem mensuram recisas, aut in seminario, si placuerit, aut in oliveto solere disponere, & admistione stercoris adjuvare. Qua re[a] proveniet, ut ex unius arboris radicibus numerosa planta nascatur[b].

De pomiferis & spatiis earum generale præceptum.

XIX. Etiam pomiferas arbores possumus in pastinis a septentrionali regione disponere, de quibus sigillatim dicemus, quæ specialiter sunt tenenda. Nam pomis eadem convenit terra, quæ vitibus:

a) Quare *omnes*. b) vellatur Pol.

scrobes autem majores facies, ut materiæ prosis[a] & fructui. Si pomarium facies, inter ordines tri-
2 cenos pedes relinques. Plantas statues radicatas, quod est melius: sed servabis, ne cacumina aut manu fracta aut erosa non crescant. Unumquemque ordinem suo generi deputabis, ne infirmæ a valentioribus opprimantur[b]. Plantas similiter notabimus, ut ipsis, quibus steterant, cardinibus oppo-
3 namus. De clivo sicco & exili in planum, pinguem & humidum transferemus. Si truncos ponere volueris, supra terram prope tribus pedibus erigantur. Ubi duas in una scrobe plantas deponis, cavendum est, ne se contingant: nam vermibus interibunt. Sed (ut Columella dicit) feraciores sunt, quæ seminibus, hoc est, nucibus suis, quam quæ plantis ponuntur, aut ramis. Ubi regio siccior est; aquationibus adjuventur.

De fodiendis, palandis & ligandis vineis, vel lætandis arboribus, & plantis circumfodiendis.

XX. Nunc locis maritimis & calidis fodiendæ sunt vites: vel (si[c] hæc provinciæ consuetudo est) exarandæ, & in eisdem locis palandæ, aut ligandæ sunt vineæ prius quam gemma procedat, cujus con-

a) prosit I. 1-G. & fructibus E. b) deprimantur E.
c) cui E.

cussione vel attritu incurritur grande dispendium.
Nunc oleæ cæteræque arbores lætamen accipiunt de- 2
crescente luna: sufficiet autem majori arbori vehes
una; minori media; ita ut subducta a radicibus ter-
ra, & fimo permista, revocetur. Tempore hoc, si
quæ sunt in seminariis plantæ, circumfodiendæ sunt,
& amputandi eis rami superflui, vel radiculæ, quas
circa in superiore parte miserunt.

De rosis, liliis, croco, violis conserendis.

XXI. Hoc mense rosaria conseremus, quæ sul-
co brevissimo aut scrobibus ponenda sunt, vel vir-
gultis, vel etiam semine. Semina autem rosarum
non putemus medios flosculos esse aurei coloris,
quæ rosæ fuerunt, sed baccas nutriunt, quas in bre-
vissimi piri similitudinem plenas seminibus post vin-
demiam reddunt maturas, quarum tamen maturitas
ex colore fusco & mollicie poterit æstimari. Si qua 2
etiam sunt antiqua rosaria, hoc tempore[a] circumfo-
diuntur[b] sarculis vel dolabris, & ariditas universa
reciditur. Nunc & quæ rara sunt, possunt ducta
virgarum propagine reparari. Si rosam temperius
habere volueris, duobus palmis ab ea (in) gyrum
fodies, & aqua calida bis rigabis in die. Nunc & 3
liliorum bulbos ponemus, vel lilia ante habita sar-

a) mense P. b) fodiuntur Lugd.

riemus summa diligentia, ne oculos circa radicem nascentes, & minores bulbulos sauciemus, qui a matre subtracti, atque in alios digesti ordines, nova-lilieta formabunt. Item violarum plantæ, & croci bulbi serendi sunt, vel subtiliter (si fuerant ante) fodiendi.

De lini semine serendo.

XXII. Hoc mense aliqui lini semen læto[a] solo in jugerum x modios spargunt, & lina consequuntur exilia.

De cannetis & asparagis & plantis salicum vel genestæ, & seminariis myrti & lauri.

XXIII. Tempore hoc canneta ponenda sunt factis brevissimis scrobibus, & oculis cannarum per singulas scrobes obrutis, qui semipedis spatio inter se distare debebunt. Si calidæ & siccæ provinciæ studemus, valles humidas vel irriguas opus est deputare cannetis; si frigida regio est, locis mediis instituantur, sed succo villarum subditis. Inter hæc asparagorum etiam semina spargere possumus, ut mista nascantur, quia & asparagi coluntur, & in-
2 cenduntur eo more[b], quo cannæ. Sed si sunt antiqua canneta, hoc tempore sarrientur, recisis quæ

a) lento E. b) hoc mense E.

in radice purganda sunt, id est putribus, male porrectis, & siqua gignendi oculos non habebunt[a]. Nunc salicis plantas, & omnium generum, quæ arbusto applicandæ sunt, vel genestæ, (ubi deerit) obruemus. Ex baccis etiam myrti & lauri, seminaria faciemus, vel si fuerant, excolemus.

De hortis: in eo de sepibus, de lactuca, carduo &c. de satureja: de cepullis: de anetho, sinapi: de caulibus: de asparagis, malva, menta, fœniculo &c.

XXIV. Circa Idus Februarias sepes hortorum ex congesto in funibus spinarum semine faciendæ (sunt,) sicut dictum est, cum de munimine loqueremur hortorum. Item Græci dicunt de crassa[b] rubi virga fieri debere particulas, & palmaribus scrobibus obrui, & quotidie, donec frondeat, fossione & rigatione
nutriri. Hoc mense lactuca seritur, ut possit Aprili 2
mense transferri. Item carduus seritur; & nasturtium, & coriandrum, & papaver, sicut mense Novembri, & allium & ulpicum. Nunc[c] satureja seritur pingui agro, non stercorato, sed aprico, vel melius mari proximo, & (cum) cepullis mista
seminatur. Hoc etiam mense cepullas seres: sed con- 3
stat & vere & autumno esse seminandas: si semen

a) habent E. b) grossa Lugd. E. c) Nam E.

ejus[a] severis, in caput[b] crescit, & minus reddit in
semine: si capitulum ponas[c], ipsum macescit, &
multum semen educit. Terram cepæ desiderant pin-
guem, vehementer subactam, irriguam, stercoratam:
ibi areas faciemus omnibus herbis & radice purga-
tas: seremus placido & sereno die, maxime Austro
4 vel Euro flantibus: si minuente luna serantur, te-
nues & acriores proveniunt: si crescente, robustæ
& saporis humecti: rarius sunt ponendæ; runcandæ
ac sarculandæ sunt sæpius. Si capita voluerimus his
esse majora, folia omnia debemus auferre, (&) sic
succus ad inferiora cogetur: de quibus vero semina
colligenda sunt, juventur[d] adminiculis, ubi caulem
cœperint excitare. Cum niger color seminis fuerit,
præferunt maturitatis indicia. Vellendi sunt thalli
adhuc semisicci cum semine, & sic in sole siccan-
5 di. Hoc mense anethum seres locis frigidis. Om-
nem cæli statum patitur, sed tepidiore lætatur.
Rigetur, si se imber abstineat[e]: seratur rarius. Ali-
qui semen ejus non obruunt, opinantes quod a nul-
la ave tangatur. Nunc & sinapi serere possumus[f].
Hoc etiam mense caules seremus, qui & toto an-
no seri possunt: solum pingue & satis subactum di-
ligunt: argillam[g] & glaream timent: sabulone &

a) earum *conj.* Morg. I, 84. b) capite P. c) pon. marcescit P. E. d) juvemus P. e) si non pluitur P. f) & caules, qui toto P. g) arenam I. B. R.

arenis non delectantur, nisi perennis unda succur-
rat. Omnem cæli statum caulis patitur, frigidum 6
magis. Contra austrum positi citius ferunt; contra
septentrionem, serius. Sed hic & sapore caulis vin-
cit & robore: clivis delectatur, & ideo ponendæ
sunt plantæ per pulvinos[a] arearum: gaudet stercore
& sarculatione: rarius positus convalescit: celerius
coquitur virore[b] servato, si, dum est trium vel qua-
tuor foliorum, nitrum tritum cribello desuper spar-
gas, ut speciem pruinæ candentis[c] imitetur. Colu- 7
mella dicit plantarum radices alga marina involven-
das, servandæ viriditatis causa, fimo simul adhæren-
te[d]. Ponendæ sunt plantæ majoris incrementi, quia,
licet serius comprehendant, fortiores fient. Si hiems
est, tepido jam die; si æstas, cum sol in vesperam
declinatur, planta pangenda est. Vastior fiet, si
terra operiatur assidue. Semen brassicæ vetustum
mutatur in rapa[e]. Hoc mense post Idus spongias 8
asparagorum vel novas formare incipiemus ex semi-
ne, vel antiquas ponemus. Mihi etiam illud utile
videtur ac diligens, ut asparagi agrestis radices plu-
rimas in unum locum congeramus cultum[f], vel cer-
te saxosum, quæ statim fructum dent ex loco, qui
aliud nil alebat, & has annis omnibus incendamus

a) bulbinos Lugd. I. B. R. *& sic alibi*. b) vigore s. E.
c) canentis E. *bene*. d) hærente P. e) rapam I. B. R.
f) incultum *conj.* Morg. I, 85.

in scopis, ut fructus frequentior surgat[a] & fortior.
9 Hoc autem genus est sapore jucundius. Nunc etiam malva seri potest. Mentam quoque sere plantis[b] vel radicibus, loco humido, vel circa aquas: apricum solum, nec pingue, nec stercoratum desiderat. Hoc mense fœniculum seres loco aprico, & modice[c] saxoso. Seritur primo vere pastinaca, & semine ponetur & plantis, loco pingui, soluto, altius pastinato: raram statues, ut robur accipiat. Cunela etiam nunc seritur, & colitur eo more, quo allium vel cepulla. Nunc cærefolium locis frigidis[d] post Idus seratur: desiderat agrum lætum, humidum,
10 stercoratum. Hoc mense betam seremus, quamvis possit & tota æstate seminari: amat agrum putrem, humidum, lætum: transferenda est quatuor aut quinque foliorum, radicibus fimo recenti oblitis: amat
11 frequenter effodi, & multo stercore saturari. Hoc mense porrus serendus: quem si sectilem velis, post duos menses, quam satus est, poteris desecare manentem in areis suis: quamvis asserat Columella, etiam sectivum diutius duraturum, melioremque, si transferatur, & quoties secabitur, aqua juvetur & stercore: si capitatum facere velis, quod vere severis, Octobri mense transferre debebis; serendus est loco læto, & maxime campestri, area plana, pa-

a) resurgat E. b) quæ plantis & radic. stercus desiderat *cat. omiss.* P. c) maxime I. B. R. d) humidis P.

stinata alte, & diu subacta & stercorata: si sectivum velis, spissius: si capitatum, rarius seres: sarculo frequentandus est, & herbis liberandus. Cum 12
digiti crassitudinem[a] habuerit, a media parte præcisis foliis, & truncatis radicibus, transferatur: oblitus fimo liquido, quaternis vel quinis digitis separetur: cum radices agit, modice comprehendendus & allevandus est sarculo, ut suspensus a terra, quod spatii vacuum subter invenerit, capitis vastitate cogatur implere. Item plura semina in unum ligata si deposueris, grandis porrus nascetur ex omnibus. Item si capiti ejus rapæ semen immittas sine ferro, & pangas, multum fertur increscere: melius si frequenter hoc facias. Hoc mense inula seritur, 13
quo canneta ponuntur: seritur oculis sicut calami, quos abscindere & terra leviter debemus obruere, terra fossa & subacta, excitatis ad lineam pulvinis, quibus ejus oculos oportet infodere: trium pedum inter se spatio separantur. Hoc mense colocasiæ 14
bulbos ponemus: amant[b] humidum locum, pinguem, maxime irriguum: circa fontes lætantur & rivos, nec de soli qualitate curant, si perpetuo foveantur humore: frondere prope semper possunt, si tanquam citreta tegumentis defendantur a frigore. Hoc mense cyminum & anisum seritur loco bene subacto,

a) grossitudinem E. b) enim *ins.* E.

& cui lætamen admisceas. Quod satum est, herbis purgetur assidue.

De pomis: in eo de piro, de melo, cydoneo, siliqua, moro, avellana, myrrha, & de disciplinis suis.

XXV. Plantas pirorum mense Februario locis frigidis ponemus; calidis vero Novembri: sed mense Novembri pira locis tepidis conserenda sunt, ut solo juventur irriguo: ita & florem plurimum proferent, & magnitudinem pomi turgentis acquirent: nasci tamen tali solo maxime diligunt, quale[a] vinetis diximus convenire: sed læto solo & validas ar-
2 bores, & fructus plurimos consequemur. Lapidosi generis pira vitium mutare creduntur, si terris mollibus conserantur. Sed pirum plantis serere prope tardus eventus est: tamen quibus hoc placuit[b], ut semina generosa nihil sibi de agresti asperitate permisceant, plantas bimas aut trimas[c], eo more, quo oleæ ponuntur, radicatas, magnis scrobibus ponant, supra terram tribus altas vel quatuor pedibus, quarum decisa cacumina argilla mista muscus debet operire. Nam si quis pirorum semen aspergat, nasci quidem necesse est, originem suam refovente[d] natu-

a) quali vineas Lugd. vineis E. b) placet Lugd. E.
c) binas aut trinas E. d) reparante *vel* repetente *conj.* Gesn.

ra, cujus ÆTERNITATI nulla tarditas potest afferre[a]
fastidium : sed homini hoc expectare longinquum
est[b], cum & sero veniant, & de generis nobilitate
decedant. Melius ergo hoc mense Novembri fiet, 3
ut pirorum plantas radicatas seramus agrestium, su-
bactis bene scrobibus, ut, cum prehenderint, inse-
rantur. Hoc autem interest, quod, quæ plantis
suis seruntur, dulcedinem ac teneritatem[c] servant,
diu tamen servata non durant : insita vero moram
temporis sustinebunt. Spatia inter piros triginta pe-
dum mensura discernat. Genus hoc arboris, ut pro-
ficiat, frequenti humore, & assiduis fossionibus est
colendum, usque adeo, ut tempore, quo florere
consuevit, nihil perditura credatur de flore prola-
to, si eam tunc fossor adjuverit. Multum proficis, 4
si interjecto anno quale libet lætamen adjungas: sed
bubulum spissa & gravia poma generare (fertur[d].)
Aliqui cinerem miscent, credentes hinc contrahi po-
mis argutos sapores. Generum varietates exsequi
supervacuum[e] puto, cum in ponendis vel excolendis
nulla sit distantia. Si languida arbor est piri, vel
ablaqueatæ radicem terebras, & ibi ligneum palum
deprimis, vel in trunco similiter terebrato ex teda
cuneum figis, vel, si hoc desit, ex quercu. Ver- 5

a) causare I. B. R. creare Lugd. E. b) longum est E. *recte*. c) teneritudinem Lugd. acredinem E. d) fertur *ab.* Pal. & Ulit. creditur E. e) superfluum E.

mes ejus arboris & nati necantur, & nasci prohibentur radicibus felle taurino frequenter[a] infusis. Item fæces vini veteris recentes, si radicibus affundantur per triduum, diutius (arbores) in floribus
6 laborare non faciunt. Si lapidosa pirus est, ab extremis radicibus terram priorem levabis, & secernes omnes lapillos, quibus diligenter remotis, alteram terram cribro[b] cretam in loco ejus infundes: sed hoc proderit, si rigare non cesses. Mense Februario & Martio pirus[c] inseritur, more, quo dictum est, cum de insitione loqueremur, sub cortice, & in trunco. Inseritur autem piro agresti, malo; ut nonnulli, amygdalo & spino[d]; ut Virgilius, orno & fraxino, & cydonio: ut aliqui, & Pu-
7 nico, sed fisso[e] ligno. Surculus piri, qui inseritur ante solstitium, anniculus esse debet, & prius quam figatur, foliis & omni tenera parte privari: post solstitium vero eum figis, qui summum germen
8 inclusit. Pirus omni genere inseritur. Condienda sunt pira (ita) die placido decrescente luna a vigesima secunda usque in octavam. Eadem poma sicca, & manu lecta ab hora secunda in quintam, vel a septima in decimam, a caducis diligenter electa integra, & prope dura, & aliquanto viridia in picato vase clauduntur, quod operculo tegitur, & deorsum

os

a) sæpe P. b) cribratam in P. c) prius I. I-G. *it.* Parisiis 1536. d) spinæ I.B.R. e) spisso P.

os ejus inclinatur, atque (brevi scrobe) obruitur in eo loco, circa quem perennis aqua decurrit. Item 9
quæ dura sunt in carne & cute, prius in acervo posita, ubi se mollire cœperint, in vas fictile bene coctum picatumque ponuntur, & operculo superveniente gypsantur: vas brevi scrobe demergitur[a] in eo loco, qui quotidie sole tangatur. Plurimi pira obruta inter paleas aut frumenta servarunt: alii statim lecta cum tenacibus[b] suis picatis urceis condiderunt, & oribus vasculorum gypso vel pice clausis, ipsa sub divo obruta sabulone texerunt. Alii pira, quæ se non contingerent, in melle servarunt. Item pira divisa & purgata granis, in sole siccantur.
Aliqui aquam salsam, cum cœperit undare calefa- 10
cta, dispumant, & ei post jam frigidæ pira servanda demergunt: tunc exemta post tempus exiguum condunt urceo, & ejus ore lito conservant: vel nocte & die in frigida salsa manere patiuntur[c]: post in aqua pura biduo[d] macerant, deinde in sapa,
vel passo, vel dulci vino mersa[e] custodiunt[f]. Vinum 11
de piris fit, si contusa & sacco rarissimo condita ponderibus comprimantur, aut prelo: hieme durat, sed prima acescit æstate. Acetum sic fit de piris: pira silvestria, vel asperi generis matura in cumulo

a) tegitur I. B. R. b) radicibus E. c) permittuntur: prius in P. Cr. d) biduo macerentur vel in sapa vel passo, & usui reservantur Cr. biduum E. e) servata E. f) custodiuntur P.

reservantur per triduum: deinde mittuntur in vasculo, cui fontana aut pluvialis aqua miscetur, & opertum vas per triginta dies relinquitur, ac subinde quantum sublatum fuerit aceti ad usum, tan-
12 tum redditur aquæ ad reparationem. LIQUAMEN de piris castimoniale sic fiet: Pira maturissima cum sale calcantur integra[a]: ubi carnes eorum fuerint resolutæ, vel in cupellis, vel in vasculis fictilibus picatis condiuntur. Post mensem tertium, suspensæ eæ carnes liquorem dimittunt saporis jucundi, sed coloris albiduli: contra[b] hoc, illud proderit, ut tempore, quo saliuntur, pro aliqua parte vina nigella
13 permisceas. MENSE Februario & Martio mala[c] seramus: si calida & sicca regio est, Octobri & Novembri: eorum plura sunt genera, quæ numerare superfluum est. Amant pingue ac lætum solum, & cui humorem non tam rigatio, quam natura suppeditet: & si in arena vel argilla sit, rigationibus adjuvetur. Montanis locis debent ad Meridiem versa constitui: & frigido solo proveniunt, si cæli tepor adjuverit: nec in asperis & humectis sedem recusant. Macrum & aridum solum poma vermicu-
14 losa efficit & caduca. Seruntur omni genere, sicut piri: neque exarari, neque effodi desiderant: idcirco eis magis prata conveniunt. Stercus (ovillum)

a) integro I. B. R. b) *Præter* Pol. Lugd. circa *alii*.
c) mela Lugd. *hic & sæpissime*.

tantum non exigunt quidem, sed libenter assumunt,
vel si cineris pulveres misceantur. Amant modestas
rigationes. Putatio illis apta est, sed maxime ut
arida aut male nata tollantur. Citius senescit hæc 15
arbor, & in senectute degenerat. Si caduca sunt
poma, fissæ radici lapis injectus poma retinebit.
Lacertæ viridis felle si tangantur cacumina, non
putrescit. Vermes ejus suillo stercore misto humanæ
urinæ, aut felle bubulo, extinguuntur: qui si
plures circa arborem sunt, æreo scalpro semel rasi
non ultra nascentur, si ea loca, unde rasi sunt,
bubulum stercus obducat. Si spissa poma ramos one- 16
rabunt, interlegenda sunt quæque vitiosa, ut alimentum
cæteris succus æquiparet, & generosis abundantiam
ministret, quam numerosa vilitate perdebat.
Malus omni generi inseri potest, quo pirus: Men- 17
se Februario, Martio & aliis, quibus pirus, inseritur
in malo, in piro, in spino, pruno, sorbo, persico,
platano, populo, salice. Diligenter legenda
sunt mala, quæ volumus custodire: ea in locis obscuris,
ubi ventus non sit, stramentis prius in crate
subjectis, in cumulos secreta disponimus: qui cumuli
frequenti divisione separentur. Aliqui diversa
dixerunt, (vel singula) in vasculis fictilibus picatis
atque oblitis claudi, vel argilla involvi, vel solos
pediculos creta adlini, vel in tabulis substrata palea
disponi, & stramentis de superiore parte cooperiri.

18 Mala rotunda, quæ orbiculata dicuntur, sine cura[a] toto anno servari possunt. Alii in puteo, vel (in) cisterna mergunt vasa fictilia, quibus diligenter picatis & clausis mala committuntur. Alii ex arbore mala illæsa sumserunt, & pediculis eorum pice ferventi mersis supra tabulatum per ordinem disponunt, nucum foliis subter expositis. Plerique scobem po-
19 puli vel abietis inter mala diffundunt. Constat mala sic ponenda, ut pediculorum partes deorsum facias, neque antequam usui necessaria videantur es-
20 se, contingas. Vinum & acetum fit ex malis, sicut ex piris ante præcepi. Cydoniis serendis plerique tempora diversa dixerunt: tamen mihi usu[b] compertum est, in Italia circa Urbem, mense Februario vel inchoante Martio, plantas cydoniorum radicatas in pastinato solo tenuisse adeo feliciter, ut sæpe sequentis anni fruge gauderent, si posita majoris status fuissent: locis siccis & calidis, extremo Octobri vel Novembri inchoante, ponantur. Amant cydonii locum frigidum, humectum. Si in tepido sta-
21 tuuntur[c], opus est illis rigatione[d] succurri. Ferunt tamen statum mediocris situs, inter naturam frigoris & caloris, & in planis & in declivibus proveniunt, magis tamen inclinata & devexa desiderant. Serunt aliqui cacuminibus, & talea, sed tardus est

a) curatione anno servare se Lugd. I. B. R. E. b) visu E. *recte*. c) ponantur Cr. d) irrigatione Cresc. E.

in utroque proventus. Ita ponendæ sunt largæ[a] ar-
bores cydonii, ne alteram quatiente vento stillici-
dium tangat alterius. Dum minor est, vel quando 22
ponitur, juvetur stercore: major vero, cinere vel
cretæ pulvere semel toto anno radicibus misso. Po-
ma in his & cito matura, & majoris incrementi,
assiduus humor efficiet: rigandæ sunt[b], quoties cæ-
lestis negatur infusio, & circumfodiendæ locis ca-
lidis, Octobri mense & Novembri: frigidis (vero)
Februario vel Martio: nisi (enim) circumfodiantur[c]
assidue, aut steriles efficiuntur, aut earum poma
degenerant. Putandæ sunt, sicut probavi, & a vi-
tiosis omnibus liberandæ. Si arbor ægra est, amur- 23
ca aquæ æqualiter mista radicibus debet affundi[d],
aut calx viva[e] temperata cum creta, vel resina lo-
cularis pici liquidæ mista trunco arboris adlini, vel
ablaqueatæ arbori circa radices imparis numeri po-
ma cydonia pro magnitudine ejus ponenda & ob-
ruenda firmantur: quod annis singulis factum, cu-
stodiet a vitiis, sed arboris longæ derogabit ætati.
Mense Februario cydonia inseruntur, melius in trun- 24
co quam cortice: recipiunt in se surculos prope
omnis generis Punici, sorbi, omnium[f] malorum, quæ
meliora producunt. Inseruntur autem novellæ ar-

a) longe Cr. *& videtur adverbio hic opus esse*. b) rigentur ergo E. c) circumfodiatur — sterilis — efficitur — ejus — putanda est — liberanda Lugd. E. d) infundi P.
e) vivus — temperatus E. f) omniumque Cuba, *teste* Pont.

bores, quibus succus est in cortice: si major est,
circa radicem melius inseretur, ubi cortex & lignum
25 beneficio soli adhærentis humescit. Legenda sunt
matura cydonia, quæ hoc more servantur, vel in-
ter binas tegulas posita, si luto ex omni parte clau-
dantur, vel si defruto incoquantur, aut passo. Alii
quæ majora sunt, fici foliis involuta custodiunt.
Alii tantum locis siccis reponunt, a quibus ventus
excluditur. Alii canna vel ebore in quatuor partes
divisa, sublatis omnibus, quæ in medio sunt, in
26 vase fictili melle obruunt. Alii in melle sic integra
dimittunt[a], in quo genere condiendi satis matura
deliguntur. Alii milio obruunt, vel paleis separata
demergunt. Alii plenis vino optimo vasculis mit-
tunt: vel vini & defruti ad servanda cydonia, æ-
quum corpus efficiunt. Alii doliis musti mergunt,
atque ita claudunt, quod odoratum reddit & vinum.
Alii in patina nova sicco gypso obruunt separata
27 cydonia. SILIQUA Februario mense seritur & No-
vembri, & semine & plantis: amat loca maritima,
calida, sicca, campestria: tamen (ut ego expertus
sum) in locis calidis fœcundior fiet, si adjuvetur
humore: potest & taleis poni. Scrobem desiderat
largiorem. Inseri etiam posse mense Februario cre-
dunt aliqui in pruno vel amygdalo. Siliquæ servan-

a) demittunt E. recte.

tur diutissime, si expandantur in cratibus. AMICA 28
est morus & vitis. Mori nascuntur ex semine, sed
& poma & virgulta degenerant. Serenda est ta-
leis, vel cacuminibus, melius autem taleis sesquipe-
dalibus, ex utraque parte levigatis ac fimo oblitis:
cum locum palo ante fecerimus, immergimus ac te-
gimus cinere terris admisto: non amplius quam
quatuor digitis operimus. Seremus a medio Februa-
rio & toto Martio; locis vero calidioribus, Octo-
bri postremo vel Novembris initio; sed verno ma-
xime, die nono Calendarum Aprilium. Amant lo- 29
ca calida, sabulosa, & plerumque maritima: in tofo
vel argilla vix comprehendunt. Humor assiduus
(moris) prodesse non creditur: fossionibus lætatur[a]
& stercore. Putria in his & arida post triennium
sunt putanda. Plantam, si robusta (est,) transfe-
res mense Octobri vel Novembri: si tenera, Fe-
bruario & Martio. Scrobes desiderant altiores, in-
tervalla majora, ne (altera) umbris prematur al-
terius. Feracem altioremque[b] mori arborem fieri ali- 30
qui tradiderunt, si perforato hinc inde trunco sin-
gulos cuneos inseramus, terebinthi hinc, inde len-
tisci: circa Octobris Calendas morus ablaqueanda est,
& radicibus ejus vini veteris recentissimæ fæces in-
fundendæ. Inseritur (autem) in fico, & in se tan-

a) *forte* lætantur Ms. E. læta *mox idem* putrida.
b) lætioremque Lugd. E.

tum sub cortice. Ulmo insita comprehendit: sed
31 parturit magnæ infelicitatis augmenta. AVELLANÆ ponendæ sunt nucibus suis: non amplius supra terra ducenda est, quam crassitudine digitorum duorum: plantis tamen & sobole expertus sum melius provenire: mense Februario seu planta seu semen exponitur: gaudent loco macro, humido, frigido & sabuloso: mense Julio circa Nonas avellana matura est: (locis tamen calidis).
32 NUNC seruntur myxa ex nucleis in aliquo vase positis, donec plantæ induant firmitatem, cælo tepido, terra soluta, humore moderato. Inseruntur mense Martio sorbis vel spinis. ETIAM nunc tuberes seruntur & inseruntur, & ossa duracinorum, vel plantæ ejusdem generis ponuntur & transferuntur, & inseri possunt: & mespilus inseretur, & ossa (ponentur) pruno-
33 rum. Ficus etiam locis temperatis nunc poni potest, & sorbus hoc etiam mense seri, & amygdali semina in areis obrui, & locis temperatis nunc inseri mense inchoante, frigidis vero exeunte, conditis tamen surculis antequam germinent. Et pistaciæ planta vel nunc statui aut inseri potest, & castanearum semina spargi. Nuces quoque juglandes etiam nunc seminariis recondi, & ipsum genus inseri, & frigidis & humectis locis nunc poterunt pineta seminari.

De educatione porcorum.

XXVI. Nunc verres maxime feminas inire debebunt. Legendi sunt vasti & ampli corporis, sed rotundi potius quam longi, ventre & clunibus[a] magnis, rostro brevi, cervice glandulis spissa, libidinosi, anniculi, qui usque ad quadrimos inire feminas possunt. Scrofas vero longi lateris debemus eligere, & quibus ad sustinendum fœturæ onus magnus se venter effundat, cætera verribus similes.
Sed in regionibus frigidis densi & nigri pili, in te- 2
pidis qualescunque provenerint. Femina ad creandum, usque in annos septem partus onera gestare sufficiet: ad concipiendum, annicula debet incipere: quarto exemto mense pariunt, ubi quintus incipiet: incipiunt autem, sicut dixi, mense Februario, ut solidioribus herbis nati, & stipula succedente pascantur. Ubi facultas est transigendi, venditis qui subinde nati sunt, celerior matribus fœtura reparatur[b].
Genus hoc omnibus locis haberi potest; me- 3
lius tamen agris palustribus, quam siccis, præcipue ubi arborum fructuosarum silva suppetit, quæ subinde maturis fructibus alterna per annum mutatione succurrat. Maxime locis graminosis, & cannarum vel junci radice nutriuntur. Sed deficientibus ali-

a) cruribus I. B. R. b) proveniet P.

mentis per hiemem, nonnunquam præbenda sunt
pabula glandis, castaneæ, vel frugum vilia excre-
menta cæterarum: verno magis, cum lactent no-
4 vella virentia, quæ porcis solent nocere. Neque
gregatim claudendæ sunt porcæ more aliarum pe-
cudum, sed haras sub porticibus faciemus, quibus
mater unaquæque claudatur, & alumnum gregem
tutior ipsa defendat a frigore: quæ haræ a supe-
riori parte detectæ sint, ut libere numerum pastor
exploret, & oppressis a matre fœtibus sæpe subve-
niat subtrahendo: curabit autem, ut fœtus proprios
cum unaquaque procludat[a]: plus vero quam octo
5 (sicut Columella dicit) nutrire non debet. Mihi
vero utilius probatur experto, porcam[b], cui pabula
suppetunt, ut plurimum sex nutrire debere, quia
licet plures possit educare[c], tamen frequentiore nu-
mero sucta deficiet. In porcis etiam illud est com-
modum, quod immissi vineis necdum turgentibus,
vel exacta vindemia gramine persecuto, diligentiam
fossoris imitantur.

De vino myrtite aliter.

XXVII. In hujus mensis initio aliter myrtite sic facies: Mittes vini veteris decem sextarios in lagœna, & baccarum myrti libras v miscebis: cum

a) producat I. B. R. præcludat Cr. b) porca I. B. R.
c) educere Lugd.

xx & duorum dierum spatium confusa transegerint, per quos vas quotidie convenit agitari, tunc palmea sporta colabis, & prædictis decem sextariis mellis optimi fortiter triti pondo v miscebis.

De vite theriaca.

XXVIII. Theriacam vitem sic facies[a], cujus iste
profectus est, ut vinum ejus, vel acetum, vel uva[b],
vel sarmentorum cinis proficiat contra morsus om-
nium bestiarum. Fit autem sic: Sarmentum, quod
pangendum est, trium digitorum spatio in ima par-
te findatur, & sublata medulla ad ejus vicem the-
riacæ medicamen addatur: tunc terræ mandetur
vinculo diligenter astrictum. Aliqui eadem sarmen- 2
ta jam medicamine satiata, intra squillæ bulbum
recondunt, & terris prædicta ratione[c] committunt.
Aliqui antidoti ejus affusione radices vitis infundunt.
Sane sarmentum, si de hac vite sumatur ad trans-
ferendum, potentiam materni medicaminis non te-
nebit. Oportebit autem theriacæ infusione assidua,
vim succi senescentis iterare.

De uva sine granis.

XXIX. Est pulchra species uvæ, quæ granis interioribus caret. Hinc efficitur, ut summa jucun-

a) sic faciemus E. b) ipsa *videtur addendum* Gesn.
c) hac rat. Lugd.

ditate sine impedimento sorberi possit, (velut unum omnium corpus uvarum). Fit autem Græcis auctoribus hac ratione per artem succedente natura: sarmentum, quod obruendum est, quantum latebit in terra, tantum findere debebimus, & medulla omni sublata ac diligenter exscalpta[a], membra iterum divisæ partis adunare, & vinculo constricta deponere.
2 Vinculum tamen [b]papyro asserunt esse faciendum, & sic in humida terra esse ponendum. Diligentius quidam sarmentum revinctum, quantum excisum est, intra squillæ bulbum demergunt, cujus beneficio as-
3 serunt sata omnia comprehendere posse facilius. Alii tempore, quo vites putant, sarmentum fructiferum putatæ vitis in ipsa vite, quam possunt de alto sublata medulla excavant non divisum, & calamo affixo alligant, ne possit inverti. Tunc ὀπὸν χυρωαϊκὸν, quod Græci sic appellant, in excavata parte suffundunt, ex aqua prius ad sapæ pinguedinem resolutum, & hoc transactis octonis[c] diebus, semper renovant, donec vitis germina novella procedant. Et in granatis malis fieri hoc posse firmatur a Græcis, & in cerasis. Opus est experiri.

a) exculpta Lugd. b) autem de Cr. c) octo P.

De vite nimis lacrymosa.

XXX. Vites, quæ lacrymarum nimietate tabescunt, & deplorando vim roboris sui avertunt[a] a fructu, trunco earum lacerato Græci sinum fieri jubent: si hoc minus proderit, radicum robur pingue rescindi, ut afferat medicinam vulnus impressum: tunc insulsa amurca ad medietatem decocta & refrigerata, plagæ excisio perlinetur, & sub hac acetum acre fundatur.

Myrtitis alia confectio secundum Græcos.

XXXI. Græci item myrtite sic præcipiunt temperari: Myrti baccas maturas in umbra siccatas & postea tusas, uncias octo mittis in linteo, & suspendis in vino, & vas cooperies ac linibis: & cum plurimis diebus sic fuerit, auferes & uteris. Aliqui 2
myrti baccas sine pluvia collectas maturas & locis siccioribus calcant, vel exprimunt, & vino miscent VIII cotularum mensuram per amphoram vini: quod vinum medicinæ quoque proderit, ubi stypticis est utendum: stomachum solidare titubantem solet, rejectiones sanguinis inhibere, fluorem ventris astringere, limum dysentericæ passionis medicabiliter asperare[b].

a) avertuntur I. B. R. Lugd. E. b) aspirare fertur I. B. R.

Ut propomata sponte nascantur.

XXXII. Conditum vel absinthiatum, vel rosatum, vel violatum procedere sponte fertur ex vitibus (ut natura suscipiat, quod procurare suevit[a] industria) si sarmenta in vas aliquod semiplenum supradictis potionibus mersa serventur, & vivam terram simul resolvas ad lixivii modum, donec oculi sarmentorum nitantur exire: tunc eadem sarmenta gemmantia, in quo volueris loco, vitium cæterarum more deponas.

Ut vitis botryones varios ferat.

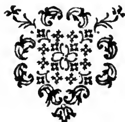
XXXIII. Ut vitis botryones & albos afferre possit & nigros, Græci sic fieri debere jusserunt: Si vicinæ sunt vites nigra & alba, cum putantur, sarmenta utriusque inter se divisa sic junges, ut medios utriusque generis oculos æquando reddere possis unitati: tunc papyro ligabis stricto & molli, atque humida terra curabis adlinire, & interjectis ternis diebus adaquare, donec germen novæ frondis erumpat. Hinc exemto tempore, si libuerit, genus efficies per plura sarmenta.

a) consuevit P. E.

De horis.

XXXIV. Hic mensis in horarum mensura cum Novembri mense concordat, quas hac numeri ratione colligimus:

Hora I	&	XI	pedes	XXVII
Hora II	&	X	pedes	XVII
Hora III	&	IX	pedes	XIII
Hora IV	&	VIII	pedes	X
Hora V	&	VII	pedes	VIII
Hora VI			pedes	VII

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER QUARTUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Martii.

I. De putandis vineis & inserendis, & pangendis vitibus. II. De pratis purgandis in locis frigidis, & proscindendis agris. III. De panicio & milio serendo, cum disciplina sua. IV. De cicere serendo cum ordine suo. V. De cannabo. VI. De cicera. VII. De novellis vitibus pulverandis & fodiendis, palandis ac ligandis, & veteranis vineis restituendis, & ægris, & læsis. VIII. De oleis amurca saginandis, & cetera earum cura: item de seminariis & rosariis faciendis vel colendis, & sarien-

dis frumentis. IX. De hortis: in eo de carduis, cum disciplina sua: de ulpico, allio, & cepulla, cunela, anetho, sinapi, caulibus malvis, armoracea, origano, lactuca, beta, porro, cappari, colocasiis, satureja, nasturcio, intibis, rafanis, & melonibus & cucumere cum disciplina sua: item de asparagis & spongiis eorum: similiter & ruta & coliandro cum disciplina sua, & cucurbita: similiter & blito: item de aniso & cymino. X. De pomis: in eo de malo Punico cum disciplina sua, & vini sui confectione: de citreo: similiter de mespilo, & de fico, cum disciplinis suis, & aliis pomis, quorum disciplina suis mensibus continetur. XI. De comparandis bubus, tauris, vaccis. XII. De domandis bubus. XIII. De equis, equabus, & pullis & ætate eorum. XIV. De mulino genere & asinis. XV. De apibus. XVI. De horis.

De putandis vineis & inserendis, & pangendis vitibus.

Tit. I. Martio mense locis frigidis putatio vinearum celebratur, de qua abunde Februario mense locuti sumus, usquequo incipit gemma esse suspecta. Nunc vineas oportet inserere, cum vites non aquato, sed spisso humore lacrymabunt. Servabimus ergo, ut truncus, qui inseritur, solidus sit, & ali-

mento humoris exuberet, neque ulla vetustate aut
injuria laceratus arescat: tunc decisæ viti surculi,
qui inserendi sunt, sint solidi, rotundi, gemmis
2 spissis & pluribus oculati. Tres tamen oculi in in-
sitione[a] sufficient. Radendum est ergo sarmentum ad
mensuram digitorum duorum, ut ab una parte sit
cortex. Aliqui non patiuntur nudare[b] medullam, sed
leviter[c] radunt, ut incisura sensim possit in acumen
exire, & (ut) corticata[d] pars cortici novæ matris
aptetur. Infimus oculus ita infigendus est, ut trun-
co junctus[e] adhæreat, qui oculus exteriorem partem
debet aspicere, vinculo salicis, infuso & paleato lu-
to desuper, alligari: tegumento quoque aliquo a
ventis & a sole defendi, ne hi quatiant, hic adu-
3 rat. Ubi calor temporis cœperit, ligaturæ ipsi pin-
nicillo[f] circa vesperam tenuis debet frequenter hu-
mor affundi, ut hoc alimento contra vim cæli tor-
rentis animetur. Cum ergo germen ruperit[g], & ali-
quod ceperit incrementum, calami adjutorio[h] debet
annecti, ne motus aliquis fragilem procedentis sar-
menti quasset ætatem: ubi solidius quantumcunque
processerit, vincula oportet abscindi, ne adolescen-
tia mollissimi germinis nodo duræ constrictionis[i] an-
4 gatur. Aliqui infra terram semipedis spatio effossæ

a) Incisione P. b) nudam m. E. c) vites *ins.* P.
d) excorticata P. e) vinctus Lugd. f) penicillo Lugd.
g) eruperit Lugd. h) adjuvatorio E. i) contritionis Lugd.

viti surculos inserunt, & beneficio congestionis accumulant, ut hoc quoque novis sarmentis præter nutricis alimenta subveniat. Nonnulli circa terras melius asserunt inserendum, quia in altiori difficilius comprehendunt. Usque ad Idus, vel æquinoctium vites locis frigidis pangendæ sunt; seu pastino, seu sulco, seu scrobibus, more quo dictum est.

De pratis purgandis in locis frigidis, & proscindendis agris.

II. Nunc locis frigidis prata purganda atque servanda sunt; locis gelidis colles pingues, & agros uliginosos proscindere, atque exarare conveniet. Vervacta etiam, quæ Januario mense[a] sunt facta, repetere.

De panico & milio serendo, cum disciplina sua.

III. Calidis & siccis regionibus panicum seremus & milium. Levem & solutam terram desiderant: nec in sabulone solum, sed in arena quoque proveniunt, dummodo cælo humido & solo serantur irriguo: quia siccum & argillosum agrum reformidant. Herbis liberentur assidue; quinque sextariis spatium jugeri complebitur[b].

a) mense *om.* Pol. b) impletur P. spatium jugerale compl. E. *non male*.

De cicere serendo cum ordine suo.

IV. Nunc cicer utrumque serere debemus loco lætissimo [a], cælo humido: macerandum est pridie, ut possit citius nasci. Jugerum tribus modiis conseretur. Cicer grande nasci Græci dicunt, si infundatur aqua tepida pridie: amare etiam loca maritima: temperius provenire, si seratur autumno.

De cannabo.

V. Hoc etiam mense cannabum serimus usque in æquinoctium vernum, hac ratione, qua in Februario disputatum est.

De cicera.

VI. Nunc cicera seritur, quæ distat a cicercula solo colore, quo sordet, & nigrior est, primo sulco vel secundo, solo læto. Jugerum quatuor vel tribus, vel etiam duobus modiis implebimus.

De novellis vitibus pulverandis & fodiendis, palandis ac ligandis, & veteranis vineis restituendis, & ægris & læsis.

VII. Hoc mense novella vinea incipiat pulverari, quod nunc ac deinceps per omnes Calendas,

a) lentissimo E.

usque ad Octobres, faciendum est, non solum propter herbas, sed ne tenera adhuc semina, solidata terra constringat. Graminum radices, quæ plurimum vitibus nocent, extirpandæ sunt. Nunc locis 2
frigidis vinearum fossio celebranda[a] est: & palandæ atque ligandæ sunt vites: sed novellam mollibus vinculis alligemus, quia eam teneram vincula duriora præcidunt[b]. Palus majoribus (vitibus) solidus, minoribus ponatur exilis. Propter umbræ molestiam statuatur ab Aquilone, & plaga frigida, spatio quatuor digitorum vel semipedis remotus a vite, ut possit ex omni parte circumfodi. VINEAS veteres 3
nunc aliqui a terra altius truncant, studentes reparationi: sed vitiosum est: nam plerumque vastior plaga sole putrescit & roribus: quare hoc genere reparetur: Prius[c] ablaqueabitur altius, donec ejus nodus appareat: deinde infra terram supra nodum recidatur, ut operta de frigore & sole[d] nihil timeat. Hoc faciendum, si optimi generis vitis sit, & alte posita, alioquin generosis melius erit inserenda sarmentis. Omnia supra dicta locis calidis primo mense; frigidis vero post Idus ipsius exequemur. ÆGRAS 4
vites, vel quibus fructus arescit, circumfodies, & urinam veterem suffundes: item cinerem sarmenti vel querci aceto mixtum subjice, aut incisas circa

a) approbanda E. b) præscindunt E. c) enim *ins.* E.
d) calore Pol.

terram lætamine refoveto, & quæ germinant for-
5 tiora dimitte. CUM vitis bidente læditur aut ferro, plagam, si terræ juncta est, adline stercore ovillo vel caprino: tunc terra mista circumfossa ligare curato. Si in radice læsa est, operiens liquidum lætamen admisce.

De oleis amurca saginandis, & cætera earum cura: item de seminariis & rosariis faciendis vel colendis, & sariendis frumentis.

VIII. Nunc oleis laborantibus circum radices insulsa amurca fundetur. Maximis arboribus (quod Columella dicit) sex congii, mediocribus quatuor, cæteris pro æstimatione sufficiunt. Alii paleas fabæ binos per majorem arborem qualos; alii veteris urinæ humanæ trunco, quantum satis videtur, affundunt, & arbori mortarium statim faciunt, maxime locis
2 siccis, trunco ante cooperto. Oleam sterilem[a] terebra Gallica perforabis: tunc duos frugiferæ arboris ab australi parte ramos ejusdem magnitudinis tollis, & stricte in foramen utrumque conjicies (vel lapidem, vel pini vel querci[b] palos,) & abscisso eo, quod superabit, luto paleato curabis occulere. Sed si sine fruge luxuriant, oleastri palum radicibus ejus

a) veterem E. b) quercus E.

infige. Nunc etiam, quibus moris est, frumenta iterum sarrire conveniet. Nunc locis frigidis seminaria, quæ Februario mense dicta sunt, baccarum & seminum fiant, & rosaria in mensis initio percolantur.

De hortis: in eo de carduis: de ulpico, allio, cepulla, cunela, anetho, sinapi &c. de asparagis & spongiis eorum, de ruta & coliandro, cucurbita &c.

IX. Nunc horti optime sumunt cultionis initia.
Mense Martio carduus seritur: terram stercoratam
& solutam diligit, quamvis in pingui possit melius
provenire: & hoc illi contra talpas prodest, si pangatur in solido, ne terra ab inimicis animalibus facilius perforetur. Serendi sunt cardui luna crescente, 2
in area jam parata, semina spatio semipedis discreta:
cavendum est, ne semina inversa ponantur; nam debiles, incurvos & duros creabunt: non alte imprimenda sunt, sed tribus digitis comprehensa mergantur,
donec ad primos articulos terra perveniat: tunc leviter operiantur, & herbis liberentur assidue, donec plantaria solidentur, & rigentur, si æstus
intervenit. Si acumina seminum confringas[a], spi- 3
nis carebunt: item si semina eorum madefeceris

a) constringas E.

per triduum laurino oleo, vel nardino, vel opobalsamo, vel succo rosæ, vel mastichino[a], & postea siccata depresseris, ejusdem saporis orientur, cujus unguentum semina combiberunt. Singulis sane annis a codice auferendæ sunt plantæ, ut nec matres fatigentur, & soboles per alia spatia digeratur: cum aliqua tamen radicis[b] parte vellendæ sunt: quos reservabis ad semina colligenda, liberatos omnibus pullis testa supertegere debebis, aut cortice: nam solent se-
4 mina sole vel imbribus interire. Contra talpas prodest catos frequenter habere in mediis carduetis[c]: mustelas habent plerique[d] mansuetas: aliqui foramina earum[e] rubrica & succo agrestis cucumeris impleverunt: nonnulli juxta cubilia talparum plures cavernas aperiunt, ut illæ territæ fugiant solis admissu[f]: plerique laqueos in aditu earum setis pendentibus
5 ponunt. Hoc etiam mense ulpicum bene & allium seremus, & cepullas, & cunilam[g] locis frigidis, & anethum. Nunc & sinapis & caules optime seruntur vel plantantur: & malva seritur & armoracea, & origani planta transfertur: lactuca & beta, & porrus, & capparis[h] seri possunt, & colocasia, & satureja, & nasturcium: intyba etiam & raphanos
6 nunc aliqui serunt, quibus utantur æstate. Nunc

a) masticino *a.* V. E. b) radices G. Gr. vid. Morg. I, 87.
c) carduis E. d) quidam I. B. R. e) *hic & mox* eorum Lugd. E. f) admissum P. g) cucumeres E. h) cappar Lugd.

melones serendi rarius: distent inter se semina pedibus duobus, locis subactis vel pastinatis, maxime arenis: semina ejus[a] mulso & lacte per triduum macerandab[b] sunt, & tunc[c] jam siccata ponenda: hinc suaves efficientur: odorati autem (fiunt,) si eorum semina multis diebus inter rosæ folia sicca mergantur. Nunc & cucumeres seminantur, rare sulcis fa- 7
ctis, altitudine sesquipedali, latitudine pedum trium: inter sulcos VIII pedum spatium crudum relinques, ubi possint vagari: herbis juvantur, ideo sarculo & 8
runcatione non indigent: semina si ovillo lacte & mulsa maceres, dulces nascentur & candidi: longi & teneri fiunt, si aquam in patenti vasculo sub eis ponas, duobus palmis inferiorem, ad quam festinando tales efficientur. Sine semine nascentur, si prius eorum semina oleo Sabino[d] perungantur, & herba ea, quæ culex dicitur, trita confricentur. Aliqui florem cucumeris cum viticulæ suæ capite cannæ inserunt, cui prius omnes nodos perforaverint: ibi cucumis nascetur in nimiam longitudinem tensus. Oleum sic metuit, ut si juxta posueris, velut hamus plicetur: quoties tonat, velut timore (perterritus) convertitur. Si ejus florem sicut in sua vite 9
est, in forma fictili clauseris ac ligaveris, qualem vultum forma vel hominis vel animalis habuerit,

a) eorum *conj.* Morg. I, 84. b) macerentur P. c) sicca ponantur P. d) sapino P.

talem cucumis[a] figuram præstabit. Hæc omnia Gar-
gilius Martialis asseruit. Columella dicit, loco
aprico & stercoroso si rubos habeamus aut ferulas;
post autumni æquinoctium, his juxta terram recisis
& excavatis ligneo stilo, inter medullas lætamen
immittamus, & cucumeris semen addamus: hinc
nasci fructus, qui possint & inter frigora non ne-
10 cari[b]. Hoc mense asparagos seremus circa Apriles
Cal. pingui loco, humido, subacto, ita ut minori-
bus fossulis ad lineam directis bina aut terna grana
semipedis spatio discreta ponantur: dehinc stercore
solum tegatur, & herbæ subinde vellantur, vel per
hiemem supra stramina jaciantur primo vere tollen-
da: hinc post triennium nascentur asparagi. Sed
expeditior ratio est, si asparagorum spongias ponas,
11 quæ cito fructum ministrent. Hæ sic fient: Semi-
na asparagi quanta tribus digitis comprehendere pos-
sis[c], post Idus Febr. pingui & stercorato solo[d] in sin-
gulis fossis pones, & leviter obrues. His coeunti-
bus, radix connexa nascetur, quæ appellatur spon-
gia. Sed & hæc moras habet: nam per biennium
in seminario suo est stercore & assidua runcatione
nutrienda: deinde[e] post æquinoctium autumni trans-
feretur, & vere asparagum dabit: has erit utilius
comparare, quam longa expectatione nutrire: eas

a) cucumeris fig. Lugd. E. b) negari I. B. R. c) poteris P.
d) loco Pol. Lugd. E. e) denique I. B. R.

tamen in sulcis disponemus, si loca sicca sunt, in-
ter medios sulcos; si humida, in summitate sulco-
rum. Humor spongias asparagorum transitu suo de-
bet tantum rigare, non [a] sistere. Asparagum, quem 12
primo protulerint, confringere debemus, non avel-
lere, ne adhuc invalidam moveamus spongiam: cæ-
teris annis avellendus est, ut oculos suæ germina-
tionis aperiat: quia si deinceps refringas, loca,
quæ fœcunda esse consueverunt, remanente aspa-
ragi radice claudentur. (Ministrabunt autem vere:
&) autumno reservabis eum, de quo sumturus es
semina: postea scopas ejus incendes, tunc circa
hiemem spongiis adjicies stercus & cinerem. Hoc 13
mense ruta seritur locis apricis, solius cineris in-
spersione contenta. Loca desiderat altiora, unde
humor elabitur: si ponas semina ejus adhuc clausa
folliculis[b], singulatim manu debebis affigere. Si jam
minuta sunt, sparsa jactabis, & rastro obducta co-
operies. Caules ejus, qui inclusis seminibus nati
fuerint, fortiores erunt, sed sero nascentur. Ra-
muli ejus cum aliqua corticis parte convulsi verno[c]
tempore pro plantis tenebunt[d]: tota vero translata
morietur. Nonnulli ramulos ejus pertusæ fabæ in- 14
serunt vel bulbo, atque ita obruunt alieno vigore
servandos. Prosequuntur etiam maledictis, & ma-

a) etiam tangere vel *ins.* P. b) fossiculis P. c) vere pro P.
d) erunt P.

xime in terra soluti lateris ponunt, quod prodesse
certissimum est: sed (ut asserunt) melius furtiva
proveniet[a]: sub fici arboris umbra libentius acquie-
scit[b]: non effodi herba, sed optat avelli: immundæ
15 mulieris formidat attactum. Ab hoc mense usque
in Octobrem totum coriandrum seritur: amat ter-
ram pinguem, sed & macro solo nascitur: semen
melius putatur, quod vetustius fuerit: delectatur
humore: satum bene cum olere quocunque nasce-
16 tur. Hoc mense cucurbita serenda est: amat so-
lum pingue, humidum, stercoratum, solutum. Hoc
in cucurbitis insigne est, quod longas pariunt &
exiles semina, quæ in earum cervice nascuntur:
quæ in ventre fuerant, cucurbitas faciunt crassio-
res: quæ in fundo, latas, si inversis cacuminibus
obruantur. Ubi adolescere cœperint, adminiculis
adjuventur: quæ servantur ad semina, usque ad
hiemem in sua vite dependeant, deinde sublatæ in
sole ponantur, aut fumo: aliter semina putrefacta
17 depereunt. Hoc mense blitus seritur solo qualicun-
que, sed culto: olus hoc neque runcandum est,
neque sarculandum: cum semel natum fuerit, ipsum
se per multa secula seminis sui dejectione repara-
bit, ut etiam si velis, vix possit aboleri. Nunc
etiam serpyllum seritur plantis & semine, sed ve-

a) proveniunt I. B. R. b) acquiescunt P.

custate meliori: lætius frondebit, si juxta piscinam vel lacum, vel putei margines conseratur. Anisum quoque & cyminum nunc bene seritur: locis lætioribus melius provenit; itemque cæteris, si humore juvetur & stercore.

De pomis: in eo de malo Punico cum disciplina sua, & vini sui confectione: de citreo: similiter de mespilo, & de fico, cum disciplinis suis &c.

X. Locis temperatis mense Martio vel Aprili mala Punica seremus; calidis vero & siccis, Novembri: amat hæc arbor solum cretosum, macilentum, sed in pingui etiam provenit: regio illi est apta, quæ calida est: seritur plantis de matrum radice devulsis. Sed quamvis multis generibus seratur, melius tamen ramus ejus cubitalis incisus manubrii crassitudine, & capite utroque acuta falce levigatus, scrobi velut obliquus immergitur: prius tamen porcino stercore & in capite, & in parte, quæ ima[a] est, oblinatur, vel in crudo solo malleo cogatur ad inferiora defigi. Melius proveniet, si ponendus ramus gemmata[b] jam matre sumatur. Sed qui in scrobe deponit, si tres lapillos in ipsa radice constituat, providebit[c], ne poma findan-

a) humi E. b) gemmante E. c) provideat E. d) *mox* fundantur: *item* virgulta.

tur. Curandum, ne virgula inversa deponas. Creduntur acida fieri, si rigentur assidue: nam siccitas in his & suavitatem præstat, & copiam: cujus
3 tamen nimietati aliquid debet humoris opponi. Circumfodi autumno debet, & verno. Si acida nascantur, modicum laseris cum vino tritum per summa arboris cacumina oportet[a] infundi, vel ablaqueatis radicibus tedæ clavus[b] infigi. Alii algam marinam obruunt ad radices, cui nonnulli stercus miscent asininum atque porcinum. Si florem non continet, urinam veterem compari mensura aquæ temperabis, & ter per annum in radicibus infundes[c]: uni arbori amphora ingesta sufficiet: vel amurcam mittes insulsam, vel algam radicibus junges, & bis rigabis in mense; vel arboris florentis truncum plumbeo circulo debebis includere, vel corio anguis involve-
4 re. Si crepant poma, lapidem in media arboris radice supponis, vel squillam circa arborem seris. Et si, dum pendent poma, tenacibus, sicut in arbore habentur, intorseris, in totum annum sine corruptione servabis[d]. Si vermibus laborant, tangis
5 radices felle bubulo, & continuo moriuntur: aut clavo æneo si vermes eosdem purges, difficile nascentur: vel asini urina stercori admista porcino vermibus obviabit. Cinis cum lixivio circa Punici

a) debet P. b) clavus E. c) fundes Lugd. E.
d) servantur P. E.

truncum frequenter infusus, læta & fructuosa reddit arbusta. Asserit Martialis candida in his grana 5
fieri, si argillæ & cretæ quartam partem gypsi
misceas, & toto triennio hoc genus terræ radicibus
ejus adjungas. Idem dicit miræ magnitudinis fieri,
si olla fictilis obruatur circa arborem Punici, & in
ea ramus cum flore claudatur, ne resiliat ligatus
ad palum: tunc cooperta olla contra aquæ muniatur
incursus: autumno[a] patefacta suæ magnitudinis
poma redhibebit. Multa in Punico ipse asserit po- 6
ma procedere, si tithymalli & portulacæ succus
æqualiter mixtus, ante quam germinet, trunco arboris
adlinatur. Inseri posse affirmat de ramorum
connexione, ut medulla utrinque divisa se jungat.
In se tantum inseri potest circa Apriles Cal. mense
Martio ultimo. Sed secto trunco surculus recentissimus
statim debet inseri, ne mora exiguum, qui
inest, siccet[b] humorem. Punica mala servantur, si 7
picatis pediculis ordinata suspendas. Aliter: Lecta
integra in aqua marina vel muria fervente mergantur,
ut combibant: post triduum sole siccentur,
ut sub dio nocte non maneant[c]: post in loco frigido
suspendantur: cum[d] volueris uti, aqua dulci pridie
macerabis. Feruntur hæc pomis recentibus æmulari: 8
item, si a tactu invicem separata paleis obruan-

a) vero *ins.* E. *mox* habebit. b) exiccet P. Cresc. c) permaneant *absque* non Cresc. d) autem *ins.* E.

tur. Item fossa fit longa, & cortex ejusdem magnitudinis[a] paratur, cui mala acutis surculis suis affiguntur: tunc inversus cortex supra fossam ponitur, ut mala sine terræ tactu subterpendentia ab humore defendat. Item si induantur argilla, & ea
9 siccata loco frigido pendeant. Item si seriola[b] sub dio obruatur, quæ habeat arenas usque ad medium, & mala cum tenacibus lecta imprimantur cannis singulis, vel sambuci virgulis, & ita separata in arenis figantur, ut ipsa quatuor digitis emineant ab arena. Hoc & sub tecto in scrobe (bipedanea) fieri potest, & utilius est ad servandum, si cum[c]
10 ramo longiore tollantur. Aliter: In seriola, cui ad medium aqua mittatur, suspenduntur mala, ne humorem tangant[d], & seria clauditur, ne ventus irrumpat[e]. Item in dolio intra ordeum sic ordinantur, ne se invicem tangant: (&) dolium desuper operitur. Vinum de malis granatis conficies hoc modo: Grana matura purgata diligenter in palmea fiscella[f] mittis, (&) in cochlea exprimis, & lente coques usque ad medietatem: cum refrixerit[g], picatis & gypsatis vasculis claudes. Aliqui[h] succum non excoquunt, sed singulis sextariis libras mellis

sin-

a) latitudinis Lugd. E. b) olla Cr. c) non Cr. d) ne humore tangantur E. *rectè*. e) erumpat Cr. f) palmeam fiscellam Cr. g) refriguerit E. *ut alias* : *mox rectè* claudis. h) Alii E.

singulas miscent, & in prædictis vasculis ponunt & custodiunt. MENSE Martio citri arbor quatuor mo- 11
dis seritur, semine, ramo, talea, clava: amat terram rarioris naturæ, cælum calidum, humoremque continuum: si granis velis serere, ita facies: Terram in duos pedes fodies, cinerem miscebis, breves areas facies, ut utrinque per canales aqua discurrat: in his areis palmarem scrobem manibus aperies, & tria grana deorsum verso acumine juncta constitues, & obruta quotidie rigabis: citius procedent, si beneficio aquæ tepentis utaris. Natis ger- 12
minibus semper proxima herba runcetur. Potest hinc trima planta transferri. Si ramum velis ponere, non amplius sesquipede debebis immergere, ne putrescat. Clava seri commodius est [a], quæ sit manubrii crassitudine [b], longitudine cubitali, ex utraque parte levigata, nodis & aculeis recisis, sed integra summitate gemmarum, per quas spes futuri germinis intumescat. Diligentiores & fimo bubulo adli- 13
nunt utrinque, quod summum est, vel marina alga vestiunt, vel argilla subacta, partis utriusque extrema cooperiunt, atque ita in pastinato solo deponunt. Talea & gracilior & brevior esse potest; quæ similiter ut clava mergetur: sed talea palmis duobus supersit: clava omnis obruitur: in spatio

a) potest E. b) grossitudine Cr.

non desiderat intervalla majora: aliis arboribus non
14 debet annecti. Calidis locis, sed irriguis, & maritimis maxime gaudet, quibus humor exundat. Sed si quis hoc genus, ut in regione frigida nutriatur, extorquet, loco vel parietibus munito, vel in meridianam partem verso disponat hanc arborem: sed hibernis mensibus tectum stramine velet agresti: ubi æstas refulserit, aeri arbor nuda & secura reddatur.
15 Talea sive clava ejus calidissimis regionibus, & per autumnum ponitur: frigidissimis Julio & Augusto positas, & quotidianis rigationibus animatas, ipse usque ad poma & magna incrementa perduxi. Citreum juvari creditur, si cucurbitæ vicinis locis serantur: quarum vites etiam combustæ utilem citri arboribus cinerem præbent. Gaudent assidua fossione: hinc proveniunt poma majora. Nisi,
16 quæ arida sunt, rarissime debemus abscidere. Inseritur mense Aprili locis calidis, Majo frigidis, non sub cortice, sed fisso trunco circa ipsas radices. Inseritur & piro, ut quidam (volunt,) & moro, sed insiti surculi qualo desuper omnino [a] muniendi sunt, vel fictili vasculo [b]. Asserit Martialis, apud Assyrios pomis hanc arborem non carere: quod ego in Sardinia (& in) territorio Neapolitano in fundis meis comperi (quibus solum & cælum tepidum est,

a) omni modo E. b) clauduntur *ins.* Lugd.

(&) humor exundans) per gradus quosdam sibi
semper poma succedere, cum maturis se acerba sub-
stituant, acerborum vero ætatem florentia conse-
quantur, orbem quendam continuæ fœcunditatis
sibi ministrante natura. Feruntur acres medullas 17
mutare dulcibus, si per triduum aqua mulsa se-
mina ponenda macerentur, vel ovillo lacte, quod
præstat. Aliqui mense Februario truncum obliquo
foramine ab imo terebrant, ita ut altera parte non
exeat: ex hoc humorem fluere permittunt, donec
poma formentur: tunc foramen luto replent: sic,
quod est medium, fieri dulce confirmant. Citreum 18
& in arbore potest per totum annum propemo-
dum custodiri[a]: melius, si vasculis quibuscunque
claudatur. Si velis legere atque servare, nocte
luna latente debebis cum ramis foliatis carpere,
& secreta disponere. Alii singula vasis singulis
claudunt, vel gypso adlinunt, & opaco loco or-
dinata custodiunt. Plerique in cedri scobe, vel
(in) straminibus minutis, vel in paleis tecta servant.
MESPILA locis calidis maxime gaudent, sed irri- 19
guis; tamen frigidis quoque proveniunt: magis sa-
bulone pingui atque[b] glareosa terra, cui arena per-
mista est, vel argilla cum saxis: serenda est taleis
mense Martio vel Novembri, sed solo stercorato

a) toto anno servari: melius quam si P. b) aut Lugd. E.

& subacto, ita ut utrumque caput taleæ stercus obducat. Sunt ejus incrementa tardissima: amat putari atque circumfodi, & parco humore inter siccitates sæpe refoveri. Seritur & semine, sed in longiorem
20 speratur ætatem. Si vermibus occupatur, stilo æreo purgandi sunt, & amurca, vel humana vetere urina, vel viva calce perfundendi, sed parcius propter arboris noxam, vel aqua decocti lupini. Si[a] putatur hinc arbor sterilis fieri, fimus & cinis vitium,
21 simul si radicibus infundantur, fertilem reddunt. Si formicæ molestæ sunt, rubrica cum aceto & cinere temperata necabuntur. Si poma labuntur, frustum de ejus radice præcisum in media trunci parte figatur[b]. Inseritur mense Februario in se & in piro, & in malo: surculus tamen ejus ex arbore media debet assumi: nam de summitatibus vitiosus est: in trunco fisso inserenda est: nam corticis macies jejuna
22 nil nutriet. Mespila ad servandum leguntur necdum mitia, quæ & in arbore diu durabunt, vel in urceolis picatis, vel in ordinem suspensa, vel, ut quidam, posca (vel sapa) condita. Die serena legantur ac media, & paleis obruantur discreta, ne ea vicissim tactus afficiat. Vel cum pediculis lecta semimatura, & salsa aqua per dies quinque mace-
23 rata: postea sæpe[c] infundantur, ut enatent. Servan-

a) Sed I. B. R. Cr. Lugd. b) figimus P. c) sapæ E. *mox*, si nimis matura.

tur & melle, sed si minus matura collegeris. CA-
LIDIS locis fici planta radicata Novembri mense,
temperatis Februario, frigidis melius Martio vel
Aprili ponenda est: si taleam vel cacumen ponas;
ultimo Aprili, cum ei se viridior succus infuderit.
Plantæ in scrobe depositæ lapides substituendi sunt,
ad radicem fimo terra miscenda est. Si loca frigida
sunt, plantarum cacumina divisis cannæ internodiis
defendantur a frigore. Si cacumen velis ponere, 24
trisulcum ramum bimum vel trimum ab australi par-
te decidas[a], & sic obrues, ut divisa cacumina ter-
ra interjacente velut tres surculos[b] reddant. Taleam
sic ponemus, ut cætera, cui leviter ab infima[c] par-
te divisæ lapidem mergemus in fisso. Ego mense
Februario ultimo vel Martio in Italia plantas gran-
des ficorum per pastinatum solum disposui, & eo
anno poma peperere supra comprehendendi felicita-
tem, velut tributa[d] reddentes. Legendæ sunt plan- 25
tæ, in quibus frequens nodus extuberat[e]: steriles cre-
duntur, quæ nitidæ sunt, & oculos suos per longa
internodia distulerunt. Si plantam fici prius nutrias
in seminario, & maturam transferas in scrobem,
poma generosiora[f] producet. Aliqui multum prodes-
se confirmant, si plantam fici diviso squillæ bulbo

a) decides Lugd. E. *bene*. b) sulcos E. c) una Cr. *quod ortum videtur ex* ima. d) tributum E. e) exuberat Cr. Lugd. E. f) generosa E.

intersitam strictamque vinculis collocemus. Scrobes
amat altas, intervalla majora, terræ genus durum,
& gracile, & siccum pro utili sapore pomorum:
26 provenit & petrosis atque asperis: tamen potest locis
prope omnibus seri: quæ in montanis & frigidis
locis nascuntur, quia minus lactis habent, ad siccitatem
durare non possunt: usus illis in viridi est,
melioris magnitudinis & saporis arguti: quæ nascuntur
in campis & locis calidis, & pinguiores sunt,
27 & in siccitate durabiles. Si genera numerare velimus,
immensum est: sufficit, quod omnibus æqua
cultura est: illa distantia est, quod in Caricis melius
alba servatur: in locis nimie frigidis præcoquas
ficus seramus, quæ cito veniant, ut ante imbres genus
hoc possit occurrere; calidis vero & æstuosis
eas, quæ sero maturant. Gaudet[a] assidua fossione:
per autumnum proderit, si stercus admoveas, præcipue
de aviariis: recidenda sunt in ea, quæ aut
putria aut male nata repereris: & ea ratione putanda
est, ut inclinata per latera possit expandi[b].
28 In locis humectis ficus saporis obtusi est, cui circumcisis
contra hoc radicibus aliquantus cinis debet
affundi. Aliqui inter ficarias caprifici arborem serunt,
ut non sit necesse per singulas arbores pro
remedio eadem poma suspendi. Mense Junio, circa

a) Gaudent E. *mox* putrida. b) incidi Lugd.

solstitium caprificandæ sunt arbores fici, id est,
suspendendi grossi ex caprifico, lino, velut serta[a]
pertusi. Si hoc desit, abrotani virga suspenditur;
aut callum, quod in ulmeis foliis invenitur, aut arie-
tina cornua circa radices arboris obruuntur; vel
truncus arboris, quo loco turget, scarificandus est,
ut possit humor effluere. Ne vermes patiatur, ra- 29
mum terebinthi vel lentisci taleam cum plantis fici
cacumine ponemus inverso: uncinis æreis tollendi
sunt vermes ex fico. Alii amurcam, alii veterem
urinam ablaqueatis radicibus miscent. Alii bitumen
& oleum, aut solam calcem vivam latebris vermium
liniunt. Si formicæ molestæ sunt, rubrica, butyro,
& pice liquida mista circa truncum debet induci.
Alii coracinum piscem contra formicas in arbore sus-
pendendum esse confirmant. Si fructus suos velut 30
ægra projiciet[b], alii rubrica aut amurca insulsa mi-
sta aqua arborem liniunt; vel cancrum fluvialem
cum ramo rutæ suspendunt; vel algam marinam,
vel fascem lupinorum; vel radici terebratæ cuneum
figunt, vel securi arboris corium sæpe proscindunt.
Cum folia incipiunt producere fici[c], ut fructum mul-
tum & pinguem ferant, in principio germinis ca-
cumina summa decutimus, vel illud tantum cacu-
men, quod ex arboris medietate procedit. Si ma- 31

a) serra Asc. & Com. b) projiciat E. c) procedere incipient fici E.

turam ficum vis serotinam facere, incipientes gros-
sos decute, cum illis fabæ fuerit magnitudo. Ut
ficus cito maturet, succo cepæ longioris cum oleo
& pipere mixto unge poma, quando grossi inci-
piunt subrubere. Aprili mense ficum debemus inse-
rere inter corticem: vel si novellæ arbores sunt, fis-
so ligno, quod statim operiendum est & ligandum,
32 ne ventus introeat. Melius comprehendunt, si circa
terram recisa inserantur arbusta. Aliqui & Junio
mense inserunt. Surculus legendus est anniculus: inu-
tilis enim creditur majoris vel minoris ætatis. Ino-
culari ficus locis siccis Aprili, humidis melius Ju-
nio[a] mediante poterit, Octobri mense locis tepidis.
Propagari ficus ramis potest: inseritur autem in ca-
prifico, in moro, in platano, & oculis & surculis.
33 Ficus virides servari possunt vel in melle ordinatæ,
ne se[b] invicem tangant, vel singulæ intra viridem
cucurbitam clausæ, locis unicuique cavatis, & item
tessera, quæ secatur, inclusis, suspensa ea cucur-
bita, ubi non sit ignis vel fumus. Alii missas ficus
recentes, minus maturas, in novo vase fictili lectas
cum pediculis, & a se separatas recludunt, & in
34 dolio vini pleno vas natare permittunt. Martialis
dicit, Caricas per genera multa servari, cum ratio
una sufficiat. Ergo hoc genere, quo Campania to-

a) Julio Lugd. b) se contingant P.

ta custodit, servare debemus: in cratibus ficus expanditur usque ad meridiem, & adhuc mollis in qualum refunditur. Tunc calefacto furno, ad panis coquendi modum, suppositis tribus lapidibus, ne ardeat qualus, includitur, & clauso furno ubi discocta ficus fuerit, sicut est calida, interpositis foliis suis in vas fictile conditur bene picatum, densius pressa, & operculo diligenter obducitur. Si pluviis 35
abundantibus crates non possis expandere, sub tecto eas ita ponis[a], ut semipede erigantur a terra, & eas ad vicem solis, cinis (calidus) subjectus vaporet, & subinde ficus, sicut est divisa, vertatur, ut ficorum coria siccentur, & pulpæ[b] tunc duplicatæ in cistellis serventur, aut loculis. Alii maturas mediocriter ficus & divisas in cratibus expandunt toto sole siccandas, & recipiunt (eas) nocte sub tecta. Nunc ficulnea cacumina obruuntur utiliter, cum tumescunt, ut plantas faciant, si earum copia non abundat. Ut etiam varios fructus una ficus ex- 36
hibeat, ramos duos nigræ & albæ arborum[c], inter se ita vinculo stringis ac torques, ut germina miscere cogantur: sic obruti & stercorati, & humoribus juti, ubi prodire cœperint, germinantes oculos aliqua sibi annexione conglutina[d]: tunc germen adunatum parturiet duos colores, quos unitate divi-

a) reponis E. b) *Hic interpungit* I. B. R. Asc. c) ambarum ita inter se Lugd. d) conglutinata Lugd.

37 dat, divisione conjungat. NUNC & pirus vel malus inseri ac seri potest, & cydonia, & prunus inseritur, & sorba ponuntur, & morus, nono Calendarum Aprilium[a] die, & inseruntur pistacia, & locis frigidis pini semen aspergitur.

De comparandis bubus, tauris, vaccis.

XI. Hoc mense comparandi sunt boves, qui tamen, sive de nostris capiantur armentis, sive emantur, idcirco nunc comparabuntur[b] utilius, quia necdum sagina temporis pleni aut celare possunt fallaciam venditoris & vitia sua, aut repugnando[c] domituræ contumacem pleni roboris exercere fiduciam.
2 Hæc tamen signa spectanda sunt in bobus, seu de nostro, seu de alieno grege fuerint comparandi, ut sint boves novelli, quadratis & grandibus membris, & solidi corporis, musculis ac toris ubique surgentibus, magnis auribus, latæ frontis, & crispæ[d], labris oculisque nigrantibus, cornibus robustis, ac sine curvaturæ pravitate lunatis, patulis naribus & resimis[e], cervice torosa atque compacta, palearibus largis & circa genua fluentibus; pectore grandi, armis vastis, ventre non parvo; porrectis lateribus, latis lumbis, dorso recto & plano,

a) Calend. Apriles I. B. R. b) parabuntur Lugd. E.
c) ad repugnandum E. d) lata fronte & crispa P.
e) resupinis E.

cruribus solidis, nervosis & brevibus, ungulis magnis, caudis longis ac setosis, pilo totius corporis denso ac brevi, rubei maxime coloris aut fusci.
Melius autem boves de vicinis locis comparabimus, 3
qui nulla soli aut aeris varietate tententur: aut si hoc deest, de locis similibus ad similia transferamus[a]. Illud ante universa curandum est, ut viribus ad trahendum comparentur æquales, ne valentioris robur alteri procuret exitium. In moribus hæc consideranda sunt. Sint arguti, mansueti, timentes hortamen clamoris ac verberis, cibi appetentes. Sed si regionis ratio patitur, nullus melior cibus est, quam viride pabulum: ubi vero deest, eo ordine ministretur, quo pabuli copia, & laborum coget accessio. Nunc tauros quoque (quibus cordi est ar- 4
menta construere) comparabit, aut his signis a tenera ætate submittet: ut sint alti atque ingentibus membris, ætatis mediæ, (&) magis, quæ juventute minor est, quam quæ declinet in senium: torva facie, parvis cornibus, torosa vastaque cervice, ventre substricto. Vaccas etiam nunc maxime parabi- 5
mus: sed eligemus forma altissima, corporis longi, uteri capacis & magni, alta fronte, oculis nigris & grandibus, pulchris cornibus, & præcipue nigris, aure setosa, pal earibus & caudis maximis, ungulis

a) transferemus Lugd.

brevibus, & cruribus nigris & parvis, ætatis maxime trimæ, quia usque ad decennium[a] fœtura ex his procedet utilior: nec ante ætatem trimam tauros
6 his oportet[b] admitti. Sed erit studium diligentis, amotis senioribus[c], novellas subinde conducere, & steriles aratro ac laboribus deputare. Græci asserunt, si mares creare velis, sinistrum tauri in coitu ligandum esse testiculum; si fœminas, dextrum: tamen[d] tauros diu ante abstinendos, ut, cum tempus
7 est, acrius in causas dilati fervoris incumbant. Sed his armentis hieme maritima & aprica loca, æstate opaca paremus ac frigida, montana maxime: quia melius frutetis, & his herba internascente saturantur: quamvis circa fluvios recte propter amœna loca pascantur: fœtura tamen aquis tepidioribus adjuvatur, unde magis[e] utilius habentur, ubi pluvia-
8 lis aqua tepentes format lacunas. Tolerat tamen frigus hoc armenti genus, & potest facile hibernare sub dio: quibus tamen septa fieri, propter injuriam gravidarum, convenit laxiora. Stabula vero utilia sunt strata saxo, aut[f] glareis, aut arenis, devexa aliquatenus, ut humor possit elabi, parti meridianæ obversa propter flatus glaciales, quibus aliquis resistere[g] debet objectus.

a) decimum I. B. R. b) debet P. c) vetulis amotis P. Cr. d) tum E. *recte*. e) magis *om.* Cr. Ponted. f) atque I. B. R. g) obsistere Cr.

De domandis bubus.

XII. Hoc mense ultimo domandi sunt trimi bo-
ves, quia post quinquennium bene domari non pos-
sunt, ætatis repugnante duritia. Capti[a] ergo statim
domentur, qui quidem prius, cum teneri fuerint,
frequenti manus attrectatione mansuescant. Sed sta-
bulum novi boves largioribus spatiis habere debe-
bunt, ut & ante stabulum loca nullis concludantur
angustiis, & producti non[b] aliqua vitientur offensa.
In ipso vero stabulo asseres transversi a terra se- 2
ptem pedibus alti configantur: ad quos boves ligen-
tur indomiti. Tunc eligis absolutam tempestatibus
& impedimentis omnibus diem, qua capti perdu-
cantur ad stabulum: quorum si nimia fuerit asperi-
tas, uno die ac nocte inter vincula mitigentur at-
que[c] jejunia: tunc appellationibus blandis, & illece-
bris oblatorum ciborum, non a latere, neque a ter-
go, sed a fronte accedens bubulcus admulceat, na-
resque & terga pertractet, mero subinde consper-
gens: hac tamen cautione, ne aliquem calce con-
tingat, aut cornu: quod vitium, si in primordiis
effectui sibi cessisse senserit, obtinebit. Tunc miti- 3
gatis, os & palatum salibus frica[d], & in gulam de-
mitte præsulsi adipis librales offas, & vini sexta-

a) Capite P. Cr. b) nulla vit. I. B. R. c) mit. jejuniis Junct. d) fricabis *a*. V. *mox* in linguam dem. E.

rios singulos cornu infundente per fauces: quæ res intra triduum totius sævitiæ iram resolvet. Aliqui eos inter se jungunt, ac docent[a] onera tentare leviora, & quod utile est, si arationi parantur, subacto prius solo exercendi sunt, ut novus labor te-
4 nera adhuc colla non quasset. Expeditior autem ratio est domandi, ut asperum bovem mansueto & valido bovi conjungas, quo ostendente facile ad omnia cogetur officia. Si post domituram decumbit in sulco, non afficiatur igne, vel verbere: sed potius, cum decumbit, pedes ejus ita ligentur vinculis, ut non possit progredi aut stare, vel pasci. Quo facto, siti ac fame lassatus carebit hoc vitio.

De equis, equabus, & pullis & ætate eorum.

XIII. Hoc mense saginati ac pasti ante admissarii generosi[b] equabus admittendi sunt, & repletis fœminis, item ad stabula colligendi. Neque tamen æqualem numerum omnibus[c] debemus adhibere, sed æstimatis viribus uniuscujusque admissarii, submittenda sunt pauca vel numerosa conjugia, quæ res efficiet admissarios non parva ætate durare. Juveni tamen equo & viribus formaque constanti non amplius quam duodecim vel quindecim debemus admit-
2 tere, cæteris pro qualitate virium suarum. Sed in

a) eos *add.* Pol. b) generosis E. c) omnium Lugd. E.

admissario quatuor spectanda sunt, forma, color,
meritum, pulchritudo. In forma hoc sequemur,
vastum[a] corpus & solidum, robori conveniens alti-
tudo, latus longissimum[b], maximi[c] & rotundi clu-
nes, pectus late patens, & corpus omne musculo-
rum densitate nodosum, pes siccus & solidus, &
cornu concavo altius calciatus. Pulchritudinis par-
tes hæ sunt: ut sit exiguum[d] caput, & siccum,
pelle propemodum solis ossibus adhærente, aures
breves & argutæ[e], oculi magni, nares patulæ[f], co-
ma & cauda profusior, ungularum solida & fixa
rotunditas. (Meritum[g], ut sit audax animo, pedi- 3
bus alacris, trementibus membris, quod est indicium
fortitudinis, quique ex summa quiete facile conci-
tetur, vel ex[h] citata festinatione non difficile[i] tenea-
tur. Motus autem equi in auribus intelligitur, vir-
tus in membris trementibus.) Colores hi præcipui, 4
badius, aureus, albineus, russeus, murteus, cervi-
nus, gilbus, scutulatus, albus, guttatus, candidis-
simus, niger, pressus. Sequentis meriti, varius cum
pulchritudine, nigro vel albineo vel badio mistus,
canus cum quovis[k] colore, spumeus, maculosus, mu-
rinus, obscurior. Sed in admissariis præcipue le-

a) validum Isid. 12, 1. b) latus longum substrictius Isid.
c) maximæ & rotundæ Isid. d) egregium I. B. R. e) acutæ Isid. f) & erecta cervix, coma densa & cauda Isid.
g) *Inclusa desunt in omnibus Editt. & Ms. Erf.* h) excitata *al.* i) facile Ms. Wass. k) quolibet P.

gamus, clari & unius coloris: cæteri vero despi-
ciendi, nisi magnitudo meritorum [a] culpam coloris
5 excuset. Eadem in equabus consideranda sunt, ma-
xime ut sint longi & magni ventris & [b] corporis:
sed hoc in generosis servetur armentis. Cæteræ
passim toto anno inter pascua, dimissis [c] secum ma-
ribus impleantur. Equarum natura est partum spa-
tio duodecimi mensis absolvere. Illud in admissariis
servandum est, ut mediis aliquibus spatiis separen-
tur, propter noxam furoris alterni: sed his armen-
tis pascua legamus pinguissima, hieme aprica, fri-
gida & opaca provideamus æstate, nec adeo mol-
libus locis nata, ut ungularum firmitas de asperitate
6 nil sentiat. Si equa marem pati noluerit, trita
squilla naturalia ejus infecta libidinem contrahunt [d].
Deinde gravidæ non urgeantur, nec famem vel fri-
gus tolerent, nec inter se loci [e] comprimantur an-
gustiis. Generosas equas, & quæ masculos nutriunt,
alternis annis submittere debebimus, ut pullis puri
& copiosi lactis robur infundant; cæteræ passim re-
7 plendæ. Ætas incipientis admissarii quinti anni ini-
tio esse debebit: fœmina recte bima concipiet, quia
post decennium iners ex ea soboles & tarda nasce-
tur.

a) meriti P. b) ventris & *ejicit* Ulit. ad Nemes. Cyneget. 244. c) admissis I. B. R. demissis Com. d) concitabunt *a.* V. excitabunt E. libidine concitabit Lugd. e) locis compr. angustis Lugd. E.

tur. Pulli equarum nati manu tangendi non sunt,
quia eos tactus lædit assiduus: quantum ratio pati-
tur, defendantur a frigore. In pullis pro ætatis
merito ea sunt consideranda, quæ signum bonæ in-
dolis monstrant, quæ in patribus vel matribus spe-
ctanda præcepi: dabit & hilaritas, alacritas, agili-
tasque documentum. Nunc domandi sunt pulli, ubi 8
tempus bimæ ætatis excesserint. Consideranda sunt
magna, longa, musculosa & arguta corpora, testi-
culi pares (&) exigui: & cætera, quæ in patribus
dicta sunt. Mores, ut vel ex summa quiete facile
concitentur, vel ex incitata festinatione non difficile
teneantur. Ætatis consideratio talis est: Bimo, & 9
sex mensium dentes medii superiores cadunt: qua-
drimo canini mutantur: infra sextum annum mola-
res superiores cadunt: sexto anno, quos primo mu-
tavit, exæquat: septimo anno omnes dentes ejus
explentur. Latent ab hinc ætatis notæ: sed pro-
vectioribus tempora cavari incipiunt, supercilia ca-
nescere [a], dentes plerumque prominere. Hoc mense
omnia quadrupedia, maxime equos, castrare debe-
mus.

De mulino genere & asinis.

XIV. Si quem mulorum genus creare delectat,
equam magni corporis, solidis ossibus, & forma

a) canere E.

egregia debet eligere: in qua non velocitatem, sed robur exquirat. Ætas quadrima usque in decennem huic admissuræ justa[a] conveniet. Si asinus[b] equam fastidit admissus, ostensam prius asinam (donec coeundi voluptas[c] sollicitetur) adhibemus: qua subducta, equam libido incitata non spernet, & raptus illecebris generis sui in permistionem con-
2 sentiet alieni. Si morsu furens lædit objectas, aliquatenus labore mitescat. Creantur ex equa & asino, vel onagro & equa[d]: sed generosius nullum est hujusmodi animal, quam quod asino creante nascetur. Utiles tamen admissarii nascentur ex onagro & asina: qui post in sobole secutura[e] agilitatem for-
3 titudinemque restituant. Admissarius tamen asinus sit hujusmodi, corpore amplo, solido, musculoso, strictis & fortibus membris, nigri vel murini maxime coloris aut rubei: qui tamen, si discolores pilos in palpebris aut auribus geret[f], colorem sobolis plerumque variabit. Minor trimo, major decenni
4 non debet admitti. Annicula mula debet a matre depelli, & per montes asperos pasci, ut itineris laborem in tenera ætate solidata contemnat. Minor vero asellus maxime agro[g] necessarius est, qui &

a) juxta E. *melius*. b) visam *ins*. P. c) voluptate E.
d) muli *add*. P. e) sobolem secuturam E. f) naribus generet E. g) aratro Lugd.

laborem tolerat[a], & negligentiam propemodum non recusat.

De apibus.

XV. Hoc mense maxime apibus solet morbus incumbere[b]: nam post hiberna jejunia tithymalli & ulmi amaris floribus, qui prius nascuntur, avidius appetitis solutionem ventris incurrunt[c] & pereunt, nisi affueris velocitate remedii. Præbebis[d] ergo mali granati cum vino Amineo grana contrita, vel uvæ passæ cum rore Syriaco & austero vino, vel simul omnia levigata & incocta vino aspero: quæ deinde in ligneis canalibus[e] refrigerata[f] ponantur. Item rosmarinus aqua mulsa decoctus congelatur, & in imbrice ponitur succus hujusmodi. Quod si horridæ 2
videntur atque contractæ torpere silentio, & mortuarum corpora frequenter efferre, canalibus ex canna factis mel cum gallæ pulvere vel siccæ rosæ coctum debebis infundere. Illud ante omnia expediet, ut putres partes favorum, vel vacuas ceras, quas aliquo casu examen ad paucitatem redactum non valebit implere, semper[g] recidas acutissimis ferramentis subtiliter, ne mota alia pars favorum cogat apes domicilia concussa deserere. Nocet

a) non recusat, & neglig. tolerat P. b) incurrere Cr.
c) intereunt, nisi P. Cr. d) Implebis Lugd. *mox* gr. trita E.
e) vasculis P. Cr. f) refrigeranda E. g) semper *om.* E *bene*.

3 apibus plerumque felicitas sua. Nam si nimiis[a] floribus annus exuberat, dum solam curam gerendi mellis exercent, de prole nil cogitant. Cujus omissa reparatione populus idem labore confectus extinguitur, totius gentis[b] exitio. Itaque cum mellis nimietatem videris ex florum grandi & continua messe defluere, interjectis ternis diebus, clauso foramine non eas[c] patiaris exire: ita ad generandam[d] so-
4 bolem conferentur[e]. Nunc circa Calend. Apriles curandi sunt alvei, ut omnia purgamenta tollantur, & sordes, quas tempus contraxit hibernum, & vermiculi, & tineæ & araneæ, quibus corrumpitur usus favorum, & papiliones, qui vermiculos[f] stercore suo faciunt nasci. Tunc fumus incensi (&) sicci bubuli stercoris adhibeatur, qui aptus est apium saluti: quæ purgatio frequenter usque in autumni tempora[g] celebretur. Hæc omnia, cæteraque efficies, castus & sobrius, & alienus a balneis[h], vel a cibis acribus, & odoris immundi, atque omnibus salsamentis.

a) nimis Lugd. b) generis P. c) ne eas E. *melius*.
d) generandum se conferunt Pol. Cr. e) conferuntur I. B. R.
f) vermes P. Cr. g) in autumnum tempus E. h) ab alleis Cr.

De horis.

XVI. Hic mensis ad deprehendendas horas consentit Octobri.

Hora I	&	XI	pedes	XXV
Hora II	&	X	pedes	XV
Hora III	&	IX	pedes	XI
Hora IV	&	VIII	pedes	VIII
Hora V	&	VII	pedes	VI
Hora VI			pedes	V

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER QUINTUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Aprilis.

I. De Medica serenda & disciplina ejus. II. De inserenda olea vel oleastro, de vineis & seminariis fodiendis, & inserendis vitibus, & agris humidis & pinguibus proscindendis. III. De hortis: in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocimo, cum disciplinis suis: item de melone, cucumere, porro, cappari, serpyllo, colocasio, lactucis, betis, cepullis, coliandro, intibis, cucurbitis, ac menta. IV. V. De pomis: in eo de zizypho cum disciplina sua,

& de aliis pomis, quorum suis mensibus disciplina descripta est. VI. De oleo violacio & vino. VII. De armentis: in eo de vitulis nutriendis, de tonsuris & signaturis. VIII. De apibus: in eo de vestigandis apibus, & purgandis alveariis. IX. De horis.

De Medica serenda & disciplina ejus.

Tit. I. Aprili mense in areis, quas ante[a] (sicut
diximus) præparasti, Medica serenda est: quæ se-
mel seritur, decem annis permanet, ita ut quater
vel sexies possit per annum recidi: agrum sterco-
rat, macra animalia reficit, curat ægrota: jugerum
ejus toto anno tribus equis abunde sufficit. Singuli
cyathi seminis occupant locum latum pedibus quin-
que[b], longum pedibus decem. Sed mox ligneis ra- 2
stellis obruantur jacta semina, quia sole citius com-
buruntur. Post sationem[c] ferro locum tangi non li-
cet, sed rastris ligneis frequenter herba mundetur,
ne teneram Medicam premat. Prima messis ejus 3
tardius fiet[d], ut aliquantum semen excutiat: cæteræ
vero messes, quam volueris cito peragantur, & ju-
mentis præbeantur. Sed primo parcius præbenda est
novitas pabuli: inflat enim, & multum sanguinem
creat. Ubi secueris[e], sæpius riga: post paucos dies,

a) diximus ante debere præparari P. b) vi Pol. c) vero *ins.* E. d) fiat Pol. Lugd. E. e) ubi sæpius secueris, riga E.

cum fruticare[a] cœperit, omnes alias herbas runcato: ita & sexies per annum metis, & annis decem poterit manere continuis.

De inserenda olea vel oleastro, de vineis & seminariis fodiendis, & inserendis vitibus, & agris humidis & pinguibus proscindendis.

II. Nunc locis temperatis oliva inseratur, quæ inseritur inter corticem more pomorum, sicut supra dictum est: sed ut oleastro inseras, contra illud, quod ex oliveto insito & casu incenso renascitur oleaster infelix, sic providendum est: positis prius oleastri brachiis in scrobe, in qua disponemus inserere, scrobes ita replebimus, ut mediæ vacuæ sint:
2 cum comprehenderit oleaster, inseremus in infimo, vel insitum ponemus: & insitionem prope infra terram nutriemus: deinde sicut adolescit, terram subinde colligimus. Ita commissura in profundo latente, quisquis urit aut cædit, olivæ locum non aufert pullulandi: quæ & apertam redeundi felicitatem de olea, & occultam valendi feracitatem de
3 oleastri connexione retinebit. Aliqui oleas in radicibus inserunt, & ubi comprehenderint, cum aliqua parte radicis avellunt, & transferunt more planta-

a) fructificare Lugd. E.

rum. Græci oleas ab octavo Calendarum[a] Aprilium die, usque in tertium Nonarum Julii inseri debere præcipiunt: ita ut[b] locis frigidis serius, calidis maturius inserantur[c]. Locis frigidissimis nunc vinearum fossio ante Idus peragenda est, & siqua de Martio
mense restabant[d]. Vites quoque inserimus. Semi- 4
naria, quæ sunt ante facta, herbis liberentur, & leniter circumfodiantur. Nunc locis mediocriter siccis[e] milium serimus, & panicum. Hoc mense pingues campi & agri, qui diu aquam tenent, proscindantur post Idus, cum & omnes herbas protulerint[f], & earum semina nondum maturitate firmata sunt.

De hortis: in eo de caulibus, item de apio, de atriplice, de ocimo, cum disciplinis suis: item de melone, cucumere, porro, cappari, serpyllo &c.

III. Hoc etiam mense ultimo, & prope vere transacto[g] brassicam serere possumus, quæ cauli serviet, quia cymæ[h] tempus amisit. Nunc apium bene seritur[i] locis calidis & frigidis, terra quali volueris, dummodo ibi[k] sit humor assiduus, quamvis nasci,

a) Calendas Apriles I. B. R. *bene*. b) in *ins*. I. B. R.
c) inseratur Lugd. E. d) restant P. restabunt E. *recte*.
e) multum *ins*. I. B. R. *mox* seremus E. f) protulerunt Lugd.
g) exacto P. h) quimæ Lugd. I. B. R. i) serimus E.
k) ubi humor aqueus est Lugd.

si necesse fuerit, & in siccitate non deneget, & prope omnibus mensibus, a primo vere (usque) ad
2 autumnum seratur extremum. Ex ipsius genere est hipposelinon, durius tamen & austerius, & heleoselinon molli folio & caule tenero, quod nascitur in lacunis, & petroselinon maxime locis asperis: hæc omnia genera possunt habere diligentes. Apios majores facies, si semen quantum tribus digitis comprehendi potest, linteolo clauseris rariore, & brevi fossa obrueris: ita omnium seminum germen capitis
3 unius soliditate nectetur. Crispi fiunt, si semina ante tundantur, vel si super areas nascentes aliqua pondera volutentur, aut pedibus proculcentur[a] enata. Apii[b] semina vetustiora citius nascuntur; quæ novella sunt, serius. Hoc mense atriplicem seremus, si rigare poterimus, & Julio, & cæteris usque ad autumnum, mensibus: amat assiduo humore satiari: semen statim cum spargitur, obruendum est,
4 herbæ ei subinde vellantur: transferri necessarium non est, cum bene seritur, tamen potest melius adolescere, si spatio rariore pangatur, & juvetur succo lætaminis & humoris: ferro tamen recidendum[c] semper est, quia ita pullulare non cessat.
5 Nunc ocimum seritur: cito nasci dicitur, si statim cum severis, aqua calida perfundas. Rem miram

a) conculcentur E. b) Alii E. c) semper est recidendus Lugd. E. *recte*.

de ocimo Martialis affirmat, quod modo purpureos, modo albos flores, modo roseos[a] pariat, & si ex eo[b] semine frequenter seratur, modo in serpillum, modo in sisymbrium mutetur. Hoc etiam mense melones & cucumeres seruntur, & porrus, & in primordio capparis, & serpillum, & colocasiæ plantaria ponemus, & lactucas, & betas, & cepullas, & coriandrum seremus, & intyba secunda satione, quibus utamur æstate, & cucurbitas, & mentam radice vel planta.

De pomis: in eo de zizipho cum disciplina sua, & de aliis pomis, quorum suis mensibus disciplina descripta est.

IV. Locis calidis Aprili mense ziziphum conseremus[c], frigidis vero Majo vel Junio: amat loca calida[d], aprica: seritur ossibus & stipite, & planta: crescit tardissime[e]. Sed si plantam ponis, Martio magis (in) terra molli; si ossibus seras, in scrobe palmari, ita ut terna grana per scrobem cacuminibus ponantur inversis: quibus in imo & in summo affundatur[f] lætamen, & cinis, & herbis adnascentibus manu planta liberetur erumpens. Cum pollicis 2
soliditati similis fuerit, transferatur in locum pasti-

a) russeos Lugd. b) eodem Lugd. c) seremus P. d) frigida E. e) amarissime E. *mox* ponas *recte: nam post est* seras: *tum om.* in. f) affundantur E.

natum, vel in scrobem. Terram diligit non nimis[a]
lætam, sed proximam tenui atque jejunæ. Per hie-
mem prodest illi, ut circa codicem lapidum cumu-
lus aggeretur[b], qui æstate debet auferri. Si arbor
hæc tristis est, ferrea strigili subrasa hilarior fiet,
vel si fimum bubulum radicibus modice & frequen-
3 ter affundas. Zizipha collecta matura in longo vase
fictili servantur oblito, & loco sicciore composito:
vel recenter[c] lecta poma, si guttis vini veteris per-
fundas, efficitur, ne ea rugarum deformet attractio:
servantur etiam decisa cum ramis suis, aut fronde
sua involuta atque suspensa.

V. Hoc etiam mense locis temperatis mala gra-
nata ponuntur, ea ratione, qua dictum est, & in-
seruntur. Nam[d] circa Calendas Majas Persicus ino-
culari potest, quo more emplastratur ficus, sicut
diximus, cum de insitione loqueremur. Hoc mense
calidis locis citri arbor inseritur, sicut supra memo-
2 ravi. Nunc locis frigidis fici[e] plantaria disponemus,
servantes eam, quæ supra dicta est, disciplinam.
Nunc etiam ficum debemus inserere in ligno, vel
sub cortice, sicut ante præcepi, & eam locis siccis
inoculare. Nunc planta palmarum, quam cephalo-
nem vocamus, locis apricis & calidis est ponenda.

a) minus I. B. R. b) aggregetur P. c) recens Lugd. E. *melius*. d) Nunc Lugd. E. *recte*. e) ficus E.

Hoc mense sorbum poterimus inserere in se, in cydonio, in spina alba.

De oleo violacio & vino.

VI. Tot violæ uncias (infundas,) quot olei libras miseris, & diebus XL sub dio habere debebis. Violæ purgatæ, ut de rore nihil habeant, libras quinque vini veteris x sextariis debebis infundere, & post xxx dies x mellis ponderibus temperare.

De armentis: in eo de vitulis nutriendis, de tonsuris & signaturis.

VII. Hoc mense vituli nasci solent, quorum matres abundantia pabuli juventur, ut sufficere possint tributo laboris & lactis: ipsis autem vitulis tostum[a] molitumque milium cum lacte misceatur salivari[b] more præbendum. Nunc locis calidis tondeantur oves, & serotini fœtus hoc mense signentur. Nunc etiam prima est admissura, quæ excellit, arietum, ut agnos jam maturos hibernum tempus inveniat.

De apibus: in eo de vestigandis apibus, & purgandis alveariis.

VIII. Hoc mense locis apricis[c] apes quæremus:

a) tritum P. b) salviati *a.* V. salivatim ori Lugd. salviatum ore E. c) aptis Lugd. P. Cr.

sed loca mellifica indicant apes, si circa fontes frequentissime[a] pascantur: nam si rariores videbuntur, in his locis mellificari utiliter non potest. Quod si frequentes aquantur, ubi sint examina earum, hoc
2 genere possumus invenire. Ac primo[b] quam longe sint, exploremus, aut proxime: rubricam liquidam brevi vasculo infusam geramus, & observemus fontes aut aquas vicinas: tunc dorsa apum bibentium tangamus[c] illo liquore tincta festucula, atque ibidem moremur. Si cito reversæ fuerint, quas tinximus, hospitia earum proxima esse noscemus: si tarde, spatio longiore submota, quod pro mora temporis
3 æstimamus: ad proxima facile venies; ad longinqua hoc genere perduceris. Cannæ unum internodium cum suis recidas articulis, & in latere aperies: ibi mel exiguum vel defrutum mittes, & juxta fontem pones: cum ad eum[d] convenerint apes, atque ingressæ fuerint post odorem, foramen pollice claudes apposito, & unam tantum patieris exire, cujus fugam persequere: ea tibi partem demonstrat hospitii[e]: cum ipsam cœperis non videre, alteram continuo dimittes & sequeris: ita singulæ subinde dimissæ, te facient usque ad locum examinis perve-
4 nire. Aliqui mellis brevissimum circa aquam vascu-

a) frequentissimæ E. b) Vid. Morg. I, 47. c) tangantur Pol. Cr. tangat Lugd. E. *mox* fistula E. d) id pervenerint Pol. e) monstrabit hosp. E. *bene*.

lum ponunt, de quo cum apis aquando[a] gustaverit, ad commune pabulum pergens, alias exhibebit: quarum frequentiam subinde crescentem, notata revolantium parte, usque ad examina persequeris. Quod 5
si est examen in spelunca reconditum, fumo[b] ejicietur, & cum exierit, æris sonitu territum in frutice, vel in aliqua silvæ se parte suspendet, & ita admoto vasculo recipietur. Si vero in cavæ arboris ramo fuerit, acutissima serra idem ramus supra infraque decisus, & munda veste coopertus poterit afferri, & inter alvearia collocari[c]. Vestigantur au- 6
tem mane, ut tota dies sufficiat ad sequendum[d]: nam vespere peracto opere ad aquam plerumque non redeunt. Vasa autem, quibus recipiuntur, perfricanda sunt citreagine, vel herbis suavibus, & conspergenda[e] imbre mellis exigui: quod si verno fiat, & circa fontes alvearia sic tincta ponantur, locis, quibus apum frequentia est, multitudinem sibi sponte conducent, si tamen servari à furibus possunt.
Hoc etiam mense, sicut supra, purganda sunt al- 7
vearia sordibus, & necandi papiliones, qui maxime abundant florentibus malvis, quos hoc genere intercipiemus. Vas æneum miliario simile, id est altum & angustum, vespere inter alvearia collocemus; &

a) aquanda P. Lugd. aquam degust. *a.* V. E. b) fimo Lugd. c) locari P. d) quærendum P. *mox* aquas E. e) spargenda exiguo melle P.

in fundo ejus ponamus lumen accensum: illuc papiliones convenient, & circa lumen volitabunt, & angustia vasculi ab igne proximo interire cogentur.

De horis.

IX. Hujus mensis horæ, horis mensis Septembris æquantur [a] hoc genere.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIV
Hora	II	&	X	pedes	XIV
Hora	III	&	IX	pedes	X
Hora	IV	&	VIII	pedes	VII
Hora	V	&	VII	pedes	V
Hora	VI			pedes	IV

PAL-

a) concordant Pol.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER SEXTUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Maji.

I. De panicio & milio, de florentibus satis, de recidendo fœno. II. De novellæ sarmentis relinquendis, & pampinandis vitibus. III. De proscindendis & aperiendis novis agris. IV. De occandis vitibus arboribusque, & rude cædenda, fodiendis seminariis, putandis oleis, ac lupino vertendo. V. De hortis: in eo de spatiis, de apio, coriandro, melone, cucurbita, carduo, radice, ruta. VI. De pomis: de flore mali Punici, persico implastrando, citro inserendo, & ficu plantanda vel inserenda:

de zizipha & palma plantanda. VII. De armentis: in eo de castrandis bubus. VIII. De tonsuris ovium. IX. De caseo faciendo. X. De apibus. XI. De pavimentis & solariis. XII. De lateribus faciendis. XIII. De rosato. XIV. De oleo liliaceo. XV. De oleo roseo. XVI. De rhodomelli. XVII. De rosis viridibus servandis. XVIII. De horis.

De panicio & milio, de florentibus satis, de recidendo fœno.

TIT. I. MAJO mense locis frigidis & humectis panicum seremus & milium[a], more quo dixi. Nunc omnia prope, quæ sata sunt, florent, neque tangi a cultore debebunt. Florent autem sic: Frumenta & ordeum, & quæ sunt seminis singularis[b], octo diebus florebunt, & deinde per dies XL, grandescent flore deposito usque ad maturitatis eventum: quæ vero duplicis seminis sunt, sicut faba, pisum, cæteraque legumina, XL diebus florent, simulque
2 grandescunt. Hoc mense in locis siccis, calidis, sive maritimis fœna recidantur[c], prius tamen quam exarescant. Quod si pluviis infusa fuerint, converti ante non debent, quam pars eorum summa siccata[d] sit.

a) nullum *sphalma quarumdam notatum* Morg. I, 88.
b) singuli Lugd. c) reciduntur E. *rectius*. d) siccetur P. sicca sit E.

De novellæ sarmentis relinquendis, & pampinandis vitibus.

II. Nunc consideremus novellæ vitis[a] sarmenta,
quæ protulit, & ei pauca & solida relinquamus,
& adminiculis firmemus, donec brachia prolata du-
rescant: non autem amplius resectæ & pullulanti
viticulæ, quam duæ vel tres materiæ relinquantur,
& alligentur propter injuriam venti. Ideo autem
tres materias dixi debere dimitti, ne dissipantibus
ventis nulla remaneat, si in primordio reliqueris
pauciores. Hoc mense pampinari conveniet: sed 2
tunc est opportuna[b] pampinatio, cum teneri rami
digitis stringentibus crepabunt sine difficultate car-
pentis: hæc res uvas efficit pinguiores[c], & maturi-
tati[d] consulit solis admissu.

De proscindendis & aperiendis novis agris.

III. Nunc quoque pingues agri & herbosi pro-
scindantur: sed si agros incultos volueris aperire,
considerabis, siccus an humidus sit ager, silvis aut
gramine, frutetis vestitus aut filice. Si humidus
erit, fossarum ductibus ex omni parte siccetur: sed 2
apertæ fossæ notæ sunt, cæcæ[e] vero hoc genere

a) novella vitis E. *recte*. b) optima I. B. R. c) grandiores Barth. Advers. 37, 3. d) maturationi *Idem*. e) cæteras Lugd.

fiunt. Imprimuntur sulci per agrum transversi altitudine pedum ternum [a]: postea usque ad medietatem lapidibus minutis replentur, aut glarea, & super terra [b], quam egesseramus, æquatur. Sed fossarum capita unam patentem fossam petant, ad quam declives decurrant [c]: ita & humor deducetur, & agri spatia non peribunt. Si defuerint lapides, sarmentis vel stramine subjecto [d] cooperiantur, vel quibuscunque virgultis. Sed si nemorosus est, extirpatis
3 aut raro relictis arboribus excolatur [e]. Si lapidosus, per macerias saxorum a turba collectas [f] & purgari poterit, & inde [g] muniri. Juncus, & gramen, & filices frequenti aratione vincentur: sed filicem, si sæpe fabam conseras, vel lupinos, & si subinde nascentem mucrone falcis incidas, intra exiguum tempus absumes.

De occandis vitibus arboribusque, & rude cædenda, fodiendis seminariis, putandis oleis, ac lupino vertendo.

IV. Hoc mense arbores & vites, quæ ablaqueatæ fuerant, occare, hoc est, operire jam convenit. Nunc ad [h] rudem faciendam silva cædatur, quando

a) trium E. b) terram E. c) recurrant Lugd. E. d) superjecto operiantur P. E. e) recolatur P. f) collecta I. B. R. Barth. Lugd. g) idem I. B. R. h) *Pro* ad — cædatur P. cædenda esse materiam, *quæ glossa videtur*.

omni fronde[a] vestita est. Cædendi autem hic modus est, ut optimus operarius in alta silva modii spatium, mediocris vero tertia minus possit abscidere.
Nunc & seminaria fodiuntur assidue, & locis 2
prægelidis[b] & pluviosis oleæ putantur, & eis muscus abraditur. At[c] si quis lupinum stercorandi agri causa seminabit[d], aratro illum nunc debebit[e] evertere.

De hortis: in eo de spatiis, de apio, coriandro, melone, cucurbita, carduo, radice, ruta.

V. Hortorum spatia, quæ per autumnum seminibus implenda destinantur[f], aut plantis, nunc conveniet pastinare. Hoc mense apium bene seritur, sicut jam ante dictum est, vel coriandrum & melones, & cucurbitæ, carduus & radices, & ruta pangentur. Porri quoque planta transfertur, ut rigationibus animetur.

De pomis: de flore mali Punici, persico implastrando, citro inserendo, & fícu plantanda vel inserenda: de zizipha & palma plantanda.

VI. Locis calidis nunc mala Punica florere incipiunt. Ramus ergo cum flore (sicut Martialis dicit) si obruto circa arborem fictili vase claudatur, & ne resiliat, ligetur ad palum, pro vasculi ma-

a) silva *ins.* P. b) pergelidis I. B. R. Lugd. c) Ac Lugd. d) seminavit E. *recte*. e) debet E. f) destinata sunt P.

gnitudine pomum reddit autumno. Hoc etiam mense locis calidis emplastrari Persicus potest. Locis frigidis nunc citri arbor inseritur, & ea, quæ dicta est, disciplina servetur. Nunc frigidis locis ziziphum conseremus, & ficum inserimus. Hoc etiam mense palmæ planta disponitur[a].

De armentis: in eo de castrandis bubus.

VII. Nunc castrandi sunt vituli, sicut Mago
dicit, tenera ætate, ut fissa ferula testiculi com-
primantur, & paulatim confracti resolvantur. Sed
hoc luna decrescente verno vel autumno fieri de-
bere præcipit. Alii ligato ad machinam vitulo,
duabus angustis regulis stagneis, sicut forcipibus,
ipsos nervos apprehendunt, qui Græce χρεμαστῆρες
2 dicuntur. His comprehensis tentos testiculos ferro
resecant, & ita recidunt, ut aliquid de his capi-
tibus nervorum suorum dimittatur[b] hærere: quæ res
& sanguinis nimietatem prohibet, & non omnino
juvencos subducto robore virilitatis effœminat. Nec[c]
admittendum est, quod plerique faciunt, ut statim
castratos coire compellant: nam certum est ab eis
generari, sed ipsos fluxu sanguinis interire. Vul-
nera vero castraturæ cinere sarmentorum & spuma
3 linentur argenti. Castratus[d] abstineatur a potu, &

a) inseritur I. B. R. b) permittatur P. c) Non enim P.
d) autem *ins.* E.

cibis pascatur exiguis, & sequenti triduo præbeantur ei teneræ arborum summitates, & frutecta mollia, & herbæ viridis coma dulciore sagina roris aut fluminis. Pice etiam liquida misto cinere & modico oleo post triduum vulnera diligenter unguenda sunt. Sed melius genus castrationis sequens usus invenit.
Alligato enim juvenco[a] atque dejecto, testiculi stri- 4
cta pelle clauduntur, atque ibi lignea regula premente, deciduntur ignitis securibus, vel dolabris, vel, quod est melius, formato ad hoc ferramento, ut gladii similitudinem teneat. Ita enim circa ipsam regulam ferri acies ardentis imprimitur, unoque ictu & moram doloris beneficio celeritatis absumit, & ustis venis ac pellibus a fluxu sanguinis strictis, plagam cicatrix quodammodo cum ipso vulnere nata defendit.

De tonsuris ovium.

VIII. Locis temperatis nunc ovium celebranda tonsura est. Sed tonsas oves hoc unguine medicemus[b]. Succum decocti lupini, feces vini veteris, & amurcam pari mensura miscebis, & in unum corpus
omnia redacta curabis adlinire. Post triduum dein- 2
de, si mare vicinum est, litori mergantur extremo: si in mediis terris pascimus, aqua cælestis cum

a) vitulo P. & Cr. junco E. b) medicemur Pal. & Lugd. E.

sale paululum decocta sub dio debebit pecorum tonsa & uncta membra diluere. Hoc enim modo curatum pecus toto anno, nec scabrum fieri dicitur, & prolixas lanas creare fertur ac molles.

De caseo faciendo.

IX. Hoc mense caseum coagulabimus sincero lacte coagulis vel agni vel hædi, vel pellicula, quæ solet pullorum ventribus adhærere, vel agrestis cardui floribus, vel lacte ficulneo[a], cui serum debet omne deduci, ut & ponderibus urgeatur. Ubi solidari cœperit, loco opaco ponatur, aut frigido, & pressus subinde adjectis pro acquirenda[b] soliditate ponderibus, trito ac torrefacto sale debet aspergi, &
2 jam durior vehementius premi. Post aliquot[c] dies solidatæ jam formulæ per crates ita statuantur, ne invicem se unaquæque contingat. Sit autem loco clauso & a ventis remoto, ut teneritudinem servet atque pinguedinem. Vitia casei sunt, si aut siccus sit aut fistulosus: quod eveniet, aut si parum prematur, aut sales nimios[d] accipiat, aut calore solis uratur[e]. In recenti caseo conficiendo aliqui nucleos virides pineos terunt, atque ita misto lacte gelant[f].
3 Aliqui thymum tritum & frequenter colatum con-

a) ficulno Lugd. I. B. R. b) acquisita Lugd. I. B. R. E. c) aliquos E. d) inimicos H. G. Gr. e) aduratur E. f) congelant Cr.

gelant. Qualemcunque etiam saporem velis, efficere poteris, adjecto, quod elegeris, condimento, seu piperis, seu cujuscunque pigmenti[a].

De apibus.

X. Hoc mense incipiunt augeri examina, & in extremis favorum partibus majores creantur apiculæ, quas aliqui reges putant; sed Græci eos οἴστρους appellant[b], & necari jubent, quia requiem concutiunt quiescentis[c] examinis. Nunc papiliones abundant, quos necemus, more quo dixi.

De pavimentis & solariis.

XI. Nunc circa extremum mensem pavimenta in solariis fiunt: quæ in frigidis regionibus, &[d] ubi pruinæ sunt, glacie suspenduntur & pereunt. Sed si hoc placuerit, sternemus duplices ordines tabularum transversos atque directos, & paleam vel filicem[e] supra constituemus & æqualiter æquabimus saxo, quod manum possit implere. Pedaneum super rudus inducimus; & assiduo vecte densamus: tunc antequam rudus siccetur, bipedas, quæ per omnia latera canaliculos habeant digitales, jungemus, ita ut calce viva ex oleo temperata, bipeda-

a) condimenti I. B. R. b) vocant P. c) se *inr.* Barth. d) & pruinosis sic fiunt. Sternemus Pol. e) filices substernemus & P.

rum canales, qui inter se connectendi sunt, impleantur, & earum conjunctione[a] rudus omne cooperiatur. Nam siccata omnis materia unum corpus
3 efficiet, & nullum transmittet humorem. Postea sex digitorum testaceum superfundemus, & frequenter virgis verberabimus, ne rimis possit aperiri: tunc tessellas latiores, vel tabellas qualescunque marmoreas, aut paginas imprimemus, & hanc constructionem res nulla vitiabit.

De lateribus faciendis.

XII. Hoc mense lateres faciendi sunt ex terra alba vel creta, vel rubrica. Nam qui æstate fiunt, celeritate fervoris in summa cute[b] siccantur, interius humore servato: quæ res scissuris eos faciet aperiri. Fiunt autem sic: Terra creta diligenter, & omni asperitate purgata, mista cum paleis diu macerabitur[c], & intra formam lateri similem deprimetur[d]: tunc ad siccandum relicta, subinde versabitur ad solis aspectum: sint vero lateres longitudine pedum duorum, latitudine unius, altitudine quatuor unciarum.

a) conjectione Lugd. & Meurs. ad Cato. 18, 7. b) crate Barth. Pol. Lugd. E. c) maturabitur I. B. R. d) reprimetur I. B. R. lateris similitudine repr. Lugd.

De rosato.

XIII. Quinque libras rosæ pridie purgatæ, in vini veteris x sextarios[a] merges, & post xxx dies x despumati mellis libras adjicies, & uteris.

De oleo liliaceo.

XIV. Per olei libras singulas dena lilia curabis infundere, & vas vitreum XL diebus locare sub dio.

De oleo roseo.

XV. In olei libras singulas, rosæ purgatæ singulas uncias mellis mittes, & VII diebus in sole suspendes & luna.

De rhodomeli.

XVI.* In succi rosæ sextariis singulis libras singulas mellis admisces, & diebus XL sub sole suspendis.

De rosis viridibus servandis.

XVII. Rosas nondum patefactas servabis, si in canna viridi stante, fissa, recludas ita, ut fissuram[b] coire patiaris: & eo tempore cannam recidas, quo rosas virides habere volueris. Aliqui olla rudi con-

a) sextariis Lugd. E. * *Deest totus titulus* P. b) scissuram Lugd. E.

ditas ac bene munitas sub dio obruunt, ac reservant.

De horis.

XVIII. In horarum mensuris Majus respondet Augusto.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIII
Hora	II	&	X	pedes	XIII
Hora	III	&	IX	pedes	IX
Hora	IV	&	VIII	pedes	VI
Hora	V	&	VII	pedes	IV
Hora	VI			pedes	III

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER SEPTIMUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Junii.

servandis examinibus & signis eorum ac regibus; de inopia examinum, de supplendis alveariis. VIII. De pavimentis & latere. IX. Qualiter fructuum venturorum experimenta sumantur. X. De oleo chamæmelo. XI. De œnanthe. XII. De alfita. XIII. De horis.

De area paranda.

Tit. I. Junio mense area paranda est ad trituram, cujus primo terra radatur: deinde effossa leviter mistis paleis & amurca æquatur insulsa: quæ res a muribus & formicis frumenta defendit: tunc premenda est rotundo lapide, vel columnæ quocunque fragmento, cujus volutatio possit ejus spatia solidare: dehinc sole siccetur. Aliqui mundatis areis aquam spargunt, & minuta ibi pecora diu spatiari ac proculcare compellunt: & cum terra ungulis stricta[a] fuerit, spectant solidam siccitatem.

De messibus.

II. Nunc primo[b] ordei messis incipitur[c], quæ consummanda est antequam grana arefactis[d] spicis lapsa decurrant, quia nullis, sicut triticum, folliculis vestiuntur. Quinque modios recidere potest pleni agri

a) fricta Lugd. b) prima Lugd. c) recipitur P. inciditur E.
d) refractis Lugd.

opera una messoris experti, mediocris vero tres,
ultimi etiam minus. Sed ordei culmos jacere in
agris aliquantulum[a] sinamus, quia fertur hoc more
grandescere. Nunc etiam mense postremo locis ma- 2
ritimis & calidioribus ac siccis tritici messis absci-
ditur. Quam paratam esse cognosces, si æqualiter
spicarum populus maturato rubore flavescat. Pars
Galliarum planior hoc compendio utitur ad meten-
dum, & præter hominum labores, unius bovis ope-
ra spatium totius messis absumit[b]: fit itaque vehi-
culum, quod duabus rotis brevibus fertur: hujus 3
quadrata superficies tabulis munitur, quæ forinsecus
reclines[c] in summo reddant spatia largiora: ab ejus
fronte carpenti brevior est altitudo tabularum: ibi
denticuli plurimi ac rari ad spicarum mensuram con-
stituuntur in ordinem[d], ad superiorem partem re-
curvi. A tergo vero ejusdem vehiculi duo brevis-
simi temones figurantur[e], velut amites basternarum:
ibi bos capite in vehiculum verso jugo aptatur &
vinculis, mansuetus sane, qui non modum compul-
soris excedat: hic ubi vehiculum per messes cœpit[f] 4
impellere, omnis spica in carpentum denticulis com-
prehensa cumulatur, abruptis ac relictis paleis; al-
titudinem vel humilitatem plerumque bubulco mo-

a) aliquantum Lugd. b) assumit Cr. *ita alias sæpius* Lugd. E.
c) reclives I. I. E. St. declives Cr. d) ordine Lugd. E.
e) figuntur Cr. f) cœperit P. Cr.

derante, qui sequitur: & ita per paucos itus ac reditus brevi horarum spatio tota messis impletur. Hoc campestribus locis vel æqualibus utile est, & iis, quibus necessaria palea non habetur.

De agris proscindendis, de vineis occandis, fodiendis, vicia, fœno Græco, lenticula, faba, lupino colligendis.

III. Nunc frigidissimis locis, quæ Majo sunt prætermissa, faciemus: agros æque proscindemus herbosis & gelidis partibus[a]: vineta occabimus: colligemus viciam: fœnum Græcum resecabimus ad pabulum. Hoc mense locis frigidis peragenda est leguminum messis: itaque lenticulam collectam, cineri mistam, bene servabimus, vel vasis oleariis aut salsamentariis repletis, statimque gypsatis. Nunc & faba luna minuente velletur, ante lucem sane; & antequam luna procedat, excussa & refrigerata ponatur: ita gurguliones[b] non patietur infestos. Hoc mense lupinus colligitur, & si placuerit, statim seretur[c] ex area: sed longe ab humore est ponendus in horreis: sic enim diutissime custoditur, maxime si granaria ejus afflaverit fumus assiduus.

a) locis P. b) curcul. I. B. R. c) fertur Cr. feretur Lugd. separetur al.

De hortis : in eo de brassica, apio, betis, radicibus, lactucis, coriandro.

IV. Hoc mense circa solstitium brassicam seremus, quam inchoante transferemus Augusto vel irriguo loco, vel pluvia initiante madefacto. Apium quoque bene serere poterimus, betas & radices, & lactucas, & coriandrum, si rigemus.

De pomis: in eo de flore Punici, de piro, de melo zizipho, fico: de emplastratione.

V. Hoc etiam mense ramus Punici (sicut supra diximus) poterit intra fictile vasculum[a] claudi, ut ad ejus magnitudinem poma restituat. Nunc pira vel mala, ubi ramos multa poma densabunt, interlegenda sunt quæcunque vitiosa, ut succus, qui ingrate his posset impendi, ad meliora vertatur. Hoc etiam mense, locis frigidis, ziziphum serere poterimus. Nunc caprificandæ sunt arbores fici, sicut 2
in ejus narravimus disciplina: aliqui eas & hoc mense inserunt. Locis frigidis Persicus inoculatur: palmæ planta circumfoditur. Hoc mense vel Julio celebratur insitio in pomis, quæ emplastratio dicitur: solis arboribus convenit[b], quibus pinguis succus in cortice est, ut ficis & oleis, ac similibus, ut Mar-

a) vas, sicut diximus, claudi P. Lugd. b) convenire P. *forte absque interpuncto post* dicitur.

3 tialis dicit, & Persico: fit autem sic: Ex novellis ramis & nitidis ac feracibus gemmam, quæ bene apparebit sine dubio processura, duobus digitis quadratis circumsignabis, ut ipsa statuatur in medio, & ita subtiliter corticem levabis acutissimo scalpro, ne gemma lædatur: item ex ea arbore, cui velimus[a] inserere, similiter cum gemma tolletur emplastrum,
4 nitido tamen atque uberi loco. Tunc ibi convenienter astringitur, & pressum circa gemmam vinculis cogitur sine germinis læsione cohærere, ut ea, quæ appositæ[b] redditur, locum gemmæ prioris includat: tunc luto superlinis[c], & liberam gemmam relinques. Ramos superiores ejus arboris secabis[d] ac stirpes: & ab uno & viginti diebus exactis, resoluto[e] vimine vinculorum, reperies externi seminis gemmam mire in arboris alienæ membra transisse[f].

De armentis: in eo de castratura, de caseo, tonsuris.

VI. Hoc etiam mense vituli recte (ut dictum est ante) castrantur. Nunc etiam caseum jure conficimus, & oves in frigida regione tondemus.

a) gestimus P. Cr. b) apposita Lugd. c) super perlinis I. B. R. d) seca E. e) resolutis vinculis Cr. f) transire I. B. R. E.

De apibus: in eo de legendo & conficiendo melle vel cera, de servandis examinibus & signis eorum ac regibus, de inopia examinum, de supplendis alveariis.

VII. Hoc mense alvearia castrabuntur, quæ
matura esse ad mellis reditum[a] signis quam pluribus
instruemur. Primum, si plena sunt, apum subtile[b]
murmur audimus: nam vacuæ sedes favorum, velut
concava ædificia, voces, quas acceperint, in majus
extollunt: quare cum murmuris sonus magnus &
raucus est, agnoscimus non esse idoneas ad metendum
crates favorum: item cum fucos a sedibus suis,
qui sunt apes majores, grandi intentione deturbant,
matura mella[c] testantur. Castrabuntur autem al- 2
vearia matutinis horis, cum torpent apes, nec caloribus[d]
asperantur[e]. Fumus admovetur ex galbano
& arido fimo bubulo, quem in pultario[f] factis[g] carbonibus
convenit excitare: quod vas ita figuratum
sit, ut velut inversi infundibuli angusto ore fumum
possit emittere: atque ita cedentibus apibus, mella
recidentur. Ad examinis pabulum hoc tempore pars
favorum debet quinta dimitti[h]: sane putres ac vitiosi

a) redactum Lugd. I. B. R. E. redditum P. *ut sæpe in Columella* Lips. b) persubtile P. c) mellantur Lugd.
d) laboribus Lugd. e) excitantur P. Cr. f) pulmentario P. Cr.
g) fictis Lugd. jactis *susp.* Morg. I, 89. *add.* II, 15.
h) dimittitur P. Cr. *absque* debet.

3 favi de alveariis[a] auferantur. Nunc mella conficimus congestis in mundissimum sabanum favis, ac diligenter expressis: sed antequam premamus, partes favorum corruptas, vel pullos habentes recidemus: nam malo sapore mella corrumpunt. Mel recens paucis diebus apertis vasculis habendum est, atque in summitate purgandum, donec refrigerato calore musti more deferveat. Nobilius mel erit, quod ante expressionem secundam, velut sponte pro-
4 fluxerit. Hoc etiam mense ceram conficimus, quæ in vase æneo, ferventi aqua pleno, minute concisis favorum reliquiis, mollietur, & deinde in aliis vasculis sine aqua resoluta digeretur[b] in formas. Nunc si mense ultimo, nova egrediuntur examina, custos esse debebit attentus[c], quia novellæ apes[d] vagantibus animis juventute, nisi serventur, effugiunt: exeuntia in aditu suo morantur uno aut duobus diebus, quæ statim novis alveariis excipienda sunt.
5 Observabit autem custos assiduus usque in octavam vel nonam horam, quia post hæc tempora non facile fugere aut emigrare consueverunt, quamvis aliquæ statim & procedere & abire non dubitent. Signa futuræ fugæ hæc sunt: ante biduum vel triduum acrius tumultuantur & murmurant: quod ubi apposita frequenter aure explorator agnoverit,

a) alvearibus P. Lugd. b) dirigetur Lugd. c) attonitus Lugd. E. d) egrediuntur *ins.* E.

solicitior adversum hæc esse debebit. Solent hæc 6
signa & cum pugnaturæ sunt, facere: quarum pu-
gnam[a] compescit pulvis, aut mulsæ aquæ imber as-
persus: inest illi ad originis suæ reparandam con-
cordiam, dulcis auctoritas. Sed cum se agmina sic
pacata, in ramo aut loco quocunque suspenderint,
si unius uberis eductione pendebunt, noris aut unum
regem esse universis, aut reconciliatis omnibus ma-
nere concordiam: si vero duo vel plura ubera sus-
pendens se populus imitatur, & discordes sunt, &
tot reges esse, quot velut ubera videris, confiten-
tur. Ubi globos apium frequentiores videris, uncta 7
manu succo melissophylli vel apii, reges requiras:
sunt autem paulo majores, & oblongi magis, quam
cæteræ apes, rectioribus cruribus, neque grandibus
pennis, pulchri coloris & nitidi, leves[b] sine pilo,
nisi forte[c] pleniores[d] quasi capillum gerunt in ven-
tre, quo tamen non utuntur ad vulnus: sunt alii
fusci atque hirsuti, quos oportet extingui, & pul-
chriorem relinqui: qui si frequenter vagatur cum
examinibus, exectis[e] alis reservetur: hoc enim ma-
nente nulla discedet. Sed si nulla nascantur exa- 8
mina, duorum vel trium vasculorum multitudinem
in unum conferre possumus: dulci tamen liquore

a) comp. tumultum Lugd. b) lenes Lugd. c) fronte P. Cr. d) pleniorem *conj.* Morg. I, 90 *add.* II, 16. e) ereptis P. Cr. E. exemptis I. B. R.

conspersas apes atque inclusas, per triduum tenebimus, apposito cibo mellis[a], & exigua tantum spiracula[b] relinquemus in cella. Quod si velis alvearium, cui per aliquam pestem, multitudo subducta est, populi adjectione reparare, considerabis in aliis abundantibus, ceras favorum & extremitates, quæ pullos habent, & ubi signum nascituri regis inveneris, cum sobole sua recides, & in id alvearium
9 pones. Est autem hoc futuri regis signum: inter cætera foramina, quæ pullos continent, unum majus ac longius velut uber apparet. Sed tunc transferendi sunt, quando erosis cooperculis ad nascendum maturi capita nituntur exerere: nam si immaturos transtuleris, interibunt. Si autem se subitum levabit examen, strepitu[c] æris terreatur, aut testulæ: tunc ad alvearium redibit[d], aut in proxima fronde pendebit[e], & inde in novum vas herbis consuetis & melle conspersum manu attrahatur, aut trulla, & cum in eo loco requieverit, vespere inter alia collocetur.

De pavimentis & latere.

VIII. Hoc etiam mense pavimenta faciemus sub divo & lateres, more quo dixi.

a) app. melle E. b) respiramina Cr. spiramina E.
c) sonitu P. d) rediet P. Lugd. E. e) rupe P.

Qualiter fructuum venturorum experimenta sumantur.

IX. Græci asserunt Ægyptios hoc more proventum futuri[a] cujusque seminis experiri: aream brevem loco subacto & humido nunc excolunt, & in ea divisis spatiis omnia frumenti vel leguminum semina spargunt. Deinde in ortu caniculæ, qui apud Romanos quartodecimo Calendarum Augustarum die tenetur, explorant, quæ semina ortum sidus exurat, quæ illæsa custodiat: his abstinent, illa procurant; quia indicium noxæ aut beneficii, per annum futurum generi unicuique, sidus aridum præsenti exitio vel salute præmisit.

De oleo chamæmelo.

X. Per[b] olei libras singulas chamæmeli[c] herbæ florentis auream[d] medietatem, projectis albis foliis, quibus flos ambitur, unciarum singularum pondus infundis, & quadraginta diebus in sole constitues.

De œnanthe.

XI. Silvestres[e] uvas, cum florent, sine rore colligimus & expandimus in sole, ne quid restet hu-

a) venturi E. b) *Om. totum caput* P. c) camomillæ I. B. R. chamæmillæ I. I - G. d) aureæ medietatis I. I - G.
e) *Om. caput* P.

moris, & flos ad excutiendum siccior apparetur: tunc cribello spisso cernimus, ut grana non transeant, sed flos solus decidat: hunc in melle servamus infuso: & cum diebus triginta fuerit conditum, temperamus eo genere & more, quo rosatum moris est temperare.

De Alica.

XII. Ordeum semimaturum[a], cui adhuc superest aliquid de virore, per manipulos ligabis & torrebis in furno, ut facile mola possit infringi, & in modio uno salis aliquantum, dum molitur, miscere curabis ac servabis.

De horis.

XIII. Junius ac Julius horarum sibi æqua spatia contulerunt.

Hora	I	&	XI	pedes	XXII
Hora	II	&	X	pedes	XII
Hora	III	&	IX	pedes	VIII
Hora	IV	&	VIII	pedes	V
Hora	V	&	VII	pedes	III
Hora	VI			pedes	II

a) seminarium P.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER OCTAVUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Julii.

I. De iterandis agris, de messe triticea, de extirpandis vepribus & filectis, de arboribus operiendis, pulverandis novellis. II. De hortis: in eo de cepullis, radicibus, atriplice, ocimo, malva, beta, lactuca, porro, item napis & rapis, cum disciplina sua. III. De pomis: in eo de emplastratione, de piro, malo citreo, ficu, palma. IV. De armentis & gregibus: in eo de admittendis tauris & arietibus. V. De extirpando gramine. VI. De vino scillite. VII. De hydromelli. VIII. De aceto scillitico. IX. De sinapi. X. De horis.

De iterandis agris, de messe triticea, de extirpandis vepribus & filectis, de arboribus operiendis, pulverandis novellis.

TIT. I. JULIO mense agri, qui Aprili proscissi fuerant, circa Calendas iterantur[a]. Nunc locis temperatis tritici messis expletur, more quo dictum est: silvestres agri utilissime[b] extirpabuntur[c] arboribus atque virgultis, cum luna decrescit, desectis radicibus atque combustis. Hoc mense arbores, quæ in messe steterant, sectis messibus obruantur aggestione terrarum propter nimios solis ardores. Opera una xx maximas obruet. Nunc & novellæ vites mane & vespere, jam calore deposito, effodi debent, & averso gramine pulverari. Hoc mense utiliter, vel ante caniculares dies, filices extirpabis, & caricem.

De hortis: in eo de cepullis, radicibus, atriplice, ocimo, malva, beta, lactuca, porro, item napis & rapis, cum disciplina sua.

II. Hoc etiam mense cepullas serimus, irriguis ac frigidis locis, & radicem, & atriplicem, si rigare possumus, & ocimum, malvas, betas, lactucas & porros rigandos[d]. Hoc mense loco irriguo[e], na-

a) iterentur E. b) utillime I. B. R. E. Lugd. Ms. Com.
c) extirpentur P. d) rigamus P. e) riguo Lugd. E.

pos seremus, & rapa, solo putri[a] & soluto, nec spisso: locis humidis lætantur & campis: sed napus in sicco & prope tenui, atque devexo & sabuloso melior nascitur. Loci proprietas utrumque semen 2
in alterum mutat: nam rapa in alio solo per biennium sata mutantur in napos; alio vero, napus transit in rapum. Subactum solum stercoratum versatumque conquirunt, quod & ipsis & segetibus proderit, quæ ibi anno eodem seruntur. Jugero raporum quatuor sextarii, napi autem quinque sufficiunt. Si spissa sunt, intervelles aliqua, ut cætera roborentur. Ut vero semina majora redigan- 3
tur, eruta rapa, foliis omnibus purgabis, & ad dimidii digiti crassitudinem in caule succides. Tunc in sulcis diligenter subactis, octonis digitis separata obrues & injicies terram, & calcabis[b]: ita magna nascentur.

De pomis: in eo de emplastratione, de piro, malo citreo, ficu, palma.

III. Hoc etiam mense emplastratio celebrari potest, sicut ante demonstravi, & pirus vel malus locis humidis nunc insita, me explorante, processit. Hoc etiam mense in pomis serotinis, quæ ubertate nimia ramos oneraverunt (sicut prædixi) interle-

a) puro I. B. R. putrido E. b) calcibus proculcas P.

genda sunt, si qua vitiosa repereris, ut arboris succum vertamus ad meliorum nutrimenta pomorum.
2 Nunc citri taleam loco irriguo, frigidis regionibus me plantasse memini, & quotidianis animasse liquoribus, quæ & nascendo & afferendo votum felicitatis[a] æquavit. Hoc tempore[b], locis humidis inoculari ficus, & inseri citrius[c] potest: mense jam medio, palmæ planta circumfodi. Nunc locis temperatis, amygdala matura sunt ad legendum.

De armentis & gregibus: in eo de admittendis tauris & arietibus.

IV. Hoc tempore maxime tauris submittendæ sunt vaccæ, quia decem mensium partus sic poterit maturo vere concludi; & certum est eas post vernam pinguedinem gestientes veneris amare lasciviam. Uni tauro quindecim vaccas Columella asserit posse sufficere, curandumque ne concipere nequeant nimietate pinguedinis. Si abundantia pabuli est in regione, qua pascimus, potest annis omnibus in fœturam vacca submitti: si vero indigetur hoc genere, alternis temporibus onerandæ sunt, maximeque, si eædem vaccæ alicui operi servire consueverunt.
2 Hoc mense arietes candidissimi eligendi & admittendi sunt mollibus lanis, in quibus non solum

a) felicitatibus E. b) mense E. c) citreum Lugd. I. B. R. E.

corporis candor[a] considerandus est, sed etiam lingua:
quæ si maculis fuscabitur, varietatem reddit in so-
bole. De albo plerumque[b] nascitur coloris alterius:
de fuscis nunquam (sicut Columella dicit) potest
albus creari. Eligemus arietem altum, procerum,
ventre promisso[c], & lanis candidis[d] tecto, cauda lon-
gissima, velleris densi[e], fronte lata, magnis testibus,
ætatis trimæ, qui tamen usque in octo annos potest
utiliter inire. Fœmina debet bima submitti, quæ 3
usque in quinquennium fœturæ necessaria est, an-
no septimo deficit: eligenda est vasti corporis, &
prolixi velleris, ac mollissimi, lanosi & magni ute-
ri. Sed providendum est in hoc genere, ut pabuli
ubertate saturetur, & longe pascatur a sentibus,
qui & lanam minuunt, & corpus incidunt. Admit-
tendi sunt mense Julio, ut nati ante hiemem con-
valescant. Aristoteles asserit, si masculos plures 4
creari velis, admissuræ tempore siccos dies[f], & ha-
litum Septentrionis eligendum, & contra eum ven-
tum greges esse pascendos: si fœminas generari[g] ve-
lis, Austri captandos flatus, & in eum pascua di-
rigenda, ac sic ineundas matres: (ut) mortuarum
vel vitiosarum numerus novella sobole reparetur.
Autumno debiles quæque pretio mutentur, ne eas

a) splendor Cr. b) quandoque Cr. quoque plerumque E.
c) prominente E. d) candidissimis Lugd. e) depressi Cr.
f) sic custodies P. Cr. E. g) creare E.

imbecillas hibernum frigus absumat. Aliqui duobus ante mensibus arietes a coitu revocant, ut facem libidinis augeat dilatio voluptatis. Quidam coire sine discretione permittunt, ut hoc eis genere per annum totum fœtura non desit.

De extirpando gramine.

V. Hoc mense, cum sol Cancri tenebit hospitium, luna sexta in Capricorni signo posita, gramen ablatum Græci asserunt nihil de radicibus rediturum[a]. Item si bidentes cyprei fiant, & sanguine tingantur hircino, & post fornacis ardores non aqua, sed eodem sanguine temperentur, per eos erutum gramen extingui.

De vino scillite.

VI. Hoc mense vinum scillite sic facimus: Scil-
lam[b] de montanis aut maritimis locis sub ortu Ca-
nicularum[c] (lectam) procul a sole siccamus. Ex hac
in vini amphoram unius libræ mensuram mittimus,
incisis ante tamen superfluis & abjectis foliis, qui-
2 bus pars extrema velatur[d]. Quidam velamina ipsa
filo inserta suspendunt, ut vino infusa[e] mergantur,
& non admista fecibus post XL dierum spatium ser-

a) reddíturum Lugd. I. B. R. b) squillam Lugd. E.
c) sub ortum Canicularium Lugd. d) vallatur Mss. E.
e) infuso *conj.* Gesn.

ta, quæ appensa sunt, auferantur. Hoc vini genus tussi resistet, ventrem purgabit, flegma dissolvet, spleneticis proderit; acumen præstabit[a] oculorum, concitabit digestionis auxilia.

De hydromelli.

VII. Inchoantibus Canicularibus diebus aquam puram pridie sumis ex fonte. In tribus aquæ sextariis, unum sextarium non dispumati mellis admisces, ac diligenter per carenarias divisum quinque horarum spatio continuo per investes pueros curabis agitare vasa ipsa concutiens. Tunc XL diebus ac noctibus patieris esse sub cælo.

De aceto scillitico.

VIII. Squillæ albæ crudæ projectis duris, atque extrinsecus positis omnibus, teneram medietatem ad libram & sex uncias per minutas partes recides, & in aceti acerrimi duodecim sextariis merges. Vas signatum quadraginta diebus patieris esse sub sole: post abjecta squilla acetum diligentius excolabis, &
in bene picato vase[b] transfundes. Aliud acetum di- 2
gestioni & saluti accommodum: squillæ dragmas VIII, aceti sextarios XXX mittis in vasculo, & piperis un-

a) præbebit E. b) picata vasa Lugd. E.

ciam unam, mentæ & casiæ aliquantum, & post (aliquod[a]) tempus uteris.

De sinapi.

IX. Sinapis semen ad modum sextarii unius & semis, redigere curabis in pulverem, cui mellis pondo v, olei Hispani unam libram, aceti acris unum sextarium misces, & tritis omnibus diligenter uteris.

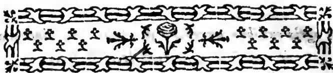
De horis.

X. Julii & Junii horas par mensurarum libra composuit.

Hora	I	&	XI	pedes	XXII
Hora	II	&	X	pedes	XII
Hora	III	&	IX	pedes	VIII
Hora	IV	&	VIII	pedes	V
Hora	V	&	VII	pedes	III
Hora	VI			pedes	II

a) aliquantulum *id.*

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER NONUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Augusti.

I. De agris exilibus arandis, de apparanda vindemia, de occatione vinearum locis frigidis. II. De exili & misera vinea reficienda. III. De pampinandis & obumbrandis vitibus, & extirpandis canectis, atque filectis. IV. De urendis pascuis. V. De hortis: in eo de rapa, & napo, de radice cum disciplina sua, de pastinaca. VI. De pomis. VII. De apibus. VIII. De aqua invenienda. IX. De puteis. X. De aqua probanda. XI. De aquæductibus. XII. De mensuris & ponderibus. XIII. De confecto melle. XIV. De horis.

De agris exilibus arandis, de apparanda vindemia, de occatione vinearum locis frigidis.

TIT. I. AUGUSTO mense ultimo circa Calendas Septembris ager planus, humidus, exilis incipiat exarari. Nunc maritimis locis vindemiæ apparatus urgetur. Hoc etiam mense locis frigidissimis occatio vinearum fit.

De exili & misera vinea reficienda.

II. Hoc tempore, si terra exilis in vinea est, & vinea ipsa miserior, tres vel quatuor lupini modios in jugero spargis[a], atque ita occabis. Quod ubi frutificaverit, evertitur, & optimum stercus præbet in vineis, quia lætamen propter vini vitium[b] non convenit inferre vinetis.

De pampinandis & obumbrandis vitibus; & extirpandis carectis atque filectis.

III. Nunc locis frigidis pampinatur, locis vero ferventibus[c] ac siccis obumbratur potius uva, ne vi solis arescat, si aut vineæ brevitas, aut facultas operarum permittit. Hoc etiam mense extirpare possumus carecta atque filecta.

a) seres P. b) pro vini vitio E. c) ardentibus Lugd. P. E.

De urendis pascuis.

IV. Nunc urenda sunt pascua, ut & altorum fruticum festinatio reprimatur ad stirpes, & incensis aridis nova lætius[a] succedant.

De hortis: in eo de rapa & napo, de radice cum disciplina sua, de pastinaca.

V. Hoc etiam mense ultimo, siccis locis rapa
& napus serenda sunt, hac ratione, qua (ante)
dictum est. Hoc mense ultimo, locis siccioribus ra-
dices seruntur, quæ hieme sui usum ministrent:
amant terram pinguem, solutam & diu subactam,
qualem rapa: tofum & glaream reformidant. Gau-
dent cæli statu nebuloso: serendæ sunt spatiis gran- 2
dibus & alte fossis: meliores proveniunt in arenis:
serantur post novam pluviam, nisi possint forte ri-
gari: quod satum est, statim debet operiri levi sar-
culo. Jugerum duo sextarii, vel, ut quidam, qua-
tuor, cum seruntur, implent. Lætamen non est
ingerendum, sed potius paleæ: quia inde fungosæ
sunt. Suaviores fiunt, si eas aqua salsa frequenter
aspergas. Radices fœminini generis putantur, quæ
minus acres sunt, & habent folia latiora (&) le-
via, & cum jucunditate virentia. Ex his ergo se-

a) læt. herba succedat Lugd. E.

3 mina colligemus. Majores fieri creduntur, si sublatis omnibus foliis, & solo tenui caule dimisso[a], sæpe terris operiantur. Si ex nimis acra[b] dulcem fieri velis, semina die & nocte melle macerabis, aut passo. Raphanum tamen, sicut brassicam, constat esse vitibus inimicam[c]. Nam si circa se serantur, natura discordante refugiunt. Hoc etiam mense pastinacas[d] seremus.

De pomis.

VI. Etiam nunc emplastrantur arbusta. Pirum nunc plerique inserunt, & locis irriguis arborem citri.

De apibus.

VII. Hoc mense crabrones molesti[e] sunt alveariis apum, quos persequi ac necare debemus. Nunc etiam, quæ Julio non occurrimus[f], exequamur.

De aqua invenienda.

VIII. Nunc si deerit aqua, eam quærere ac vestigare debebis[g], quam taliter poteris invenire. Ante ortum solis iis locis[h], quibus aqua quærenda est, æqualiter pronus mento ad solum depresso jacens

a) demisso Com. b) acri B. R. c) inimicum E. d) pastinacam E. *rectius*. e) infesti P. f) excurrimus *alii*: facere *ins*. P. g) investigare debes E. h) solis Lugd.

in terra spectabis orientem, & in quo loco crispum
subtili nebula aerem surgere videbis, & velut ro-
rem spargere, signo aliquo vicinæ stirpis aut ar-
boris prænotabis: nam constat siccis locis, ubi hoc
fiet, aquam latere. Sed terrarum[a] genus considera-
bis, ut possis vel de tenuitate, vel de abundantia
judicare. Creta tenues nec optimi saporis venas 2
creabit; sabulo solutus exiles, insuaves, limosas, &
spatio altiore submersas; nigra terra humores & stil-
licidia non magna ex hibernis imbribus & liquore
collecta, sed saporis egregii; glarea mediocres &
incertas venas, sed suavitate præcipuas[b]; sabulo ma-
sculus, & arena, & carbunculus certas & ubertate
copiosas: in saxo rubro bonæ & abundantes sunt.
Sed providendum est, ne inventæ inter rimas re- 3
fugiant, & per intervenia dilabantur. Sub radicibus
montium, & in saxis silicibus uberes, frigidæ, salu-
bres: locis campestribus salsæ, graves, tepidæ, in-
suaves[c]: quarum sapor si optimus fuerit, noveris eas
sub terris exordium de monte sumsisse: sed in me-
diis campis montanorum fontium suavitatem conse-
quentur[d], si umbrantibus tegantur arbustis. Sunt & 4
hæc signa vestigandæ[e] aquæ, quibus tunc credimus,
si neque lacuna est, neque aliquis ibi ex consuetu-
dine humor insidet[f] aut præterit. Juncus tenuis,

a) terræ E. b) præcipua E. *bene*. c) plerumque *add.* Cr.
d) sequentur Lugd. E. e) vestiganda E. f) incidit. Juncus Cr.

salix silvatica, alnus, vitex, arundo, edera cæte-
5 raque, si qua humore gignuntur. Locus ergo[a], ubi
supradicta[b] signa repereris, fodiatur latitudine pedi-
bus tribus, altitudine pedibus quinque, & proxime
solis occasum, mundum vas ibi æreum vel plum-
beum interius unctum inversum ponatur in solo ip-
sius fossionis. Tunc supra fossa[c] labra crate[d] facta
de virgis ac frondibus, additaque terra, spatium
6 omne cooperiatur[e]. Sequenti[f] die aperto loco, si in
eodem vase sudores intrinsecus invenientur, aut stil-
læ, aquas ibi esse non dubites. Item si vas figuli
siccum, neque coctum, eadem ratione ponatur, ac
similiter operiatur; altero (vero) die, si aquarum
vena est[g], in præsenti vas concepto humore solve-
tur. Item vellus lanæ æque positum, vel cooper-
tum, si tantum colligit humoris, ut alia die fundat
7 expressum, copias inesse testabitur. Item lucerna
oleo plena & accensa, si ibi similiter tecta pona-
tur, & secuto die inveniatur extincta superantibus
alimentis, aquas idem locus habebit. Item si in eo
loco focum feceris, & terra vaporata humidum fu-
mum nebulosumque ructaverit, aquas inesse cogno-
sces[h]. His itaque repertis, certa signorum firmante

a) vero E. b) prædicta P. Cr. E. *mox* reperis I. B. R.
c) fossam P. Cr. fossæ E. d) crates Lugd. P. E. I. B. R. *mox* virgultis E. e) cooperiat I. B. R. Cr. E. f) secundo Lugd: altero E. g) proxima fuerit Cr. h) ibi fore agnoscas Cr.

notitiæ, puteum fodies, & aquæ caput requires: vel si plura sunt, in unum colliges. Tamen maxime sub radicibus montium in septentrionali parte quærendæ sunt aquæ, quia in his locis magis abundant, utilioresque nascuntur.

De puteis.

IX. Sed in fodiendis [a] puteis cavendum est fossorum periculum, quoniam plerumque terra sulfur, alumen, bitumen educit, quorum [b] spiritus misti anhelitum pestis exhalant, & occupatis statim naribus extorquent animas, nisi quis fugæ sibi velocitate succurrat. Prius ergo quam descendatur ad intima [c], in eis locis lucernam ponis accensam, quæ si extincta non fuerit, periculum non timebis; si vero extinguetur [d], cavendus est locus, quem spiritus mortifer occupabit. Quod si alio loco aqua non potest 2
inveniri, dextera lævaque puteos fodiemus, usque ad aquæ ipsius libramentum, & ab his foramina hinc inde patefacta, velut nares, intus [e] agemus, qua nocens spiritus evaporet: quo facto, latera puteorum structura suscipiat. Fodiendus est autem puteus, latitudine octo [f] pedum quoquoversum, ut binos pedes structura concludat: quæ structura ve-

a) defodiendis Lugd. b) quæ spiritum p. ex. Cr. c) *Quid si infima?* Gesn. ultima E. d) extinguatur E. *melius*. e) intro Lugd. B. E. f) V. L. B. R. vel VII. *inr.* Cp[illegible] (a

ctibus ligneis subinde densetur, & structa sit lapi-
3 de tofacio, vel silice. Si aqua limosa fuerit, salis admistione corrigatur. Sed dum foditur puteus, si terra non stabit vitio generis dissoluti, aut humore laxabitur, tabulas objicies directas undique, & eas transversis vectibus sustinebis, ne fodientes ruina concludat.

De aqua probanda.

X. Aquam vero novam sic probabis: In vase æneo nitido spargis, & si maculam non fecerit, probabilis judicetur. Item decocta æneo vasculo, si arenam vel limum non relinquit[a] in fundo, utilis erit.
2 Item si legumina cito valebit excoquere, vel si colore perlucido carens musco, & omni labe pollutionis aliena. Sed qui in alto sunt putei, perforatis usque ad infimam[b] partem terris ad loca inferiora, possunt vice fontis exire, si vallis subjectæ natura permittat.

De aquæductibus.

XI. Cum vero ducenda est aqua, ducitur aut forma structili, aut plumbeis fistulis, aut canalibus ligneis, aut fictilibus tubis. Si per formam ducetur, solidandus est canalis, ne per rimas aqua pos-

a) reliquit E. *bene.* b) ultimam I. B. R.

sit elabi: cujus magnitudo pro aquæ mensura facienda est. Si per planum veniet, inter sexagenos vel centenos pedes sensim reclinetur structura in sesquipedem, ut vim possit habere currendi. Si 2
quis mons interjectus occurrerit, aut per latera ejus aquam ducemus obliquam, aut ad aquæ caput speluncas librabimus, per quarum [a] structuram perveniat. Sed si se vallis interserat, erectas pilas vel arcus usque ad aquæ justa vestigia construemus, aut plumbeis fistulis clausam dejici patiemur, & explicata valle consurgere. Sed, quod est salubrius & utilius, fictilibus tubis cum ducitur, duobus digitis crassi, & ex una parte reddantur angusti, ut palmi spatio unus in alterum possit intrare: quas juncturas viva calce oleo subacta debemus illinire.
Sed antequam in iis aquæ cursus admittatur, fa- 3
villa per eos mista exiguo liquore decurrat, ut glutinare possit, siqua sunt vitia tuborum [b]. Ultima ratio est, plumbeis fistulis ducere: quæ aquas noxias reddunt. Nam cerusa plumbo creatur attrito, quæ corporibus nocet humanis. Diligentis erit aquarum receptacula fabricari, ut copiam vel inops vena procuret.

a) quas structura Lugd. I. B. R. E. *mox* conveniat I. B. R.
b) tubulorum P. E.

De mensuris & ponderibus.

XII. Mensura vero fistularum plumbo servetur hujusmodi. Centenaria x pedum mille ducentas libras habeat. Octogenaria noningentas[a] LX. Quinquagenaria similiter x pedum pondo sexcenta[b]. Quadragenaria pondo quadringenta LXXX[c]. Tricenaria pondo trecentasexaginta. Vicenaria pondo ducenta XL. Octonaria pondo nonaginta[d] sex.

De omphacomelli.

XIII. In uvæ semiacerbæ succi sextariis sex, mellis triti fortiter duos sextarios debebis infundere, & sub solis radiis diebus XL decoquere[e].

De horis.

XIV. Augustum Majo par solis cursus æquavit.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIII
Hora	II	&	X	pedes	XIII
Hora	III	&	IX	pedes	IX
Hora	IV	&	VIII	pedes	VI
Hora	V	&	VII	pedes	IV
Hora	VI			pedes	III

a) octingentis XL. I. B. R. E. octingentas quadraginta Lugd.
b) octoginta *add.* Lugd. c) quinquagenaria pondo DC *ins.* P.
d) centum Lugd. I. B. R. E. e) derelinquere P.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER DECIMUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Septembris.

veteribus excolendis. XI. De vindemia celebranda. XII. De panicio & milio metendis, & faselo ad escam serendo, & apparandis aucupiis. XIII. De hortis: in eo de papavere, brassica, thymo, origano, cappari, cum disciplinis suis: item nasturcio, anetho, radicibus, pastinacis, cerefolio, lactuca, betis, coriandro, rapis & napis. XIV. De pomis: in eo de tubere. XV. De pavimentis solariorum & lateribus. XVI. De diamoron. XVII. De servandis uvis. XVIII. De vite cujus fructus humore putrescit. XIX. De horis.

De agris pinguibus tertiandis vel implendis exilibus, & de stercorando.

Tit. I. SEPTEMBRI mense, ager pinguis, & qui diu tenere consuevit humorem, tertia vice arabitur, quamvis humido anno possit & antea tertiari. Nunc ager humidus, planus, exilis, quem primo Augusto arari diximus, iteratur & seritur. Graciles clivi nunc primum arandi sunt, & serendi statim circa
2 æquinoctium. Agri nunc stercorandi sunt, sed in colle spissius, in campo rarius lætamina disponentur[a], cum luna minuitur: quæ res si servetur, herbis officiet. Uni jugero asserit Columella XXIV ster-

a) disponuntur E.

coris carpenta sufficere; in plano vero XVIII. Sed
iidem cumuli tot dissipandi sunt, quot ea[a] die poterunt erarari, ne stercora exsiccata nihil prosint.
Ejiciuntur quidem lætamina, & qualibet hiemis 3
parte: sed si tempore suo ejici aliqua ratione non
poterunt, ante quam seras, more seminis per agros
pulverem stercoris sparge, vel caprinum manu projice, & terram sarculis misce. Nec prodest nimium
stercorare uno tempore, sed frequenter & modice.
Ager aquosus plus stercoris, siccus vero minus requirit[b]. Sed si lætaminis copia non abundat[c], hoc 4
pro stercore[d] optime cedit, ut sabulosis locis cretam
(vel[e]) argillam spargas, cretosis ac nimium spissis,
sabulonem. Hoc etiam segetibus proficit, & vineas
pulcherrimas reddit: nam lætamen in vineis saporem vini vitiare consuevit.

De serendo tritico & adoreo in locis frigidis & opacis.

II. Hoc mense uliginosis locis, aut exilibus, aut frigidis, aut opacis, circa æquinoctium triticum & adoreum seretur, dum serenitas constat, ut radices frumenti ante hiemem convalescant.

a) eadem E. *recte*. b) recipit E. c) desit *absque* non P. Cr.
d) tempore E. e) id est Lugd. E. I. B. R. Cr.

De remedio salsi humoris, de seminum mensuris, & diversis remediis ad sationem pertinentibus.

III. Solet terra humorem salsum vomere, qui segetes necat: ubi hoc fit, columbinum stercus aut cupressi folia oportet inspargere, & ita, ut eadem misceantur, inarare: melius tamen omnibus remediis erit, si aquarius sulcus noxium deducat humorem. In mediocris agri jugero v tritici modios, & adorei [a] totidem conseremus: nam quatuor (ager) pinguis accipiet. Si modium, quo seretur, hyænæ pelle vestieris, & ibi aliquamdiu, quod serendum est, esse patieris [b], sata bene provenire firmantur.
2 Item, quoniam quædam animalia subterranea sectis radicibus necant plerumque frumenta, contra hæc [c] proderit, si herbæ, quæ sedum dicitur, succus aquæ mistus una nocte madefaciat, quæ spargenda sunt semina: vel agrestis cucumeris humor expressus, & ejus radix trita, si aqua diluatur, & eodem, quæ serenda sunt, macerentur humore. Aliqui ubi hæc [d] segetes suas perferre senserint, inter initia vitiorum insulsa amurca, vel prædicta aqua sulcos & aratra perfundunt.

a) hordei E. b) patiaris E. *melius*. c) hoc Lugd. E.
d) hoc — senserunt Lugd. E. *recte*.

De serendo hordeo canterino.

IV. Nunc gracili solo ordeum seritur cantherinum, modiis v per jugerum. Post hoc genus agros cessare patieris, nisi forte lætamen aspergas.

De lupino serendo.

V. Nunc[a], vel maturius aliquanto[b], lupinus seritur in qualicunque terra, vel crudo solo: cui hoc proderit, ut seratur ante quam frigus incipiat: limoso agro non nascitur: cretam reformidat: amat exilem terram atque rubricam: x modiis jugeri mensura completur.

De piso serendo.

VI. Hoc mense postremo pisum seremus, terra facili & soluta, loco tepido, cælo delectatur humecto: jugero quatuor modios vel tres sparsisse sufficiet.

De sisamo serendo, & proscindendis agris ad Medicam.

VII. Nunc[c] sisamum seritur putri[d] solo, vel pinguibus arenis, vel terra congestitia[e]: jugero quatuor vel sex sextarios sevisse conveniet. Hoc mense

a) *Om. totum caput* Pol. b) aliquando E. c) *Om. caput* P.
d) putrido Lugd. e) congestiva E.

postremo, prima vice agros proscindemus, qui habituri sunt medicam.

De vicia & Græco fœno & farragine serendis.

VIII. Nunc viciæ prima satio est & fœni Græci, cum pabuli causa seruntur. Viciæ VII modii jugerum, æque & fœni Græci semen implebit. Farrago etiam loco restibili[a] stercorato seritur: ordei cantherini jugero X modios spargimus circa æquinoctium, ut ante hiemem convalescat. Si depasci sæpius velis, usque in Majum mensem ejus pastura sufficiet: quod si ex ea semen etiam redigere[b], usque ad Martias Calendas, & dehinc pecora prohibebis.

De lupino serendo, qui natus evertatur & loca fœcundet exilia.

IX. Hoc[c] mense, ut loca fœcundentur exilia, lupinus circa Idus seritur, & ubi creverit, vertitur[d] vomere, ut putrefiat excisus.

De pratis novellis formandis, vel veteribus excolendis.

X. Nunc prata, si libuerit, possumus novella formare. Si eligendi facultas est, locum pinguem, ro-

a) sterili Gr. G. Com, b) redire E. c) *Om. totum* P.
d) vertente vo. putref. Lugd. E.

rosidum, planum, leniter[a] inclinatum, vel hujusmodi vallem deputabimus, ubi humor nec statim præcipitari cogitur, nec diu debet inhærere. Po- 2
test quidem & soluto & gracili solo prati forma, si rigetur, imponi: extirpandus est itaque locus hoc tempore, & liberandus impedimentis omnibus, vel herbis latioribus[b] & solidis, atque virgultis. Deinde, cum frequenter exercitatus[c] fuerit, ac multa aratione resolutus, submotis lapidibus, & glebis ubique confractis, stercoretur luna crescente recenti lætamine. Ab ungulis jumentorum summa intentione 3
servetur intactus, præcipue quoties humescit, ne inæquale solum reddant multis[d] locis impressa vestigia. Sed si prata vetera muscus obduxerit, abradendus est, & scalptis eisdem locis fœni spargenda sunt semina, & quod ad necandum muscum prodest, cinis sæpius ingerendus. Quod si sterilis 4
factus est locus carie, incuria, vetustate, exaretur, ac de novo rursus æquetur: nam prata sterilia plerumque arare conveniet. Sed in novo prato rapa conserere possumus, quorum messe finita, cætera, quæ dicta sunt, exequemur. Viciam tamen fœni seminibus mixtam post hæc spargemus. Rigari vero antequam durum solum fecerit, non debebit, ne

a) leviter Lugd. b) altioribus I. B. R. c) exercitus P. d) mollibus E. *rectius*.

ejus cratem minus solidam vis interflui corrumpat[a] humoris.

De vindemia celebranda.

XI. Hoc mense locis tepidis maritimisque cele-
branda vindemia est, frigidis apparanda. In doliis
picandis hic modus erit, ut dolium ducentorum con-
giorum XII libris picetur, deinde pro minoris æsti-
matione subducas. Sed maturitatem vindemiæ co-
gnoscimus hoc genere: Si expressa uva, vinacia,
quæ in acinis celantur, hoc est grana, sint fusca
& nonnulla propemodum nigra: quam rem natura-
2 lis maturitas facit. Diligentiores optimæ ceræ in
decem[b] picis libras, unam libram miscent, quæ &
odori proficit, & sapori, & picem lenitate per-
mulcens, frigoribus eam non patitur dissilire. Picis
tamen gustu exploranda dulcedo est, quia sæpe vi-
na ejus amaritudine[c] vitiantur.

De panicio & milio metendis, & faselo ad escam serendo, & apparandis aucupiis.

XII. Nunc quibusdam locis panicum metetur & milium. Tempore hoc faselus ad escam seratur. Nunc in amitibus apparetur aucupium noctuæ, cæ-

a) interrumpat E. b) viginti Lugd. E. c) amaritudo corrumpit P.

teraque instrumenta capturæ, ut circa Calendas exerceatur Octobris[a].

De hortis: in eo de papavere, brassica, thymo, origano, cappari, cum disciplinis suis: item nasturcio, anetho, radicibus, pastinacis, cærefolio, lactuca, betis, coriandro, rapis & napis.

XIII. Nunc papaver seritur locis siccis & calidis: potest & cum aliis oleribus seminari: fertur utilius provenire, ubi virgæ & sarmenta combusta sunt. Tempore hoc brassicam seres utilius, ut plantas ejus Novembri inchoante transponas: de quibus & hieme olus, & vere possit cyma produci. Hoc 2
mense spatia hortorum, quæ per vernum seminibus impleturus es, alte tribus pedibus pastinare debebis, & luna decrescente his stercus inferre. Hoc mense ultimo thymum seremus, sed melius plantis nascitur, quamvis possit & semine: agrum diligit apricum, macrum, maritimum. Nunc circa æquinoctium seres origanum: stercorari ac rigari, donec convalescat, appetit[b]. Amat loca aspera atque saxosa. Hisdem diebus seritur capparis; late serpit: succo suo terris nocet: serendum est ergo, ne procedat ulterius, circumveniente fossato, vel luto structis[c] parietibus, solo sicco & gracili: herbas[d] spon-

a) Octobres Lugd. b) amplectitur Lugd. c) strictis Lugd. P. E. d) herba *conj.* Morg. I, 91. *sed add.* II, 17.

3 te persequitur: floret æstate. Sub occasu Vergiliarum capparis arescit[a]. Gith hoc mense ultimo bene seritur. Hoc mense nasturcium[b] seremus & anethum locis temperatis & calidis, & radices locis siccis, & pastinacas, & cærefolium circa Octobres Calendas, & lactucas, & betas, & coriandrum, & primis diebus rapa & napos.

De pomis: in eo de tubere.

XIV. Mense Septembri circa Calendas Octobres, vel Februario tuberes seremus sobole, vel nucleis, cujus tenera diligenter nutriri debet infantia. Sumatur cum radicibus planta divulsa: bubulo fimo linatur ac luto: statuatur pingui terra & subacta, subditis conchis, & marina alga: terris magna sui
2 parte condatur. Alii pomis statim grana decussa & sole siccata, pingui & prope[c] cribrata terra, autumno tria simul ponunt, quæ feruntur in unum[d] coire virgultum: quod assidua rigatione juvandum est, atque fossura, quæ solum leviter scalpens[e] teneritudini robur inducat: post annum deinde, vel aliquanto tardius, quæ fuerit de semine planta, transfertur: & hoc genere fructus efficit dulciores.
3 Mense Januario ultimo vel Februario tuberum surculus mirabiliter proficit cydonio insitus: inseritur

a) marcescit E. b) bene *ins.* P. c) *Quid si* probe? Gesn.
d) unicum Lugd. e) carpens E.

autem malis omnibus, & piris, & prunis, & Calabrici melius trunco fisso quam cortice: desuper qualo vel fictili vase munitur, repletis usque prope summitatem surculis terra subacta cum stercore. Prosunt tuberibus, quæ malis prodesse memoravi. Tuberes servabuntur, si obruantur in milio, vel urceolis picatis & oblitis.

De pavimentis solariorum & lateribus.

XV. Hoc etiam mense pavimenta in solariis & lateres faciemus eo more, quo Majo mense descripsi.

De diamoro.

XVI. Succum mori agrestis paululum facies defervere. Tunc succi (ipsius) duas partes, & unam mellis admisces, & mista curabis ad pinguedinem[a] mellis excoquere.

De servandis uvis.

XVII. Uvas, quas servare volumus, legamus illæsas, neque acerbitate rigidas, neque maturitate defluentes[b], sed quibus est & granum luce penetrabili[c] splendidum, & tactus cum molli jucunditate callosus. Siqua sunt corrupta vel vitiosa, resece-

a) spissitudinem E. *recte*. *Sic & Scribon. Compos*. 208. coquitur donec habeat mellis spissitudinem. b) refluentes Lugd. P. E. c) penetrabile & P.

mus: nec patiamur interesse, quibus inexpugnabilis acerbitas contra blandimenta æstivi caloris induruit. Tunc incisos botryonum tenaces calida pice oportet amburi, atque ita in loco sicco, frigido & obscuro sine luminis irruptione suspendi.

De vite, cujus fructus humore putrescit.

XVIII. Vitis, cujus fructus humore putrescit, per latera pampinanda est ante trigesimum vindemiæ diem, & sola frons illa servanda est, quæ in summitate posita solem nimium defendit[a] a vertice.

De horis.

XIX. Septembris & Aprilis dies horis similibus conferuntur.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIV
Hora	II	&	X	pedes	XIV
Hora	III	&	IX	pedes	X
Hora	IV	&	VIII	pedes	VII
Hora	V	&	VII	pedes	V
Hora	VI		.	pedes	IV

a) defendat E. *melius*.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER UNDECIMUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Octobris.

I. De adorea & tritico, de hordeo canterino, de herbo lupino, piso, sisamo & faselo serendis. II. De lini semine serendo. III. De notanda vitium fertilitate qua providebimus panctioni. IV. De ponendis vineis, vel propagandis, reparandis, putandis, & arbustis. V. De ablaqueanda novella. VI. De utilitate propagandæ nunc vineæ. VII. De inserendis arboribus vel vitibus. VIII. De olivetis instituendis, & colendis, lætandis, & remediis earum: de olivis condiendis: de fossis rivisque pur-

gandis. IX. *De remedio si uva compluta est*. X. *De oleo viridi faciendo & laurino*. XI. *De hortis: in eo de intibis, de carduis, de sinapi, Medica, cum disciplinis suis: item de anetho, cepulla, menta, pastinaca, thymo, origano, cappari, beta, armoracea, porro, transferendo & ocimo*. XII. *De pomis: in eo de palma, pistaciis, cerasis, & aliis pomis: quorum per menses suos disciplina digesta est: item de condiendis pomis*. XIII. *De apibus*. XIV. *Quæ Græci vel alii super vina condienda curandaque dixerunt*. XV. *De rosato sine rosa fieri*. XVI. *De vinis pomorum*. XVII. XVIII. *De hydromelli*. XIX. *De passo*. XX. *De cydonite*. XXI. XXII. *De fermento musteorum servando*. XXIII. *De horis*.

De adoreo & tritico, de hordeo canterino, de herbo lupino, piso, sisamo & faselo serendis.

TIT. I. OCTOBRI mense [a] adoreum seremus ac triticum. Justa satio est a decimo Calendarum Novembrium, usque ad sextum Idus Decembris regionibus temperatis. Nunc etiam lætamen effertur ac
2 spargitur. Hoc etiam mense seremus ordeum, quod dicitur cantherinum. Seritur macra & sicca terra,

a) Hoc tempore hordeum I. B. R.

vel multum pingui: nam quia hoc semine macescunt arva, pingui vincitur agro: alteri non habet quod amplius nocere possit, cum propter macritatem semen aliud ferre non valeat: læto agro non est serendum. Etiam nunc ervum, lupinum & pi-
sum, & sisamum seremus (ut dixi): sisamum usque 3
ad Idus Octobres, & faselum, tamen terra pingui ac restibili agro: quatuor modiis jugerum complebimus.

De lini semine serendo.

II. Hoc mense lini semen seremus, si placet, quod pro malitia sui serendum non est; nam terræ uber[a] exhaurit. Sed si velis loco pinguissimo & modice humido, seretur in jugero VIII modiis. Aliqui macro solo spissum serunt: ita assequuntur, ut linum subtile nascatur.

De notanda vitium fertilitate, qua providebimus panctioni.

III. Nunc opportuna vindemia est, cujus tempore notanda est fœcunditas vitium, & notis quibuscunque signanda, ut ex his ad ponendum sarmenta possimus eligere. Asserit autem Columella, explorari fœcunditatem[b] uno anno non posse, sed

a) ubertatem E. b) fertilitatem P. Lugd.

quatuor: quo numero cognoscitur vera generositas surculorum.

De ponendis vineis vel propagandis, reparandis, putandis & arbustis.

IV. Hoc mense postremo, ubi calidi ac sicci aeris qualitas est, ubi exilis & aridus (est) campus, ubi collis præruptus aut macer, vites utilissime[a] ponuntur, de quibus satis mense Februario dis-
2 putavi. Nunc locis siccis, calidis, exilibus, macris, arenosis, aridis[b], quæcunque de pastinis, de vitibus ponendis, putandis, propagandis, reparandis, vel arbusto faciendo, ante dicta sunt, rectius fiunt, ut contra exilitatem glebæ[c] hibernis imbribus adjuventur. Sic & humorem sitientibus conferunt, & recisa vel mersa glacie non adurunt, quia talibus locis pruinarum vis & natura nescitur.

De ablaqueanda novella.

V. Post Idus Octobris ablaqueanda est omnis novella vinea seu in pastino, seu in scrobibus aut sulcis, ut amputentur radices supervacuæ, quas produxit æstate: quæ si convaluerint, inferiores radices faciunt interire, & ita remanebit vitis in summitate suspensa: quæ res eam frigori obnoxiam fa-

a) utillime Lugd. *ut* Jul. 1, 1 E. b) apricis Lugd. I. B. R. E. apertis Cr. c) exilem glebam E.

ciet, & calori. Sed hæ radiculæ non ad siccum debent recidi, ne aut plures inde nascantur, aut nova plaga corpori vitis impressa, vi secuturi[a] algoris uratur: recidemus autem relicto digiti spatio: 2
& si placida ibi hiems est, apertas relinquemus vites: si violenta, ante Decembres Idus operiemus: si præfrigida, aliquantum columbini stercoris sub ipsa hieme circa viticularum vestigia largiemur, quod contra frigus nimium Columella dicit toto faciendum esse quinquennio.

De utilitate propagandæ nunc vineæ.

VI. Hoc tempore idcirco, locis, quibus dixi, propagatio melior est, quia firmandis radicibus vitis incumbit, cum proferendi palmites[b], eam cura non permovet[c].

De inserendis arboribus vel vitibus.

VII. Hoc mense aliqui vites & arbores locis calidissimis inserere consueverunt.

De olivetis instituendis & colendis, lætandis, & remediis eorum: de olivis condiendis: de fossis rivisque purgandis.

VIII. Nunc etiam locis calidis & apricis oliveta instituemus, more vel ordine, quem Februarius

a) secuti Lugd. b) palmitis Lugd. c) promovet E. Cr.

mensis ostendit. Seminaria quoque olearum locis talibus faciemus hoc tempore, & omnia, quæ ad oleam pertinebunt. Olivas quoque albas condiemus, sicut postea referetur. Hoc tempore ablaqueandæ sunt arbores oleæ provinciis siccioribus ac tepidis, ita ut eis a superiori parte humor possit
2 induci. Omnem sobolem convelli Columella præcepit[a]: mihi autem videtur paucas dimitti semper ac solidas, ex quibus vel in vetustate, matris loco delecta succedat, vel melius nutrita, & aggestæ terræ beneficio, & jam suas habens radices, ad olivetum faciendum sine cura seminarii transferatur arbuscula. Nunc, si suppetit, intermisso triennio stercoranda sunt oliveta locis maxime frigidis. Caprini stercoris sex libræ uni arbori, vel cineris modii singuli sufficient. Muscus tamen semper radatur arboribus: & putentur (sicut Columella dicit) octo annorum ætate transacta. Videtur mihi unoquoque anno sicca & infructuosa cum aliqua debi-
3 litate nascentia debere recidi[b]. Quod si fructus arbor læta[c] non afferet, terebretur Gallica terebra usque ad medullam foramine impresso, cui oleastri informis talea vehementer arctetur, & ablaqueatæ arbori amurca insulsa, vel vetus urina fundatur[d]. Hoc enim velut coitu steriles arbores uberantur,

a) præcipit E. *melius*: *mox* mihi vero. b) resecari Lugd. E.
c) lætos I. I-G. *mox* non affert E. d) infundatur P.

quas tamen durante malitia[a] oportebit inserère. Hoc mense fossas rivosque purgabimus.

De remedio, si uva compluta est.

IX. Græci jubent, si uvam nimius imber infuderit, posteaquam mustum ejus primo ardore fervebit, ut ad alia vascula transferatur. Ita propter naturæ gravitatem remanens aqua subsidet, & translatum vinum pure servabitur, relicto quicquid se illi ex imbre miscuerit[b].

De oleo viridi faciendo & laurino.

X. Nunc oleum viride faciemus hoc genere. Olivam quam recentissimam, cum varia est, colligis, & si diebus aliquot collegeris, expandis, ne calefiat: si qua ibi putris aut sicca est, removes. Ubi vero compleveris modum factorii, sales tritos, vel non tritos, quod est melius, in olivam eandem mittis per decem modios, tres salis & molis primo, & sic salitam in novis canistris esse patieris, ut pernoctet cum salibus, & ducat in se eosdem sapores: ac mane premi incipiat olei meliorem fluxum redditura, salis sapore concepto: canales sane 2 & omnia receptacula olei, calida aqua prius lavabis, ut nihil de anni præteriti rancore custodiant:

a) si durant, in malitia E. b) miscuerat *a.* V. E.

Focos etiam non propius admovebis, ne olei saporem fumus inficiat. Nunc mense postremo locis siccis & calidis ad oleum faciendum lauri baccas legemus.

De hortis: in eo de intybis, de carduis, de sinapi, Medica, cum disciplinis suis: item de anetho, cepulla, menta, pastinaca, thymo &c.

XI. Mense Octobri serenda sunt intyba, quæ hiemi serviant. Amant humores & terram solutam. Arenosis & salsis locis atque maritimis summa proveniunt. Area his planior apparetur, ne radices eorum terra fugiente nudentur. Quatuor foliorum transferantur ad locum stercoratum. Nunc plantæ cardui ponuntur: quas cum ponemus, radices earum summas ferro resecamus, ac fimo tingimus: ternum[a] pedum spatio separamus incrementi causa, pedali scrobe depositas binas aut ternas: cinerem sæpe sub hieme diebus siccis, fimumque miscebimus. Hoc
2 mense sinapim seremus. Terram diligit aratam[b], & si fieri potest, congesticiam, quamvis ubicunque nascatur: sarculari debet assidue, ut respergatur pulvere, quo fovetur: non minus[c] gaudet humore. De quo semen legere disponis, suo loco esse patieris; quod ad escam parabis, robustius facies trans-

a) ternorum P. b) arentem E. c) non nimis g. E.

ferendo. In sinapi vetus semen inutile est, vel sationi, vel usui: quod dentibus fractum, si intus viride videbitur, novum est: si album fuerit, vetustatem fatetur[a]. Hoc mense malva serenda est, 3
quæ occursu hiemis ab incrementi longitudine reprimetur: loco pingui delectatur, & humido; gaudet lætamine. Transferuntur plantæ ejus, cum cœperint folia quatuor habere, vel quinque: melius comprehendit ejus planta, quæ tenera est: major enim translata languebit: sapor illis melior est, si non transferantur: sed ne cito erigantur in caulem, in medio earum glebulas constitues, aut lapillos. Rara ponenda est, sarculo delectatur assiduo: sic liberandæ sunt herbis, ne motum sentiant in radice. Si transferendis plantis nodum facias in radice, sessiles fient. Nunc etiam locis temperatis 4
& calidis anethum seremus. Cepullæ[b] seruntur etiam hoc mense, vel menta, & pastinaca, thymum & origanum, & cappar mensis initio. Item betam locis siccioribus, nec non armoraceam seremus, vel transferemus ad culta, ut melior[c] fiat: nam hæc agrestis est raphanus. Nunc porrum verno satum 5
transferre debemus, ut crescat in caput: sane sarculis circumfodiatur assidue, & comprehensa porri planta velut tenacibus allevetur, ut inanitas spatii,

a) fatebitur E. b) Item cep. I.B.R. c) mollior P.

quæ radicibus suberit, incremento capitis suppleatur. Ocimum quoque etiam nunc seremus, quod citius nasci fertur hoc tempore, si aceti imbre leviter spargatur infusum.

De pomis: in eo de palma, pistaciis, cerasis, & aliis pomis: quorum per menses suos disciplina digesta est: item de condiendis pomis.

XII. Cui placet curas agere sæculorum, de palmis cogitet conserendis. Hoc igitur mense dactylorum non veterum, sed novorum ac pinguium recentia ossa debebit obruere, terræ cinerem miscere: si plantam velit, ponenda[a] est Aprili mense vel Majo. Locis delectatur apricis & calidis. Fovenda est, ut crescat, humore. Terram solutam, vel sabulonem requirit, ita tamen, ut quando planta deponitur[b], circa eam, vel sub ea pinguis terra fundatur: annicula transferatur aut bima, Junio mense vel Ju-
2 lio incipiente: circumfodiatur assidue, ut rigatione continua[c] æstatis vincat ardores. Aquis palmæ aliquatenus salsis juvantur, quæ infici debent salibus, etiam si tales eas natura non præbuit. Si ægra est arbor, feces vini veteris ablaqueatæ oportet infundi, vel radicum supervacua capillamenta decidi, vel cuneum salicis interfossis radicibus premi. Constat

autem

a) palmam ponendam curabimus Apr. P. b) disponitur Lugd. E. c) continuos Lugd. I. B. R.

autem locum prope nullis utilem fructibus, in quo
palmæ sponte nascuntur. Pistacia seruntur autum- 3
no, mense Octobri, & sobole & nucibus suis:
sed melius ipsa pistacia juncta ponuntur, mas ac
fœmina: marem dicunt, cui sub corio velut ossei
longi videntur latere testiculi. Qui diligentius fa-
cere voluerit, pertusos caliculos, & stercorata ter-
ra repletos parabit, & in his pistacia terna consti-
tuet, ut ex omnibus germen quodcunque procedat:
quod, ubi convaluerit planta, hinc facilius transfe-
ratur mense Februario. Amat locum calidum, sed
humectum [a], & rigatione gaudet & sole. Inseritur
terebintho mense Februario vel Martio: at alii
amygdalo inseri posse firmarunt [b]. Cerasus amat cæli 4
statum frigidum, solum vero positionis humectæ:
in tepidis regionibus parva provenit: calidum non
potest sustinere: montana vel in collibus constitu-
ta regione lætatur. Cerasi plantam silvestrem trans-
ferre debemus mense Octobri vel Novembri, & eam
primo Januario, cum comprehendit, inserere. Plan-
taria vero creari possunt, si prædictis mensibus
spargantur poma, quæ summa facilitate nascentur.
Ego sic hujus arboris facilitatem probavi, ut vir- 5
gulta ex ceraso pro adminiculis per vineam posita
in arborem prosiluisse confirmem. Et Januario men-

a) humidum E. b) affirmant E.

se seri potest. Inseritur mense Novembri melius, vel, si necesse sit, extremo Januario. Alii & Octobri inserenda esse dixerunt. Martialis in trunco inseri jubet: mihi inter corticem & lignum feliciter semper evenit: qui in trunco inserunt [a], sicut Martialis dicit, omnem lanuginem, quæ circa est, auferre debebunt; quam, si remanserit, insitis no-
6 cere manifestat. In cerasis hoc servandum est, & in omnibus gummatis [b], ut tunc inserantur, quando his vel non est, vel desinit gumma effluere. Cerasus inseritur in se, in pruno, in platano; ut alii, in populo: amat scrobes altas, spatia largiora [c], assiduas fossiones. Putari in ea putria & [d] sicca debebunt, vel quæ densius arctata protulerit, ut rare-
7 scat: fimum non amat, atque inde degenerat. Cerasa ut sine osse nascantur [e], fieri Martialis hoc dicit: Arborem teneram ad duos pedes recides, & eam usque ad radicem findes, medullam partis utriusque ferro curabis abradere, & statim utrasque partes in se vinculo stringis & oblinis fimo, & summam partem, & laterum divisuras: post annum cicatrix ducta solidatur. Hanc arborem surculis, qui adhuc fructum non attulerunt, inseres, &, ut as-
8 serit, ex his sine ossibus poma nascentur. Si cerasus concepto humore putrescit, in trunco foramen

a) conserunt Lugd. I. B. R. b) gumminatis E. c) longiora I. B. R. d) putrida vel. E. e) ita *ins.* P. E. sic *ins.* Cr.

accipiat, quo possit educi. Si formicas patitur, suc-
cum portulacæ debebis infundere, cum aceti media
parte permistum, vel vini fecibus truncum arboris
florentis adlinire[a]. Si æstu Canicularum fatigatur,
trium fontium singulos sextarios sumtos post solis
occasum radicibus[b] arboris jubeamus influere sic, ne
remedium luna deprehendat[c]: vel herbam sympho-
niacam circa arboris truncum torquebimus in coro-
nam, vel ex ea juxta imum codicem cubile facie-
mus. Cerasa non aliter quam in sole usque ad ru-
gas siccata servantur . Mense Octobri aliqui mali 9
arborem calidis & siccis regionibus ponunt, & cy-
donia circa Novembres Calendas , & sorbum vel
amygdala[d] in seminariis obruunt, & pini semen as-
pergunt. Hoc mense poma condienda sunt, atque
servanda eo more, quo in singulorum titulis con-
tinetur, velut quæque matura processerint.

De apibus.

XIII. Hoc etiam mense alvearia castrabuntur, more quo dictum est: quæ tamen oportet inspicere, & si abundantia est, demere: si mediocritas, partem mediam relinquere pro hiemis inopia: si vero sterilitas apparet in cellis, nil prorsus aufer-

a) adline I. B. R. b) radicibus infundes, sed ne &c. P.
c) apprehendat. Herb. P. d) amygdalas I. B. R. E.

re. Mellis vero & ceræ superius est demonstrata confectio.

Quæ Græci vel alii super vina condienda curandaque dixerunt.

XIV. Ne[a] lecta prætercam, quæ Græci sua fide media de condiendi vini genere disputarunt, demonstrare curavi: qui vini naturam tali ratione discernunt, & hanc in eo volunt esse distantiam, ut quod dulce est, gravius dicant; quod album, & aliquatenus salsum, convenire vesicæ; quod croceo colore blanditur, digestioni accommodum; quod album & stypticum, prodesse stomacho laxiori; transmarinum, pallorem facere, & tantum[b] sangui-
2 nem non creare; uvis nigris fieri forte, rubeis suave, albis vero plerumque mediocre. In condiendo ergo vino aliqui Græcorum mustum decoctum ad medietatem vel tertiam partem vinum adjiciunt. Alii Græci ita jubent, aquam marinam mundam[c] de puro & quieto mari, quam anno ante compleverint, reservari: cujus talem esse naturam, ut & salsedine vel amaritudine per hoc tempus careat &
3 odore; & dulcis fiat ætate[d]: ergo ejus octogesimam partem musto admiscent, & gypsi quinquagesimam;

a) Nunc Lugd. neglecta præterea E. *mox om.* sua ... media *videtur esse glossa hominis barbari.* Gesn. b) tamen P. c) sumendam E. d) æstate E.

post tertiam deinde diem fortiter commovent, ac
pollicentur non ætatem solum vino, sed splendorem
quoque coloris afferre. Oportet autem nona quaque
die vinum moveri atque curari: vel si tardius, un-
decima: frequens enim respectus faciet judicare,
utrum vendenda sit species, an tenenda. Quidam
resinæ siccæ[a] tritæ uncias tres dolio immergunt &
permovent, & vina diuretica sic fieri posse persua-
dent. Mustum vero, quod per pluvias frequentes 4
leve est, sic curari debere jusserunt, quod probari
gustu ipsius poterit. Omne mustum decoqui jubent,
donec pars ejus vigesima possit absumi: melius quo-
que fieri, si centesimam partem[b] gypsi adjicias. La-
cedæmonii vero, eo usque decoquere, donec vini
quinta pars pereat, & quarto anno usibus ministra-
re. Suave vinum de duro fieri docent, si ordeacei 5
pollinis cyathos duos simul cum vino subactos mit-
tas in vini vasculo, & hora una ibi esse patiaris.
Aliqui feces vini dulcis admiscent. Aliqui addunt
glycyrhizæ siccæ aliquantulum, & utuntur, cum
diu vasorum commotione miscuerint. Vinum quo-
que intra paucos dies optimi odoris effici, si baccas
myrti agrestis montanas, siccas & tunsas mittas in
cadum, & decem diebus requiescere patiaris: tunc
coles & utaris. Vitis etiam flores arbustivæ colle- 6

a) siccæ *om.* E. *& satis est* tritæ. Gesn. b) partem *om.* E. *bene*: *mox* Lacedæmonios E.

ctos in umbra siccare curabis. Tunc diligenter tun-
sos & cretos habebis in vasculo novo, & cum vo-
lueris, tribus cadis unam floris mensuram, quam
Syri chœnicam vocant, adjicies & superlines do-
lium, & sexta vel septima die aperies & uteris.
6 Vinum fieri ad potandam suave[a] ita dicunt: fœni-
culi vel saturejæ singulorum congruum modum vi-
no immergi atque turbari, vel fructum, quem duæ
nuces pineæ produxerint, torrefactum & linteo li-
gatum mitti in vasculo ac superliniri[b], & usui esse
7 quinque diebus exactis. Vinum autem velut vetus
effici de novello, si amygdala amara, absinthium,
pini frugiferi gumen[c], fœnum Græcum simul fran-
gas, quantum sufficere æstimaris, & pariter tun-
das, & ex his unum cyathum per amphoram mit-
tas, & magna vina conficies. Si vero senseris pec-
catura, huic confectioni aloen, myrrham, croco-
magma, singula modis æqualibus[d] tunsa & in pul-
verem redacta cum melle miscebis, & uno cyatho
8 unam amphoram condire curabis. Anniculum quo-
que vinum, ut longam simulare videatur ætatem,
meliloti unciam unam, glycyrhizæ uncias tres, nar-
di celtici tantundem, aloes epatices uncias duas
tundis & cernis, & in sextariis quinquaginta co-
9 chlearia sex reconde, & vas ponis in fumo. In al-

a) optimum & suave ita docent E. b) superlini E.
c) semen Lugd. d) singula singulis æqualiter E.

bum colorem vina fusca mutari (asserunt,) si ex faba lomentum factum vino quis adjiciat, vel ovorum trium lagœnæ infundat alborem, diuque commoveat, sequenti die candidum reperiri: quod si ex Afra pisa lomentum adjiciatur, eadem die posse mutari. Vitibus quoque hanc esse naturam, ut al- 10
ba vel nigra si redigantur in cinerem, vinoque adjiciantur, ei unamquamque formam sui coloris imponere, ut ex nigra fuscum, candidum vero reddatur ex alba; ea ratione scilicet, ut combusti sarmenti cineris modii unius mensura mittatur in dolio, quod habebit amphoras x, & triduo sic relictum post operiatur ac lutetur; album vel (si ita visum fuerit) nigrum reperiri quadraginta diebus exactis. Vinum quoque asserunt ex molli forte sic 11
fieri: Altheæ, hoc est, ibisci, folia vel radices, aut ejus caulem tenerum decoctum mitti, aut gypsum, aut ciceris cotulas duas, aut cupressi pilulas tres, aut buxi folia, quantum manus ceperit, aut apii semen, aut cinerem sarmentorum, cui vis flammæ corpus reliquit exile, omni soliditate detracta.
Vinum vero eadem die ex austero limpidum atque 12
optimum fieri, si grana piperis decem, pistacia viginti, adjecto modico vino, simul conteras, & in sex vini sextarios mittas, diu omnibus ante commotis, tunc requiescere patiaris, & coles usui mox futurum. Item feculentum statim limpidum reddi,

si VII pini nucleos in unum[a] vini sextarium mittas, diuque commoveas, & paululum cessare patiaris: mox sumere puritatem, colarique debere, & in usum
13 referri. Item (quod Cretensibus oraculum Pythii Apollinis monstrasse memoratur) fieri sic candidum, & sumere vetustatis saporem, si squinuanthos uncias quatuor, aloes epaticæ uncias quatuor, mastici optimi unciam unam, cassiæ fistulæ unciam unam, piperis unciam unam, spicæ Indicæ semunciam, myrrhæ optimæ unciam unam: thuris masculi non rancidi unciam unam: tundis universa, & in te-
14 nuissimum pulverem cribro excutiente deducis. Cum vero mustum ferbuerit, despumabis, & omnia uvarum grana, quæ fervor[b] in summum rejecit[c], expelles: Tunc gypsi triti atque cribrati tres Italicos sextarios mittis in vini amphoras decem, prius[d] tamen partem quartam vini condiendi in alia vasa transfundes, & ita gypsum adjicies, & dolium viridi ac radicata canna per biduum fortiter agitabis:
15 tertia vero die, ex suprascriptis[e] ponderibus quaterna cochlearia completa modestius in denas vini amphoras mittes, & vini, sicut supra dictum est, quartam partem, quam alibi diffuderas, superadjicies, & dolium replebis, & item diu agitare cura-

a) unum *om.* E. *bene*. b) fervens Lugd. I. B. R.
c) regessit Lugd. eressit P. *forte* erexit. d) post I. B. R.
e) supradictis P. E.

bis, ut specierum vis omne musti corpus inficiat:
tunc operies atque oblinies[a], relicto brevi foramine, 16
quo æstuantia vina suspirent. Sed exemtis quadra-
ginta diebus, & hoc spiraculum claudis, & deinde,
ut[b] libuerit, gustas. Illud memento servare præ cæ-
teris, ut, quoties vinum movetur, investis puer
hoc, aut aliquis satis purus efficiat. Linimentum
quoque dolii non gypso, sed sarmentorum cinere
debebis inducere. Item vinum, quod salutare con- 17
tra pestilentiam sit, & stomacho prosit, fieri hoc
genere fertur: in optimi musti metreta una ante
quam ferveat, tunsi absinthii octo uncias linteo in-
volutas demittes, & exactis XL diebus curabis au-
ferre: id vinum refundis lagœnis minoribus, & ute-
ris. Nunc condiunt, primo amne musti spumantis 18
egesto, quibus moris est gypso vina medicari. Sed
si natura lenius[c] vinum est, & saporis humecti, in
congiis centum, duos gypsi sextarios misisse suffi-
ciet. Quod si vinum nascitur virtute solidius,
medietas abunde prædictis poterit satis esse men-
suris.

De rosato, sine rosa fieri.

XV. Nunc rosatum sine rosa facies sic: Folia
citri viridia sporta palmea missa in musti nondum

a) illinies P. adlinis I. B. R. E. adlines I. I. G. *optimum forte* oblines. Gesn. b) cum lib. Lugd. E. c) levius I. I. G.

ferventis vase depones & claudes, & exemtis quadraginta diebus melle addito, ad modum rosati, cum placebit, uteris.

De vinis pomorum.

XVI. Hoc mense omnia, quæ locis suis leguntur, ex pomis vina conficies.

De œnomelli.

XVII. Mustum de majoribus & egregiis vitibus post xx dies, quam levatum fuerit ex lacu, quantum volueris sumis, & ei mellis non dispumati optimi quintam partem prius tritam fortiter, donec albescat, admisces, & agitabis ex canna radicata
2 vehementer. Movebis autem sic per dies XL continuos, vel, quod est melius, quinquaginta, ita ut cum moveris, mundo linteo tegas, per quod facile confectio æstuabunda suspiret[a]. Post dies autem quinquaginta, munda manu purgas[b] quodcunque supernatabit, & in vasculo gypso diligenter includis,
3 & ad vetustatem reservas. Melius tamen si in minora & picata vascula proximo vere transfundas, & gypsata diligenter operias, & in terrena & frigida cella recondas, vel arenis fluvialibus, vel eo-

a) ergo I. B. R. E. Lugd. b) purgabis P.

dem solo, vascula ex aliqua parte submergas: hoc nulla vitiatur ætate, si tam[a] diligenter effeceris.

XVIII. Nunc defrutum, carœnum, sapa conficies. Cum omnia uno genere conficiantur ex musto, modus his & virtutem mutabit, & nomina. Nam defrutum a defervendo dictum, ubi ad spissitudinem fortiter despumaverit, effectum est. Carœnum, cum tertia perdita, duæ partes remanserint. Sapa, ubi ad tertias redacta descenderit; quam tamen meliorem facient cydonia simul cocta, & igni supposita ligna ficulnea.

De passo.

XIX. Passum nunc[b] fiet ante vindemiam, quod Africa suevit universa conficere pingue atque jucundum, & quo ad conditum si utaris mellis vice, ab inflatione te vindices. Leguntur ergo uvæ passæ quam plurimæ, & in fiscellis clausæ junco factis aliquatenus rariore contextu, virgis primo fortiter verberantur. Deinde ubi uvarum corpus vis contusionis exsolverit, cochleæ supposita sporta comprimitur. Hinc passum est quicquid effluxerit, & conditum vasculo, mellis more[c], servatur.

a) tamen P. *est* dummodo. b) Nunc *abest* E. *bene*.
c) vice mellis P.

De cydonite.

XX. Abjecto corio mala cydonia matura in brevissimas ac tenuissimas particulas recides, & projicies durum, quod habetur interius: dehinc in melle decoques, donec ad mensuram mediam revertatur,
2 & coquendo piper subtile consperges. Aliter: Succi cydoniorum sextarios duos, aceti sextarium unum semis & mellis duos sextarios miscebis, & decoques donec tota permistio pinguedinem puri mellis imitetur. Tunc triti piperis atque zinziberis binas uncias miscere curabis.

De fermento musteorum servando.

XXI. Ex novo tritico purgato farriculum[a] facies, & ex musto (de) sub pedibus rapto curabis infundere, ita ut modio farris lagœnam musti adjicias: deinde sole siccabis, & item similiter infundis ac siccas. Hoc cum[b] tertio feceris, panes ex eo brevissimos admodum facies musteorum, & in sole siccatos vasculis novis fictilibus recondis & gypsas. Pro fermento, quo tempore anni musteos facere volueris, hoc uteris.

XXII. Uvam passam Græcam sic facies: Melioris acini & dulcis & lucidi botryones in ipsa vi-

a) farreolum E. b) autem E.

te torquebis, & patieris sponte inarescere[a], deinde sublatos in umbra suspendis, & uvam constrictam[b] cùm ponis[c] in vasculis, substernis pampinos sicco algore frigentes, & manu comprimis, & ubi vas impleveris, item pampinos addis nihilo minus non calentes, & operculabis, ac statues in loco frigido sicco, quem nullus fumus infestet.

De horis.

XXIII. October Martium similibus umbris sibi fecit æquari.

Hora	I	&	XI	pedes	XXV
Hora	II	&	X	pedes	XV
Hora	III	&	IX	pedes	XI
Hora	IV	&	VIII	pedes	VIII
Hora	V	&	VII	pedes	VI
Hora	VI			pedes	V

a) marcescere Lugd. E. b) districtam Lugd. I. B. R. Cr. E. c) componis I. B. R. E. P. & Par.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER DUODECIMUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Novembris.

I. De satione tritici, farris, hordei, fabæ, cum disciplina sua: de lenticula mature serenda, de lini semine. II. De pratis novis instituendis, ponendis vitibus & propagandis, & circumfodiendis novellis, ac recidendis mergis. III. De vinea veteri in jugo vel pergula reparanda. IV. De putandis vitibus & arboribus locis tepidis, & olivetis & faciendo oleo. V. De olivetis ponendis, & curandis ægris arboribus; corbibus, palis, ridicis faciendis;

oleo laurino faciendo. VI. De hortis: in eo de allio, ulpico, cum disciplinis suis: de cepullis, & plantis carduorum: de armoracea & cunela. VII. De pomis: in eo de persico, de pinu, de prunis, de castaneis, cum omni disciplina, & pomis aliorum mensium. VIII. De apibus: in eo de mundandis ac muniendis castris earum. IX. Remedium vitibus, quæ sine fruge luxuriant. X. Remedium sterili viti. XI. De rosario ex paucis virgulis instituendo. XII. De uva ut usque ad ver reservetur in vite. XIII. De gregibus ovilli generis & caprini, & pascendi ordine. XIV. De glandibus legendis. XV. De materie cædenda. XVI. De transferendis arboribus majoris ætatis. XVII. De oleo faciendo secundum Græcos & emendando. XVIII. De oleo ut Liburnico simile fieri possit. XIX. Ut oleum sordidum purges. XX. De oleo odoris horrendi. XXI. De oleo rancido curando. XXII. De condiendis olivis. XXIII. De boris.

De satione tritici, farris, hordei, fabæ, cum disciplina sua: de lenticula mature serenda, de lini semine.

TIT. I. NOVEMBRI mense triticum seremus & far, satione legitima, ac semente solenni. Jugerum utriusque seminis modiis quinque tenebitur. Nunc

& ordeum maturum adhuc seremus. In hujus principio fabam spargimus, quæ pinguissimum vel stercoratum desiderat[a] locum, vel vallem, quam succus veniens a summitate, fœcundet. Primo seritur, deinde proscinditur, & tunc sulcatur: occanda est
2 large, ut tegi plurimum possit. Aliqui locis frigidis dicunt in fabæ satione glebas non esse frangendas, ut per eas gelicidiorum tempore possint germina obumbrata defendi. Satione ejus generis, sicut opinio habet, non fœcundatur terra, sed minus læditur: nam Columella dicit agrum frumentis utiliorem probari, qui anno superiore vacuus fuerit, quam qui calamos fabaceæ messis eduxit. Pingue jugerum sex modii occupant; mediocre,
3 amplius. Spisso bene provenit: macrum solum[b] nebulosumque non patitur. Curandum[c] est præcipue, ut luna xv seratur, si adhuc ictum solis repercussa non sensit. Aliqui dicunt quartamdecimam potius eligendam. Sanguine caponis Græci asserunt fabæ semina macerata herbis adversantibus non noceri: aqua pridie infusa citius nasci, nitrata aqua respersa cocturam non habere difficilem. Nunc seritur prima lenticula, sicut Februario mense narratum est. Hoc etiam toto mense poterit lini semen aspergi.

De

a) diligit P. b) locum P. E. c) Curandumque pr. E. *bene*.

De pratis novis instituendis, ponendis vitibus & propagandis, & circumfodiendis novellis ac recidendis mergis.

II. In hujus maxime (mensis) principio, possumus instituere nova prata, more quo dictum est. Hoc etiam toto mense locis calidis & siccis, vel apricis, erit vitium celebranda positio. Nunc & propago jure ducetur, & locis frigidis novellas vites, & arborum plantas circumfodere atque operire conveniet, & ante Idus. Nunc mergus, hoc est propaginis curvatura, post triennium, quam pressa fuerat, recidetur a vite.

De vinea veteri in jugo vel pergula reparanda.

III. Nunc ac deinceps vinea vetus, quæ in jugo est vel pergula, si robusto & integro trunco sit, ablaqueata fimo satietur, & angustius putata inter quartum & tertium pedem a terra viridissima parte corticis, acuto ferramenti mucrone feriatur, ac fossa frequentius incitetur. Nam (sicut asserit [a] Columella) ex eo loco germen plerumque[b] producit, & veniente vere fundit materiam, qua vitis reparetur antiqua.

a) dicit E. b) plurimum I. B. R.

De putandis vitibus & arboribus, locis tepidis & olivetis, & faciendo oleo.

IV. Nunc putatio autumnalis celebratur in vitibus & arboribus, maxime ubi invitamur tepore provinciæ: & putantur oliveta: & oliva, cum varia cœperit esse, colligitur, ex qua primum fiet oleum: nam cum tota nigrescet, quod speciei merito po-
2 steravit, fundendi ubertate compensat. Est utilis olearum putatio, cæterarumque arborum, si loci patitur disciplina, ut decisis cacuminibus, rami fluentes per latera prona fundantur. Quod si regio insolens & incustodita contigerit, agendum prius toto arboris corpore ab inferiore parte purgato, ut altitudine animalium supergressa, modus transcendatur injuriæ, & arbor jam spatio suo tuta curetur.

De olivetis ponendis, & curandis ægris arboribus; corbibus, palis, ridicis faciendis; oleo laurino faciendo.

V. Nunc etiam locis calidis ac siccis regionibus oliveta ponuntur, sicut Februario disputatum est. Amat hæc arbor arduo locorum situ mediocriter[a] ab humore suspendi, scalpi assidue, lætaminis uber-

a) mediocri E.

tate pinguescere, feracibus ventis clementer[a] agitari. Hoc etiam mense oleis sterilibus, quæ supradicta sunt, remedia faciemus. Nunc & corbes, & pali & ridicæ bene fieri possunt. Etiam nunc locis temperatis, est laurini olei justa confectio.

De hortis: in eo de allio, ulpico, cum disciplinis suis: de cepullis & plantis carduorum: de armoracea & cunela.

VI. Hoc mense allium bene seritur, & ulpicum terra maxime alba, fossa & subacta sine stercore. Sulcos in areis facies, & semina in locis altioribus pones IV digitis separata, neque altius pressa. Sarculabis frequenter, inde plus crescent. Si capitatum facere volueris, ubi cœperit caulis prodire, proculca[b]; succus revertetur ad spicas. Fertur, si 2
luna sub terris posita seratur, & item sub terris luna latente vellatur, odoris fœditate cariturum. Vel paleis condita allia, vel fumo suspensa durabunt. Nunc & cepulla seri potest[c], & carduorum planta disponi, & armoracea seritur, & cunela.

a) frequenter E. b) proculcas ita Lugd. ita *habet etiam* E. *bene, ut opinatur* Gesnerus. c) *A* potest *usque ad finem om.* Pol.

De pomis: in eo de persico, de pinu, de prunis, de castaneis, cum omni disciplina sua, & pomis aliorum mensium.

VII. Hoc mense locis calidis, cæteris vero Januario persici ossa in pastinatis areis sunt ponenda, binis a se pedibus separata, ut, cum ibi plantæ excreverint, transferantur. Sed ossa ponantur acumine deorsum verso, & non amplius quam duobus aut tribus digitis[a] obruantur: ossa vero, quæ ponenda sunt, aliqui siccata prius paucis diebus cineris mistione terra soluta in qualis reservant. Ego vero usque ad serendi tempus sine ulla cura sæpe
2 servavi. Locis quidem qualibuscunque proveniunt: sed & pomis & frondibus, & durabilitate præcipua sunt, si cælum calidum, solum arenosum & humidum sortiantur: frigidis vero, & maxime ventosis, nisi objectu aliquo defendantur, intereunt. Dum tenera sunt germina, sæpe herbis circumfossa[b] liberentur. Bimam plantam recte transferemus scrobe brevi. Nec a se longe[c] statuendæ sunt, ut invicem se a calore solis excusent[d]. Ablaqueandæ sunt per autumnum, & suis stercorandæ foliis.
3 Putanda persicus in autumno est, ut arida & putrida tantum virgulta tollantur: nam si quid viri-

a) palmis I. B. R. Cr. E. Lugd. b) circumfusa P.
c) longius Lugd. E. d) excutiant Cresc.

de resecemus, arescit. Languenti arbori veteris
vini feces aquæ mistas oportet infundi. Affirman-
tibus Græcis Persicus scripta nascetur, si ossa ejus
obruas, & post dies VII, ubi patefieri cœperint,
apertis his nucleos tollas, & his cinnabari, quod
libebit inscribas. Mox ligatos simul cum suis os-
sibus obruas diligentius adhærentes. (Genera eo- 4
rum sunt hæc, duracina, præcoqua Persica, Ar-
menia.) Si hæc arbor ardore solis inarescit, fre-
quenti aggestione cumuletur, vespertino juvetur hu-
more, objectis defendatur umbraculis. Juvat in ea
& spolium serpentis appendi. Nunc jam contra
pruinas stercus ingeratur Persico, vel feces vini
cum[a] aqua permistæ, vel, quod magis prodest,
aqua, in qua faba decocta est. Si vermes Persicus 5
patitur, cinis eos amurcæ mistus extinguit, vel
bovis urina cum aceti tertia parte confusa. Si po-
ma caduca sunt, nudatæ radici ejus, vel trunco,
lentisci aut terebinthi cuneus affigitur, vel tere-
bratæ in medio, palus salicis imprimetur. Si poma
rugosa creabit, aut putrida[b], circa imum truncum
cortex recidatur, & cum inde modicus humor ef-
fluxerit, argilla vel paleato luto plaga retegatur.
Magna poma Persicus affert, si florenti per tri- 6
duum ternos sextarios caprini lactis ingesseris. Con-

a) aquæ mistæ Lugd. b) putria Lugd. E.

tra vitia Persici proficit spartum ligatum, vel spar-
tea suspensa de ramis. Mense Januario vel Februa-
rio locis frigidis, Novembri calidis Persicus insera-
tur, maxime circa terram surculis plenioribus, &
prope arborem natis: nam cacumina vel non tene-
bunt, vel diu durare non poterunt. Inseritur in se,
in amygdalo, in pruno: sed Armenia vel præcoqua
prunis, duracina amygdalis melius adhærescunt, &
7 tempus ætatis acquirunt. Mense Aprili vel Majo
locis calidis, in Italia vero utroque exeunte, vel
Junio Persicus inoculari potest, quod emplastrari
dicitur præciso super trunco, & emplastratis plu-
8 ribus gemmis, more quo dictum est. Persicus ru-
bescit, si platano inserta figatur. Duracina [a] ser-
vantur, condita muria & oxymelle, vel detractis
ossibus ficorum more in sole siccantur ac pendent.
Item sæpe vidi, detractis ossibus duracina melle
condiri, & saporis esse jucundi. Item bene ser-
vantur, si umbilicum pomi gutta picis calentis op-
pleveris, ut sic sapæ [b] innatare cogantur vase [c] con-
9 cluso. PINUS creditur prodesse omnibus, quæ sub
ea seruntur [d]. Pinum seremus nucleis suis, calidis
& siccis regionibus mense Octobri vel Novembri;
frigidis & humectis Februario vel Martio. Amat
locum gracilem, sæpe maritimum: inter montes

a) poma *inr.* P. b) sæpe Lugd. I. B. R. c) & vasa claudas P. v. recluso E. d) ponuntur vel ser. E.

& saxa vastior, & procerior invenitur: ventosis &
humidis, arborum fiunt incrementa lætiora. Sed
sive montes velis conserere, seu spatia quæcunque,
hæc huic generi deputabis, quæ alteri utilia esse
non possunt. Exarabis ergo ea loca diligenter, at- 10
que purgabis, & frumenti more semen asperges;
ac levi sarculo curabis operire: nec enim plusquam
palmo debet abscondi: defendenda est tenera arbor
a pecore[a], ne calcetur invalida: proficiet, si nu-
cleos aqua ante triduum macerabis. Aliqui dicunt 11
fructum pineum translatione mitescere: sed plantas
hoc modo procurant, ut prius multa semina in ca-
liculis terra & fimo repletis obruant, quæ ubi pro-
cesserint, relicto eo, quod solidius est, auferunt
alia: ubi justum cœperit incrementum, trimam
plantam cum ipsis caliculis transferunt, quibus fra-
ctis in scrobe indulgent radicibus largitatem: terræ
tamen equæ stercus admiscent, facientes straturam
alterno ordine subinde crescentem. Servandum est 12
tamen, ut radix ejus, quæ una & directa est, us-
que ad summitatem suam possit integra & illæsa
transferri. Putatio novellas pini arbores tantum 1
promovet (quod expertus sum) ut quæ speraveras
incrementa, duplicentur. Nuces pineæ & usque in
hoc tempus in arbore esse possunt, & maturiores

a) solum *ins.* Lugd. E.

legentur: prius tamen legendæ sunt quam pate-
scant[a]. Nuclei nisi purgati durare non possunt:
tamen aliqui in vasis fictilibus novis, & terra reple-
13 tis, cum testis suis missos asserunt custodiri. PRUNA
si ossibus serantur autumno, mense Novembri solo
putri & subacto duobus palmis obruantur. Ossa
eadem ponantur[b] & mense Februario. Sed tunc
prius lixivio sunt maceranda per triduum, ut cito
germinare[c] cogantur. Ponuntur & plantis[d], quas
sumemus ex codice mense Januario exeunte vel Fe-
bruario circa Idus, radicibus fimo oblitis. Gaudent
loco læto & humido: cælo tepido melius profe-
14 runtur, tamen queunt & frigidum sustinere. Lo-
cis lapidosis & glareosis si juvantur lætamine, ex-
cusant, ne[e] poma caduca & vermiculosa nascantur.
Extirpandæ sunt soboles a radice, exceptis rectio-
ribus, quæ servabuntur ad plantas. Si languida
pruni arbor est, amurca cum aqua æqualiter tem-
perata radicibus debet infundi, vel bubulum[f] lotium
solum, vel humanum vetus cum duabus aquæ par-
tibus mixtum, vel cineres ex furno, maxime sar-
15 mentorum. Si poma decurrant[g], oleastri epiurum
terebratæ infige radici. Vermes ejus atque formi-
cas, rubrica cum pice liquida si adlinatur, extin-

a) putrescant E. I. B. R. putr. nuclei, qui nisi P. b) ponuntur Lugd. E. *mel.* c) gemmare Cr. d) plantæ E.
e) in Lugd. *forte fuit* ni. f) stercus bub. P. g) decidant I. I-G.

guet: sed modestius propter arboris noxam, ne idem
faciat remedium quod venenum. Juvatur frequenti
humore, & assidua fossione. Mense Martio extre-
mo prunus inseritur melius trunco fisso quam cor-
tice, vel mense Januario, antequam incipiat gumen
lacrymare. Inseritur in se, & Persicum recipit, vel
amygdalum vel malum, sed eam degenerem reddit &
parvam. Pruna siccantur in sole per crates loco siccio-
re disposita. Hæc sunt, quæ Damascena dicuntur. 16
Alii in aqua marina, vel (in) muria fervente recens
lecta[a] pruna demergunt, & inde sublata, aut in furno
tepido faciunt, aut in sole siccari. CASTANEA seritur 17
& plantis, quæ sponte nascuntur, & semine: sed quæ
plantis seritur, ita ægra est, ut biennio de ejus
vita sæpe dubitetur. Serenda est ergo ipsis casta-
neis[b], hoc est seminibus suis, mense Novembri &
Decembri, item Februario. Eligendæ sunt castaneæ
ad ponendum[c] recentes, grandes, maturæ: quas si
Novembri mense seramus, facilem se præsentia fru-
ctus ipsius præstat. Si vero Februario ponamus, 18
ut usque tunc durent, ita faciendum est: In um-
bra castaneæ siccentur expansæ: tunc in angustum
& siccum locum translatæ cumulum[d] faciunt, &
eas omnes fluvialis arena diligenter operiat: post

a) recentia E. b) suis *add.* P. c) serendum P. d) cumu-
latæque diligenter fluviali arena operiantur P. Cr. cumulum
faciant E. *melius*.

dies xxx eas remota arena in aquam frigidam mittis. Quæ sanæ sunt, merguntur: supernatat [a] quæcunque vexata est: item [b] quas probasti, similiter obrues, & post xxx dies æque [c] probas: hoc cum tertio feceris, usque ad veris initium, serere debe-
19 bis quæ manserint illibatæ. Aliqui in vasculis servant, arena pariter missa. Amant solum molle & solutum, non tamen arenosum: in sabulone proveniunt, sed humecto: nigra terra illis apta est; & carbunculus, & tofus diligenter infractus: in spisso agro & rubrica vix provenit: in argilla & glarea, non potest nasci: diligit cæli statum frigidum, sed & tepidum non recusat, si humor assenserit: delectatur clivis & opacis regionibus, ac maxime in Se-
20 ptemtrionem versis. Pastinari ergo locus debebit, qui huic destinatur arbusto, altitudine pedis unius [d] semis, vel duorum, vel totus; aut sulcis in ordinem destinatis, aut certe aratris resolvi hinc inde findentibus: qui fimo satiatus, ac redactus in pulverem, castanearum semen accipiat non amplius
21 pedis dodrante demersum. Unicuique semini propter notam surculus debet affigi: ipsa semina singulis locis simul terna vel quina ponantur, & inter se quatuor pedum spatio separentur. Quibus trans-

a) quod supernatat non valet P. Cr. supernatant quæ vexatæ sunt Lugd. b) quid si *ita*? Gesn. c) iterum probabis P. Cr. d) & *ins.* E.

ferre placuerit, bimas plantas transferre debebunt[a]. Locus tamen deductoria liquoris accipiat, ne humor insidens limo germen extinguat. Cui placet, potest castaneæ in propaginem ducere ima virgulta, quæ in radice nascuntur. Novum castanetum circumfodi debet assidue. Mense Martio & Septembri incrementum majus acquirit, si putationibus adjuvetur. Castanea inseritur (sicut probavi ipse) 22
sub cortice mense Martio vel Aprili, tamen genere utroque respondet. Potest & inoculari. Inseritur in se, & in salice, sed ex salice tardius maturat, & fit asperior in sapore. Castaneæ servantur vel in cratibus dispositæ, vel intra sabulonem[b], ne invicem tangantur immersæ; vel in vasculis fictilibus novis conditæ, & loco sicciore defossæ; vel inclusæ virgeis ex fago receptaculis, & lutatæ, ut spiracula non relinquas; vel ordei paleis minutissimis obrutæ, vel palustri ulva figuratis densioribus sportis reclusæ. HOC mense locis calidis ac 23
siccis regionibus agrestium pirorum plantas ponimus, quas postea possimus inserere, & malorum, vel mali Punici, & cydonii, & citri, & mespili, fici, sorbi, siliquæ, & plantas[c] agrestis cerasi, post inserendas, & mori taleas, & amygdali semina,

a) transferant P. b) in sabulone I. B. R. c) plantas *del. videtur*.

& nuces juglandes, si in seminariis (quo dictum est more) pangantur.

De apibus: in eo de mundandis ac muniendis castris earum.

VIII. Hujus mensis initio apes ex tamarisci [a] floribus, reliquisque silvestribus mella conficiunt: quæ auferenda non sunt, quia servantur hiberno. Eodem mense sordibus liberandi sunt alvei, quia tota hieme eos movere aut aperire non decet [b]. Sed hæc die aprico tepidoque facienda sunt, & pennis maxime avium majorum, quæ habent rigorem, vel aliquo simili omnia interiora mundentur, quo ma-
2 nus non valebit attingere. Tum rimas omnes, quæ sunt extrinsecus, luto & fimo bubulo mistis linamus: & insuper genestis vel aliis tegumentis similitudinem porticus imitemur, ut possint a frigore & tempestate defendi.

Remedium vitibus, quæ sine fruge luxuriant.

IX. Locis calidis & apricis vites, quæ fructu carent, fronde luxuriant, & pauperiem fœtuum compensant ubertate foliorum, nunc putare pressius conveniet: frigidis vero mense Februario. Si permanebit hoc vitium, circumfossas arena fluviali, vel ci-

a) tamarici Lugd. E. b) possumus Lugd. E.

nere debebimus aggerare[a]. Quidam lapides inserunt inter flexuosa radicum.

Remedium sterili viti.

X. Hisdem temporibus & locis vitem, quæ sterilis fuerit, Græci ita præcipiunt esse curandam. Trunco ejus fisso lapidem asserunt includendum, & ibi urinæ veteris humanæ quatuor cotulas circa truncum debere suffundi, ut ad radices instillatio ipsa descendat. Tunc adjiciendum[b] terra lætamen admista, & circa radices solum omne vertendum.

De rosario ex paucis virgulis instituendo.

XI. Quamvis mense Februario sint conserenda rosaria, tamen locis calidis, apricis, atque maritimis hoc etiam mense poterimus instituere roseta[c]. quæ si indigus plantarum volueris ex paucis virgulis[d] habere copiosa, quaternorum digitorum surculos gemmantes[e] cum geniculis suis debebis excidere, (&) in modum propaginis sternere (&) stercore[f] ac rigationibus adjuvare: ubi anni ætatem compleverint, pedis spatio inter se transferre disjunctos; atque ita solum, quod huic generi deputabis, implere.

a) arenam fluvialem vel cinerem d. aggregare E. b) adjicienda est terra admista lætamine I. I-G. *nobiscum etiam* Lugd. terram lætamine admisto E. *non male*. c) rosaria P. d) virgultis E. e) germinantes E. f) stercorare P.

De uva, ut usque ad ver reservetur in vite.

XII. Græcis asserentibus, ut uvam serves in vite usque ad veris initia, circa ipsam vitem, quæ fructu plena est, loco umbroso scrobem fodies, altitudine trium pedum, latitudine duorum, & mittis sabulonem, & ibi calamos figis, in quibus retorquebis assidue sarmenta fructibus plena, & illæsis botryonibus alligabis, ut solum non contingant, &
2 cooperies, ut imber [a] eo penetrare non possit. Item Græcis docentibus uvas [b] in vite, aut poma in arbore si diu servare volueris, vasculis clausa fictilibus ab ima parte pertusis diligenter a summo tecta suspende, quamvis poma & gypso cooperta in longam serventur ætatem.

De gregibus ovilli generis & caprini, & pascendi ordine.

XIII. Hoc mense agnorum prima generatio est: sed agnus statim natus uberibus maternis admovendus est: manu prius tamen exiguum lactis, in quo spissior est natura, mulgendum est, quod pastores colostram vocant: namque hoc agnis, nisi auferatur, nocebit. Ac primo per biduum natus cum matre claudatur: tunc septis obscuris [c] servetur & ca-

a) imbre penetrari Gry. 1549. b) uvas vel poma in vite aut arb. Lugd. E. c) obscurioribus Lugd.

lidis: ita secluso parvulorum grege matrices mittan-
tur in pascua. Sufficiet autem, priusquam procedant 2
matrices mane, & cum saturæ revertuntur ad ves-
peram, agnis ubera haurienda permittere: qui do-
nec firmentur, intra stabulum furfuribus vel Me-
dica herba, vel (si est copia) farina ordei pas-
cantur ingesta, donec conceptum paulisper robur
ætatis, pascuum[a] matribus possint habere commu-
ne. Pascua ovillo generi utilia sunt, quæ vel in 3
novalibus, vel in pratis siccioribus excitantur: pa-
lustria vero noxia sunt, silvestria damnosa lanatis.
Salis tamen crebra conspersio[b], vel pascuis mista,
vel canalibus frequenter oblata, debet pecoris le-
vare fastidium. Nam per hiemem, si penuria est
fœni, vel palea, vel vicia, vel facilior victus ulmi
servatis frondibus præbeatur, aut fraxini. Æstivis 4
mensibus pascantur sub lucis initio, cum graminis
teneri suavitatem roris mistura commendat: quarta
hora calescente potus puri fluminis aut putei præ-
beatur, aut fontis: medios solis calores[c] vallis aut
arbor umbrosa declinet: deinde ubi flexo jam die
ardor infringitur, & solum primo imbre vespertini
roris humescit, gregem revocemus ad pascua. Sed 5
Canicularibus & æstivis diebus ita pascendæ sunt
oves, ut capita gregis semper avertantur a solis

a) pastum cum matribus possit habere communem E.
b) respersio I. B. R. c) ardores P.

objectu. Hieme autem vel vere nisi resolutis geli-
cidiis ad pascua prodire non debent: nam pruinosa
herba huic generi morbos creabit: ac tunc semel
adaquare sufficiet. Græcas oves, sicut Asianas vel
Tarentinas, moris est potius stabulo nutrire, quam
campo, & pertusis tabulis solum, in quo clauden-
tur, insternere [a]: ut sic tuta cubilia, propter inju-
6 riam pretiosi velleris, humor reddat elabens. Sed
tribus, per annum totum, diebus aprico die lotas
oves ungere oleo oportebit, & vino. Propter ser-
pentes, qui plerumque sub præsepibus latent, ce-
drum, vel galbanum, vel mulieris capillos, aut
7 cervina cornua frequenter uramus. NUNC hirci ad-
mittendi sunt, ut fœtum primi veris fovere possit
exortus. Sed caper eligendus (est,) cui sub maxil-
lis duæ videntur pendere verruculæ, magni cor-
poris, crassis cruribus, brevi plenaque cervice, au-
ribus flexis & gravibus [b], parvo capite, nitido,
spisso & longo capillo. Ad ineundas fœminas &
ante anniculum congruus: non autem durat ultra
sexennium. Capella similis corporis, sed magnis
8 uberibus est eligenda. Non tamen ita multæ ca-
præ, ut oves una statione claudantur, quam luto
& stercore carere conveniet. Hædis supra lactis
abundantiam, edera & arbuti & lentisci cacumina
sunt

a) instruere E. b) & cornibus grandibus *addit* E.

sunt sæpe præbenda. Trimæ educare optime possunt; quod teneriores matres generant, transigendum est: sed ultra octo annos servandæ non sunt matrices, quia genus hoc longiore sterilescit ætate.

De glandibus legendis.

XIV. Hoc tempore glandis legendæ ac servandæ cura nos excitet; quod opus fœmineis ac puerilibus operis[a] celebrabitur facile more baccarum.

De materie cædenda.

XV. Nunc materies ad fabricam cædenda est, cum luna decrescit. Sed arbores, quæ cædentur usque ad medullam securibus recisas aliquandiu stare patieris, ut per eas partes humor, siquis in venis continetur, excurrat: utiles autem sunt hæ maxime: abies, quam Gallicam vocant, nisi perluatur[b], levis, rigida, & in operibus siccis perenne durabilis. Larix utilissima[c], ex qua si tabulas suffigas tegulis in fronte, atque extremitate tectorum, præsidium contra incendia contulisti: neque enim flammam recipiunt, aut carbones creare[d] possunt. Quercus durabilis si terrenis operibus obruatur, & a aliquatenus palis. Æsculus ædificiis & ridicis apta materies. Castanea mira soliditate perdurat in agris

a) studiis I. B. R. b) perpluatur Lugd. ni super pluantur E. c) utillima I. B. R. Lugd. E. d) creant P.

& tectis, & operibus cæteris intestinis[a], cujus solum pondus in vitio est. Fagus in sicco utilis, humore corrumpitur. Populus utraque & salix & tilia, in scalpturis[b] necessariæ. Alnus fabricæ inutilis, sed necessaria, si humidus locus ad accipienda fundamenta palandus est. Ulmus & fraxinus si siccentur, rigescunt, ante curvabiles, catenis utiles
3 habentur. Carpinus utilissima. Cupressus[c] egregia. Pinus nisi in siccitate non durans, cui contra celerem putredinem comperi in Sardinia hoc genere provideri, ut excisæ trabes ejus, aut in piscina qualibet anno toto mersæ laterent, post operi futuræ: aut arenis obruerentur in litore, ut aggestionem, qua tectæ essent, alternis æstibus reciprocans fluctus allueret[d]. Cedrus durabilis, nisi humore tangatur. Quæcunque autem ex parte meridiana cæduntur, utiliores sunt: quæ vero ex septentrionali, proceriores, sed facile vitiantur.

De transferendis arboribus majoris ætatis.

XVI. Hoc mense locis siccis, calidis & apricis majores arbores transferemus truncatis[e] ramis, illæsis radicibus, multo stercore & rigationibus adjuvandas.

a) internis P. b) sculpturis Vitruv. Lugd. c) vel pirus *ins.* Cresc. E. d) ablueret Lugd. E. *recte putat* Gesn. e) truncatas Lugd.

De oleo faciendo secundum Græcos & emendando.

XVII. Græci in conficiendi olei præceptis ista
jusserunt: tantum legendum esse olivæ, quantum
nocte veniente possimus exprimere: molam primo
oleo debere leviter esse suspensam: ossa enim con-
fracta sordescunt: quare de solis carnibus sit prima
confectio: (& de) salignis canistros fieri debere vir-
gultis, quia genus hoc oleum dicitur adjuvare. No- 2
bilius erit, quod sponte defluxerit. Sales deinde ac
nitrum jubent novo oleo misceri, ut hæc res spis-
situdinem ejus absolvat: deinde cum amurca subsede-
rit, oleum purum xxx diebus exactis, in vitrea va-
sa transferri: secundum, simili disciplina fieri, sed
mola fortiore quassari.

De oleo, ut Liburnico simile fieri possit.

XVIII. Oleum primum Liburnico simile fieri asserunt Græci, si in optimo viridi (oleo) inulam siccam & lauri folia & cyperum [a], omnia simul tusa, & subtiliter creta permisceas cum salibus torrefactis ac tritis, & diu oleo injecta perturbes, deinde tribus aut aliquanto amplius (decursis) diebus, cum quieverit, utaris.

a) juniperum E. *mox* tunsa.

Ut oleum sordidum purges.

XIX. Si sordet oleum, frictos & adhuc calentes sales injici jubent, & diligenter operiri: ita mundum reddi post[a] tempus exiguum.

De oleo odoris horrendi.

XX. Si fuerit odoris horrendi, virides olivas si-
ne ossibus[b] tundi, & in olei metreta chœnicas duas
mitti: si baccæ defuerint, caules tenerrimos oleæ
similiter esse tundendos. Nonnulli utraque permi-
scent, adjecto[c] etiam sale: sed omnia intra linteum
clausa suspendunt, atque ita in vas olei demittunt:
postea tribus diebus exemtis[d] auferunt, & oleum in
2 alia vasa transfundunt. Quidam mittunt vetustum
laterem[e] torrefactum: plerique ordeaceos panes bre-
viter figuratos, & raro linteo involutos mergunt,
& novos subinde permutant: ubi hoc bis aut tertio
fecerint, sales mittunt[f], & in alia vasa translatum
3 per paucos[g] dies subsidere patiuntur. Quod si ali-
quod animal forte deciderit, & oleum putredine
ac nidore vitiaverit, jubent Græci coriandri mani-
pulum in olei metreta suspendi, atque ita paucis
diebus manere: si nihil de nidore decusserit[h], mu-

a) exiguo tempore P. b) jubent *ins.* E. c) addito I. B. R. d) exactis I. I. Gry. 1549. e) breviter *ins.* Gy. Gr. f) injiciunt Lugd. g) paucis diebus residere P. h) *forte* decesserit.

tandum est coriandrum, donec superetur hoc vi-
tium. Sed maxime proderit, post senos[a] dies in va-
sa munda transferre; melius[b], si acetum ante ve-
xerunt. Quidam fœni[c] Græci semen siccum tritum- 4
que permiscent, vel incensos oleaginos carbones in
ipso oleo frequenter extinguunt[d]. Si acerbus odor
fuerit, uvæ excrementa, quæ Græci γίγαρτα vo-
cant, præcipiunt, tusa & in massam redacta mer-
sari.

De oleo rancido curando.

XXI. Oleum rancidum Græci asserunt sic posse curari. Albam ceram mundo & optimo oleo resolutam, & adhuc liquentem mitti in oleo jubent: tunc sales frictos calentes addi, operiri atque gypsari: sic fieri, ut oleum purgetur sapore & odore mutato: oleum tamen omne in terrenis locis esse servandum, & eam ejus esse naturam, ut sole vel igne purgetur, vel aqua ferventi, si simul misceantur[e] in vasculo.

De condiendis olivis.

XXII. Hoc etiam mense olivas condiemus. Harum genera sunt diversa. Colymbades olivæ fiunt

a) X P. b) autem *ins.* E. *mox* injecerint *pro* vexerunt E.
c) fœnum græcum sic. P. E. d) immergunt P.
e) misceatur E.

sic: Alternis cratibus olivarum pulejum spargis, & mel, & acetum, & sales modice, stratura intercedente, suffundes. Item sternes olivas supra surculos fœniculi vel anethi, sive lentisci, & ramulis[a] olivæ subditis, aceti heminam & muriam superfundis, & has constructiones usque ad vasculi plenitudinem
2 patieris insurgere[b]. Aliter: Electas olivas muria maturabis[c], post XL dies muriam fundis universam: tunc duas defruti partes, aceti unam, mentam minute incisam vasculo adjicies & olivis replebis, ut justa infusione liquor supernatet. Aliter: Olivas manu lectas, una nocte integra, in balnei vapore esse patieris, tabulæ vel crati superpositas: mane balneis exemtas salibus tritis consperges & uteris: quæ non amplius quam VIII dies poterunt custodiri.
3 Aliter: Olivas illæsas[d] primo mittis in muria[e]: post dies XL levabis atque intercides acuto calamo: &, si dulciores habere volueris, duas sapæ partes, & aceti unam; si acriores, aceti duas, & sapæ unam debebis infundere. Aliter: Passi sextarium unum, cineris bene creti quantum manus utraque gestabit, vini veteris unum funiculum, & aliquantum cupressi foliorum: mistis omnibus olivas infundis, inculcas, & subinde crustam faciendo saturabis, donec ad va-
4 sculorum summa ora pervenias. Aliter: Olivas,

a) ramis I. B. R. b) exurgere P. c) macerabis Paris.
d) electas E. e) muriam Lugd.

quas jacentes repereris, rugis contrahentibus crispas
colligis, & salibus tritis respersas expandis, donec
sole inarescant[a]: tunc substrato lauro alternas cra-
tes baccarum sæpius ordinabis: tunc defrutum cum
saturejæ fasciculo duabus aut tribus undis fervere
patieris: & postquam tepuerit, supra compositas
baccas refundes admisto sale paululo, & origani fa-
sce conjecto, supra jus omne perfundes. Aliter: 5
Lectas baccas ex arbore statim condies, rutam &
petroselinum sternes inter spatia structionis, & sub-
inde cyminati[b] salis aspersione cumulabis: postremum
mel & acetum superfundes: novissime optimi olei
quantumcunque miscebis. Aliter: Legis[c] olivas ex
arbore nigras, & compositas muria diluis: tunc ol-
læ adjicis mellis partes duas, vini unam, defruti
dimidiam, & ubi simul deferbuerit[d], deponis ac
permoves, & acetum misces: cum refrixerit[e] super
olivas origani surculos sternis, & supra jus omne
diffundes. Aliter: Olivas manu lectas cum pedicu- 6
lis aqua spargis tribus diebus: deinde mittis in mu-
ria, & post VII[f] dies exemtas in vase adjicis cum
musti & aceti æquis ponderibus: & impletum vas
ita operies, ut aliqua spiramenta dimittas.

a) marcescant Lugd. P. E. b) seminati I. B. R. c) Colligis Lugd. d) ubi s. deferb. *om.* & E. *forte verius*.
e) cum refrigeraveris E. f) XII I. I-Gry. 1549.

De horis.

XXIII. Novembrem & Februarium ratio temporis per horas dierum fecit[a] aequales.

Hora	I	&	XI	pedes	XXVII
Hora	II	&	X	pedes	XVII
Hora	III	&	IX	pedes	XIII
Hora	IV	&	VIII	pedes	X
Hora	V	&	VII	pedes	VIII
Hora	VI			pedes	VII

a) duxit Lugd.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

RE RUSTICA

LIBER DECIMUS TERTIUS.

BREVIARIUM.

Tituli Mensis Decembris.

I. De inserendis frumentis & faba & lini semine. II. De fodiendis pastinis & cædenda materie, palis & ridicis, de oleo laurino, myrtino, lentiscino, & vino myrtite. III. De hortis: in eo de lactuca, allio, ulpico, cepulla, sinapi, & cunela. IV. De pomis: in eo de hypomelidibus & aliorum mensium pomis. V. De rapis condiendis. VI. De echinis & pernis & lardo saliendis, & avium laqueis disponendis. VII. De horis.

De serendis frumentis & faba & lini semine.

TIT. I. DECEMBRI mense seruntur frumenta, triticum, far, ordeum: quamvis ordei satio jam sera sit. Et faba circa septimontium seri potest. Nam post exactam brumam [a] male seminantur. Hoc etiam mense adhuc lini semen spargi poterit, usque (ad) VII Idus Decembris.

De fodiendis pastinis & cædenda materie, palis & ridicis, de oleo laurino, myrtino, lentisco & vino myrtite.

II. Nunc ad instituendas vites, sed post Idus pastina inchoemus effodere, sicut ante tractatum est. Et materiem bene hoc mense cædemus: palos quoque & corbes faciemus, & ridicas. Et locis frigidis oleum faciemus ex lauro, & myrti baccas atque lentisci in olei sui confectione quassabimus, & vinum myrtite, sicut dictum est ante, retingemus.

De hortis: in eo de lactuca, allio, ulpico, cepulla, sinapi & cunela.

III. Hoc tempore serenda est lactuca, ut planta ejus Februario transferatur. Et jam nunc allium

a) pruinam Lugd. *mox* seminatur.

& ulpicum, & cepullæ, & sinapi, & cunela seri poterunt, disciplina & more, quo ante narratum est.

De pomis: in eo de hypomelidibus & aliorum mensium pomis.

IV. Hypomelides poma sunt (ut Martialis asserit) sorbo similia: mediocri arbore nascuntur, & flore candidulo: dulcedo huic fructui cum acuto sapore commista est: seritur mense Decembri nucleis in vasculis[a] positis. Mense autem Februario hypomelidis planta, sed pollicis magnitudine robusta transfertur brevissimo scrobe, soluta terra, plurimo stercore. Sed munienda[b] est, quia cito arescit, si 2
radices ejus[c] ventus afflaverit. Terram qualemcunque non respuit: amat loca tepida, aprica, maritima, & sæpe saxosa: statum rigidum reformidat: inseri non potest, exigua durat ætate. Poma ejus aut in picatis & minutis[d] urceolis, aut scobe[e] populi, aut in ollis inter uvas vinaceis obruta servabuntur.

De rapis condiendis.

V. Nunc rapa in partes minutas recisa[f], & le-

a) vase P. b) minuenda Lugd. c) illi I. B. R. illius P. Lugd. E. d) munitis Lugd. e) scrobe A. G. C. E.
f) incisa P.

viter cocta, & tota die diligentius [a] exsiccata, nequid reservent humoris, & sinapi ex aceto (sicut moris est) temperato, mergere & condire curabimus, & repleta vasa claudemus, ac post aliquantos dies gustibus explorata, proferemus usuri. Quam rem Januario quoque & Novembri mense poterimus efficere [b].

De echinis & pernis & lardo saliendis, & avium laqueis disponendis.

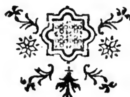
VI. Nunc etiam, quibus litus in fructu est, ubi lunae juvabit augmentum, quae omnium clausorum maris animalium, atque concharum jubet incremento suo membra turgere [c], echini carnes salibus condire curabunt [d]: quod solito more conficitur: hanc quoque rem per omnes menses bene faciemus hibernos. Pernas etiam & lardum conficimus non solum mense hoc, sed omnibus, quos hiemalis algor astringit. Tempore hoc per humiles silvas & baccis foecunda virgulta ad turdos & caeteras aves capiendas laqueos expedire conveniet: hoc usque in Martium mensem tendetur aucupium.

a) diligenter P. b) conficere P. c) turgescere P.
d) curabimus E.

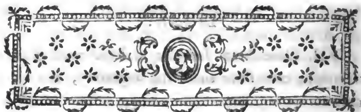
De horis.

VII. Decembrem Januario in horis causa dispar adjunxit, cum linea simili ille augeatur, iste decrescat.

Hora	I	&	XI	pedes	XXIX
Hora	II	&	X	pedes	XIX
Hora	III	&	IX	pedes	XV [a]
Hora	IV	&	VIII	pedes	XII [b]
Hora	V	&	VII	pedes	X [c]
Hora	VI			pedes	IX [d]

a) XVII P. b) XV P. c) XIII P. d) Palladii Rutilii Æmiliani viri illustris opus agriculturæ explicit P. & Lugd. *nisi quod hic* finit. *Subscriptum* MS. E. *est* Explicit liber Palladii, de cultura agri.

PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

DE

INSITIONE

LIBER, AD PASIPHILUM VIRUM DOCTISSIMUM.

BREVIARIUM.

I. Præfatio, prosa. II. Proœmium carminis. III. De vite. IV. De oliva. V. De piro. VI. De malo Punico. VII. De pomo. VIII. De Persico. IX. De malo Cydonio. X. De mespilo. XI. De malo citrino. XII. De prunis. XIII. De siliqua. XIV. De ficubus. XV. De moro. XVI. De sorbis. XVII. De ceraso. XVIII. De amygdalo. XIX. De pistaciis. XX. De castanea. XXI. De nuce.

HABES aliud indultæ fidei testimonium. Pro
usura temporis hoc opus de arte insitionis adjeci.
Sed quod volumina hæc ruris colendi serius, quam
jusseras, scripta sunt, librarii manus segnior fecit,
cujus ego tarditatem nunquam maligne æstimo: scio
enim, quo frequenter inclinet argutia famulorum:
malo operam ejus expectare potius, quam timere.
Nescio, utrum commune sit dominis: mihi difficile 2
contigit, in servilibus ingeniis invenire temperiem:
ita sæpissime natura hæc vitiat commodum, si quod
est, & miscet optanda contrariis: velocitas procur-
rit in facinus; segnities figuram benignitatis imita-
tur, & tantum recedit ab agilitate, quantum re-
cessit a scelere. Diu tamen apud te pudorem meum
distuli, sed hoc quasi bonus famulus feci. Verum
nescio, si tuum ad has modo minutias inclinetur
ingenium. Grande erit, & par desiderio suo, quod 3
studii tui quæret affectio. Et licet de his nugis fa-
vorabiliter sentias, ego meas opes æstimare non
differo. Non est magni loci assibus intuendis oculos
duxisse per pulverem, quia nescio quomodo notæ
sunt quædam maximarum personarum minuta com-
pendia.

DE INSITIONIBUS

LIBER XIV.

PASIPHILE ornatus fidei, cui jure fatemur,
Siquid in arcano pectoris umbra tegit,
Bis septem parvos, opus agricolare, libellos,
Quos manus hæc scripsit, parte silente pedum,
Nec strictos numeris, nec Apollinis amne fluentes,
Sed pura tantum rusticitate rudes,
Commendas, dignaris, amas, & rustica dicta
Affectu socii sollicitante colis.
Nunc ideo modicum crescens fiducia carmen
Obtulit, arbitrio lætificanda tuo.
Est nostræ studium non condemnabile musæ,
Urbanum fari rusticitatis opus:
Sub thalami specie felices jungere silvas,
Ut soboli mistus crescat utrinque decor:
Connexumque nemus vestire affinibus umbris,
Et gemina partum nobilitare coma:
Fœderibus blandis dulces confundere succos,
Et lætum duplici fruge saporis ali:
Quæ quibus hospitium præstent virgulta docebo,
Quæ sit adoptivis arbor onusta comis.

Ipse

Ipse poli rector, quo lucida sidera currunt,
Quo fixa est tellus, quo fluit unda maris,
Cum posset mistos ramis inducere flores,
Et varia gravidum pingere fronde nemus,
Dignatus nostros hoc insignire labores,
Naturam fieri sanxit ab arte novam.
Non segne officium nostræ reor esse camœnæ,
Aut operis parvi gratia fiet inops.
Si velocis equæ pigro miscetur asello
Ardor, ut in sterilem res cadat acta gradum,
Fœcundumque genus productus deleat hæres,
Et sibi defectum copia prolis agat:
Cur non arbor inops pinguescat ab hospite gemma,
Et decus externi floris adepta micet?
Incipiam, quidquid veteres scripsere coloni,
Sacraque priscorum verba labore sequar.
PRINCIPIO multas species industria solers
Protulit, & doctam jussit inire manum.
Nam quæcunque virens alienis frondibus arbos
Comitur, his discit credita ferre modis.
Aut nova discreto figuntur germina libro,
Aut aliud summo robore fissa capit,
Aut virideis oculos externi [a] gemma tumoris
Accipit, & lento stringitur uda sinu.

a) *Præter* I. B. R. extremi *reliqui*.
Palladius.

De vite.

Primus echionii palmes se jungere BACCHI
Novit, & externo tenditur uva mero.
Nexilibus gemmis fœcundos implicat artus
Vitis, & amplexum pascit adulta genus,
Degenerisque comæ vestigia mitis inumbrat
Pampinus, & pingui curvat onusta Deo.

De oliva.

Robora PALLADII decorat silvestria rami,
Nobilitat partus bacca superba feros.
Fœcundat sterilis pingues oleaster olivas,
Et quæ non novit munera ferre docet.

De piro.

Germine cana PIRUS, niveos haud invida flores
Commodat, & varium nectit amore nemus.
Nunc rapit hirsutis horrenda sororibus arma,
Et docet indomitas ponere tela piros.
Nunc teretem pingui producit acumine malum,
Fraxineasque novo flectit honore manus.
Phyllida quin etiam grandi mitescere fructu
Instituens, duræ dat sua membra cuti.
Et steriles spinos, & inertem fœtibus ornum
Dotat, & ignotum cogit amare decus.
Hujus & immissi vertere cydonia rami,

Pomaque confusus[a] blanda creavit odor.
Castaneæ septos aspro velamine fœtus
Exuit, & placido pondere mutat onus.
Mespilaque exarmat pugnacibus horrida membris,
Et mala tranquillo cortice vota[b] premit.
Creditur in Libycis sua germina nectere ramis,
Lætaque puniceo posse decore frui.

De malo Punico.

PUNICA non alios unquam dignata sapores
Mala, nec externis associata comis,
Ipsa suas augent mutato semine gemmas,
Et sibi cognato picta rubore placent.

De pomo.

Insita proceris pergit concrescere ramis,
Et sociam[c] mutat MALUS amica pirum.
Seque feros silvis hortatur linquere mores,
Et partu gaudet nobiliore frui.
Spiniferas prunos, armataque robora sentes
Levigat, & pulchris vestit adulta comis.
Exiguam sorbum dulci distendere succo
Novit, & ad cupidas flectere poma manus.
Stipitibus gaudet nomen mutare salignis,
Et gratum Nymphis spargere flore nemus.

a) confusis *alii*. b) fota B. R. c) socia I. B. R.

Robora thyrsigero platani concordia Baccho
Fœtibus instituit plena rubere[a] novis.
Illius insolitas miratur Persicus umbras,
Populeæque ferunt candida dona comæ.
Mespilus huic paret, lapidosaque viscera mutans
Tenditur, & niveo plena liquore rubet.
Pro sudibus fœtis, & pro prægnantibus armis
Castaneæ fulvum dant nova mala decus.

De Persico.

Ipsa suos onerat meliori germine ramos
PERSICUS, & pruno scit sociare genus.
Imponitque leves in stipite Phyllidis umbras,
Et tali discit fortior esse gradu.

De malo Cydonio.

Cum præstet cunctis se fulva CYDONIA pomis,
Alterius nullo creditur hospitio.
Roboris externi librum aspernata superbit,
Scit tantum nullo crescere posse decus.
Sed propriis pandens cognata cubilia ramis,
Stat, contenta suum nobilitare bonum.

De mespilo.

Æmula dura piri despecti mala saporis
MESPILUS admisso germine tuta subit.

a) rubore *omnes*.

Et geminis sese violentior inserit armis,
 Atque avidas terrent robora sæva manus.

De malo citrino.

Nec non & CITREI patiuntur mutua rami
 Pignora, quæ gravido cortice morus alit.
Pomaque pasturi blando redolentia succo
 Armatis mutant spicula nota piris.

De prunis.

PRUNA suis addunt felicia germina membris,
 Donaque cognato corpore læta ferunt.
Exarmat fœtus, sed brachia roboris armat
 Castaneæ prunus jussa tenere larem.

De siliqua.

Assuescunt SILIQUÆ viridi mollescere succo,
 Et gremio pascunt cætera poma suo.

De ficibus.

Persuadet moris tetrum mutare colorem
 FICUS, & invasis[a] dat sua jura comis.
Se quoque miratur pingui grandescere succo,
 Et solitum gaudet vincere poma modum.
Insignes foliis platanos, felicia mensis
 Brachia, gaudentes vitis honore comas,

a) in vasis *div.* I. B. R.

Ingrediens pingui se cortice maxima ficus
 Servat, & optatos implet adepta sinus.

De moro.

Mutua quin etiam MORIS commercia ficus
 Præstat, & oblatum robore germen alit.
Fraxinus huic avidæ[a] confert sua membra sorori,
 Et metuit fœtus sparsa cruore novos.
Proceras fagos, & poma hirsuta virentis
 Castaneæ, duris aspera mala comis
Inficiens, monstrat piceo nigrescere partu,
 Et succo pascit turgida poma novo.
Obsequitur moris blando terebinthus odore,
 Et geminis veniunt munera mista bonis.

De sorbis.

SORBA suos partus merito majoris honestant
 Seminis, & pulchro curva labore nitent.
Hæc arbos spinæ duros mucronibus artus
 Exuit, ac libris mitibus arma tegit.
Aureaque annexo miscere cydonia fœtu
 Gaudet, & externi dona coloris amat.

De ceraso.

Inseritur lauro CERASUS, partuque coacto
 Tinguit[b] adoptivus virginis ora pudor.

a) avide I. I. b) Tingit B. R. I. I. G.

Umbrantes platanos, & iniquam robore prunum
Compellit gemmis pingere membra suis.
Populeasque novo distinguit munere frondes,
Sic blandus spargit brachia cana rubor.

De amygdalo.

PHYLLIS odoratos primævis floribus artus
Discissi pruni cortice fixa tegit.
Pomaque permutat velamine persica misto,
Duritiemque docet tegminis esse loco.
In modicam tornat siliqua tendente figuram,
Et frondes pulchro ditat odore feras.
Castaneamque trucem depulsis cogit echinis
Mirari fructus levia poma sui.

De pistaciis.

Quin & amygdaleos subeunt PISTACIA ramos
Et debitum majus de brevitate petunt.
Hæc & cognato cingens terebinthus amictu
Nutrit adoptivis nobilitanda comis.

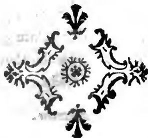
De castanea.

Flumineam salicem fœcundant ardua membra
Castaneæ, & multo pasta liquore vigent.

De nuce.

Arbuteas frondes vastæ nucis occupat umbra,
Pomaque sub duplici cortice tuta refert.

Cætera, quæ solers processu temporis usus
Exprimet, exemplis instituere novis.
Hæc sat erit tenui versu memorasse poetam,
Quem juvat effossi terga movere soli.
Carmina tu duros inter formata bidentes
Aspera, sed miti rusticitate, leges.

JO. CONRADI SCHWARZ

Eloquentiæ & Græc. Ling. Prof.

SCHEDIASMATA DUO.

I.

DE

ILLUSTRANDO POLIENDOQUE

PALLADIO

AD VIRUM CLARISSIMUM

GOTHOFREDUM THOMASIUM.

Coburgi, apud Jo. Nic. Monachum, Typogr. Ducal. 4to plag. 1.

RES literaria, qua patet, veritatis virtutisque studium sibi habet propositum, per quam utramque animus & dignam divina origine sua percipit voluptatem, & justum consequitur decus. Utraque, si a Deo, cui omnia bona sunt accepta referenda, discesseris, judicio maxime debetur. Judicium autem pauci cum habeant subactum ac politum; mirum non est, si res literaria non eam consequitur maturitatem, ad quam perveniret, si in suis quisque rebus judicii vim declararet eximiam. Nos hic exemplis novis, nec abs quoquam, quod constet, occupatis demonstrabimus, quid in veteribus monumentis, desiderari queat curæ & correctionis. Sumemus Palladium, in quo explanando laborarunt præstantissimi

viri, magna cum laude, quis enim negat? sed ut nobis tamen spicilegium relictum sit copiosissimum. Palladii libri tredecim carere putantur epistola, quae lectoribus ostendat, ad quem illi primo sint missi. Praefatio in fronte ponitur, epistola nulla. Ad extremum libri decimi tertii epistola quaedam ad Pasiphilum adjicitur, quae quasi libri XIV commendatrix quaedam sit. Et statim tamen principium libri XIV novam ostentat allocutionem ad Pasiphilum. Ita unus liber duplicem habet commendatricem, reliqui omnes ne unam quidem. Quae tamen ineptiae Palladio ipsi non sunt tribuendae. Primum enim epistola illa libro XIII subjecta tam late patet, ut reliquos etiam libros XIII complectatur: deinde librum, XIV vulgo dictum, tanquam superpondium, venditat, ac vix duobus versibus commemorat, cum reliqua epistolae pars ad fata reliquorum XIII librorum pertineat. Nam librarii opera quam multum temporis absumserit, curiose demonstrat. Quid igitur? suntne ineptiae hae tales, quae concoqui possint a sapientiae studioso? Ego quidem neutiquam putem. Teneat primum locum, quod primo in loco ipsa ratio poni jubet. Neque enim periculum est, ne tantilla commutatio Criticis & doctis viris stomachum moveat. Ne major quidem illa offendit eos commutatio, cum tertius iste opinatus liber Columellae, qui nunc liber de arboribus

appellatur, e reliquorum choro tolleretur, novum nomen sortiturus. Mibi quidem, si manuscripti codicis Breslaviensis sequi statuam exemplum, audere aliquid licet. Is enim epistolam illam una cum libro de insitione præmisit, ob eam fortasse causam, ne solertissimo scriptori ineptiarum notam inureret. Omnino si veterum morem dedicandorum librorum (ut nunc loquimur) perpenderis; a Palladio omnem ineptiarum istarum abjudicabis culpam. Veteres enim si quos libros conscriptos haberent, amicum quendam circumspiciebant, aut hortatorem deligebant, cui suum amorem, suum judicium præ cæteris declararent. (Fecit id Appius Pulcher, qui libros suos de jure augurali ad Ciceronem misit. Fecit Scribonius Largus, Caji Julii Callisti desiderio satisfacturus. Fecit Cicero meus, & cæteri tantum non omnes. Nam exemplum Antonii & paucorum aliorum nihil moramur.) Libro igitur confecto adjungebant epistolam, quæ causam commemoraret, quamobrem liber primum ad eum mitteretur[a]. *Eæ literæ deinde una cum libro solebant describi, propterea quod & autoris animum testificarentur, & pleraque libri recondite dicta, sententias, rationes, consilium aperirent. Palladii igitur literæ cum libro de insitione adjectæ fuissent, & parvus ille fasciculus*

a) Varro in libro IV de lingua latina nullas quidem ejus generis causas proponit, sed epistola illa videtur esse mutila.

majori alligatus: a Pasiphilo fortassis ita, ut libelli & literæ ad se missa erant, amicis describenda fuerunt data. Sensim deinceps a primis librariis error ille propagatus est ad proximos, ut nostra quoque attigerit tempora. Sic igitur jam inde ab ultima libri origine error in codices irrepsisse videtur per omnes deinceps Bartholomæi Bruschi, Francisci Mazali, Aldorum, Philippi Juntæ[a]*, reliquorumque præstantium typographorum libros diductus.*

Quid faciemus autem de ipsa Palladii epistola, cui jam primum suum adsignavimus locum? Nihil in illa extrema ejus sanitatis, ejus elegantiæ, ejus acuminis apparet, quod in prima elucet, quodque Palladii ætate tantopere expetebatur. Quis enim quamvis omnia contorta, hiulca, inepta ferat, concoquere possit verba illa: Verum nescio, si tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium. Grande erit, & par desiderio suo, quod studii tui quæret affectio. Et licet de his nugis favorabiliter sentias, ego meas opes æstimare non differo. *Rescindemus (pace tetricorum Criticorum dixerim) ulcera quædam: tam non erit vana spes sanitatis colorisque ingenui ac nativi. Legemus posthac, si licebit, vel in notula quadam, ita:* Verum nescio, si tuum ad hujusmodi minutias inclinetur ingenium. Grande erit

a) Editio Juntæ ignotior. Prodiit Florentiæ Anno MDXV.

& par desiderio suo, quod studii tui quærit affectio. Ilicet de his nugis favorabiliter sentias, *reliqua*. *Vel, si malis, ita :* Diu tamen apud te pudorem meum distuli, sed hoc quasi bonus famulus feci. Verum nescio[a]. Si tuum ad has modo minutias inclinetur ingenium; grande erit & par desiderio suo, quod studii tui quærit affectio. Ilicet[b] de his nugis favorabiliter sentias, ego meas opes æstimare non differo[c]. Non est magni loci assibus intuendis oculos duxisse per pulverem, quia nescio quomodo notæ sunt quædam maximarum personarum minuta compendia.

Agmen claudat Palladii locus infra citandus, quem ex numo quodam illustrabimus. Ornavit is Ducis Arschotani museum, & ab Hemelario publicæ luci expositus ac brevi annotatione explicatus est. Conjectus fuit a Byæo in tabulam XXXIV.[d] *Repræsentat fœminam adolescentem maxima ex parte nudam, quæ capite turrim gerit, ut fere Cybele*

a) Id est, quid cuique tempori, loco, personæ aptum sit, ignoro, ut vel boni famuli solent. Sæpe hæc *veri* significatio locum habet.

b) Scriptum fuerat more veterum EILICET, hinc ineptus librarius confinxit ET LICET.

c) *Æstimare* est hoc loco *tralatitia æstimatione metiri*, *per compendiariam quandam contemplationem judicare*, *nec minutias omnes curiose intueri & examinare*.

d) (In Editione Antuerpiæ 1654 vulgata T. LII, n. 19 hunc ipsissimum numum ita interpretatur Gevartius, ut rastellum spicis vellendis dicat.)

solet: dextra, lacerto leniter inflexo, tenet caduceum duabus alis instructum, & duas spicas alis utrinque subjectas. Sinistra manu inclinat ad flexum brachii paulum supra cubiti commissuram instrumentum quoddam, quo velum, quod femora tegit & sensim lacerto sinistro largius superinjectum colligitur, quasi obiter comprimitur, ne dilapsum adolescentis nudet femora. Circumjecta sunt adolescenti verba: SECVLO FECVNDO COS. II. *Hemelarius figuram hanc lectoribus explicat istum in modum.* Telluris[a] forte imago seu genii terræ præsidis, capite turrito, spicas cum caduceo gerit, & sive anchoram sive tridentem inversum in formam literæ T. Alii exprimunt hic Mercurium & radiatum ei verticem appingunt. Anchora stabilitatem terræ designat, suo pondere fixam ac solidam. Ovidius: *Stat vi terra sua.* Caduceus concordiam & pacem, spicæ ubertatem denotare videntur. *Nobis vero adolescens illa vel Gallia esse videtur, vel genius certe Galliæ arcibus & oppidis frequentis*[b]. *Terras enim & earum genios fœminarum habitu exprimi, planum est & apertum omnibus. Si quis autem dubitet, dubium sibi eximere poterit, si vel Hemelarii nostri tabulæ* XXXV *numum*

a) Sed Tellus fere senior effingitur. Quamquam veteres ipsi inter se discrepent.

b) Nuditas adolescentis cum genio Gallorum bene convenit.

numum IV & tabulæ XLII numos I & III, & tabulæ LI numos XI & XII, & tabulæ XIX numos II, IV, VIII, IX, X, XI perlustrarit. Et terrarum porro & geniorum capitibus turres eminere, exploratum habent ii, qui Hemelarii tabulam XIX numo XII consuluerint. Quid sentiemus autem de ea figura, quam Hemelarius vel in ancborarum vel inversorum tridentium referre conatur numerum? Nos bidentem esse putabimus, qui in rusticis instrumentis fere sibi principem vindicat locum. Pallad. lib. I. tit. XLIII. Instrumenta vero hæc, quæ ruri necessaria sunt, putamus. Bidentes, dolabras, falces &c. *At enim quid ad Imperatorem Clodium Albinum bidens? bidens primum ad fœcunditatem terræ multum conducit: deinde Cæsar Albinus agricolationis fuit studiosissimus. A Capitolino quidem dicitur* agri colendi peritissimus, ita, ut etiam Georgica conscripserit. *Sed hæ meditationes num satis ad veritatem limatæ sint, viri docti existiment, & inprimis Noribergense illud ornamentum humanitatis ac doctrinæ omnis. Ei si nos probaverimus,* Tunc nos vel rigidi legant Catones.

II.

D E

NOVA EDITIONE
SCRIPTORUM REI RUSTICÆ

A D

POLYHISTOREM NORIBERGENSEM
GOTHOFREDUM THOMASIUM.

FATA *Schediasmatis mei, nuper editi, quod magna quædam eliciendi judicii Tui cupiditas elicuerat, necessitatem mihi imposuerunt elucubrandi novi. Cum enim videam, in omnium esse conspectu positum, quod a* TE *uno, cui totum consilium meum sæpius aperuissem, judicatum volueram: vereor, ne in aliam longe partem accipiatur institutum meum, ac ab æquis æstimatoribus, re omni cognita, accipi queat. Quid enim si paucæ illæ conjecturæ in eam opinionem abducant Lectorem, quasi totius instituti rationem explicare debeant; cum, ut initio dixi, longe aliud spectarint. Equidem nihil dum video causæ, cur eas condemnem; videntur enim a Palladii mente & oratione neutiquam discrepare: sed, in*

tanta opinionum & optationum varietate, vereor, ne qui suspicentur, nihil a me praeter conjecturas allatum iri. Quos ut ab ea opinione in aliam transducam, potiora proferam momenta, quibus fore spero, ut editione mea veteres praeponderentur. Quae quidem commemoratio etsi Tibi accidere debeat minus jucunda, propterea quod aures Tuas obtundere videbitur; tamen a Te observantissime peto, ut quia, quae uni Tibi dixeram, cum omnibus communicata sunt, iterum Tibi ac tertio dici patiaris, quae cum omnibus communicari facile patiar. Quanquam enim ne hoc quidem tempore satis circumspicere queam omnia, quae laborem meum eruditis Viris, & praesertim Tibi, commendare videantur: tamen satius est aliquid dixisse, quam tacuisse. Ante vero, quam ad rem aggrediar, velim memineris, me etiam de RELIQUIS REI RUSTICAE SCRIPTORIBUS EDENDIS *consilium agitare jam diu, non solum de Palladio. Quod autem specimina quaedam Palladii illustrandi, non universorum, miserim, ea causa fuit, quod jam antea varias reliquorum emendationes & explicationes vel disputationibus meis adjunxeram, vel aliis scriptis divulgaram.*

PRIMUM *igitur forma instrumentorum rusticorum, aliarumque rerum, e nummis aliisque vetustatis monumentis expromam, ut cum similitudo discrimenve instrumentorum veterum, ac recentio-*

rum eluceat, tum Scriptorum sermoni plurimum luminis afferatur[a]. *Exemplum præbebit bidens numi, ab Albino cusi, cui nuper ab Hemelarii conjectura vindicias secundum oculorum fidem & historiæ testimonium decrevi. Sic igitur apparet ratio, quamobrem ibi ab Hemelario dissidere cœperim.*

Deinde *in locis, quorum aperta est corruptio, conjecturas proponam de prima & antiquissima lectione, si nec Manuscripti, quos consului, nec vetustissimi probatissimique codices quicquam explicarint. Atque hic quidem literarum vestigia ac reliqua Criticorum præcepta libenter sequar. Quid est enim, quod nos, si hermæ desint, ab via probabili deterreat, cum conjectura sæpius ad veritatem accessum sit proxime? Quocirca quum sententiæ distortæ aut conjunctione literarum ac vocabulorum, aut detractione, aut interpositione, aut commutatione sanari queant: nos universis illis quidem, sed circumspecte utemur medicinæ generibus. Age videamus, an Catonis caput XXXVII, cujus maxima pars neminem adhuc nacta videtur medicum, nostra ope pristinam recuperare queat sanitatem. Victorius id ita exprimendum curavit.* Si cariosam terram tractes, cicer quod vellitur, & quod salsum est, eo malum est. Hordeum, fœnum græcum,

a) Ita qui aratri veteris ac recentioris discrimen ignorat, non satis intelliget verba Columellæ I c. 9 de aratoris habitu.

ervum, hæc omnia segetem exugunt, & omnia quæ velluntur. Nucleos in segetem ne indideris. Lupinum, faba, vicia. Stercus unde facias. Stramenta, lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, querneam. Ex segeti vellito ebulum, cicutam, & circum salicta herbam altam ulvamque, eam substernito ovibus, bubusque frondem putidam. Partem de nucleis succernito & in lacum conjicito. - - - - De vinea & arboribus putatis sarmenta degere, & fiscinam facere, & vitis, & ligna in caminum ficulna, & codicillos domino in acervum componito. *Quam multa, quasi supercrescentem carnem quandam, rescìdit Victorius, ut saltem aliqua sanæ carnis species appareret! Sed nec ad vivum sunt adhuc resecta omnia, nec detorta scienter in veterem locum reposita. Quod equidem fieri putem, si ita correxerimus:* Si cariosa terra, ne tractes[a]. Cicer, quod vellitur, & quod salsum est, eo malum est. Hordeum, fœnum græcum, ervum, hæc omnia segetem exugunt, & omnia quæ velluntur. Nucleos in segetem ne indideris[b]. Stercus,

a) Hic locus desperatus, nisi ita legatur.

b) *Lupinum, faba, vicia* e margine irrepserunt in Catonis sermonem. Ea enim exempli causa adscripserat aliquis, ut intelligeretur, quænam essent illa, quæ vellerentur. Ipse autem alienissimus locus, in quo reposita sunt, *νοθείαν* satis indicat. Quodsi mihi credere nolis, at saltem Plinio lib. XVII c. 9 credito, sic scribenti: *nec non & satis quibusdam ipsis pasci terram dicit* Cato. *Segetem stercorant fruges, lupinum, faba,*

vide[a], facias stramenta, lupinum, paleas, fabalia, acus, frondem iligneam, querneam. E segeti vellito ebulum, cicutam, & circum salicta herbam altam ulvamque, eam substernito ovibus, bubusque frondem[b]. Putidam partem de nucleis secernito, & in lacum conjicito. - - De vinea & arboribus putatis sarmenta digere; & fiscinam face e re vitili[c];

faba, *vicia*. Ergo apparet, hæc tria verba *lupinum*, *faba*, *vicia* esse referenda ad caput 36 Catonis. Ubi quidem a Catone scriptum fuisse suspicor *segetem stercorant fragis lupinum*, *faba*, *vicia*. Aliter quidem scribere non potuit.

a) Huic correctioni nihil obest Plinius XVII c. 9 *stercus*, inquiens, *unde fiat*, *stramenta*, *lupinum*, *paleas*, — *ac frondes iligneas quernasque*. Hæc enim Plinii corruptiora sunt, quam illa Catonis ipsius.

b) Neque huic distinctioni nostræ Plinius officit, scribens, *ea substernito ovibus frondemque putridam*. *Vinea si macruerit &c.* Nam nemo sanus putridam frondem subjicit pecori decubituro, sed flaccidam & siccam. Cato autem erat homo sanus, imo sanissimus. Cur igitur de eo, propter Plinii indiligentiam, per summam injuriam contemtim sentirem? *Nuclei* sunt hic, ut supra, *nuces*, quæ significatio rarior est. *Putida pars nucleorum* sunt putamina & cortices exteriores nucum, quæ putrescere solent, nucibus ex arboribus in cumulum conjectis.

c) Si quis me audaciorem existimet, qui ex verbis *facere & vitis & ligna* conflem *face e re vitili*, næ is ignorat, quam ex paucis literis sæpe multa procuderint vocabula negligentes librarii. Exempla suppeditat hoc ipsum caput. Sic enim editio Juntæ: *cariosam terram FACIET*, *si JACIES cicer*, *ET quia vellitur &c.* Viden', ex *tractes* procusa esse *facies* & *jacies*, & illum ipsum locum, qui in manibus est, Junta sic exscripsit: *De vinea & arboribus putatis sarmenta deterge*, *fiscinam face*, *& vites & ligna in caminum congere*, *ficulna &c.* Sed quid argumentor tanquam in re dubia? num sarmenta *vites* possunt appellari ab agricola diligenti & exercitato? Ego quidem, quantum in me est, nun-

quam

in caminum ficulna & codicillos domino in acervum componito[a].

Tum *integris doctissimorum hominum notis interponam meas, quas quidem vel ex libris agricolarum Italorum, veteres explanantium, hauriam; vel ex libris veterum, consimiles res diligentius & planius tractantium; vel ex ratione, sensuum testimonio suffulta. Singula singulis generibus subjiciam exempla, ut judicandi locum demus intelligentibus. Primi generis notam desiderat locus Columellæ lib. II. cap. 9 de siligine, quem diligentissimus ille agricola Neapolitanus exquisitissimis observationibus declaravit. Alterius generis animadversionem postulat Columellæ II cap. 9. s. 4.* Atque illa (siligo & far adoreum) vicibus annorum requietum agitatumque alternis & quam lætissimum volunt arvum: hoc (*hordeum*) nullam mediocritatem postulat: nam vel pinguissima vel macerrima humo jaciatur perit. *Etenim ex Catonis cap. 35, Palladii lib. X tit. 4, Plin. XVIII, c. 17 proclive est intellectu, hordeo mediocrem agrum accommodatissimum esse, ne ad experientiam provocem & usum agri-*

quam patiar Catoni innocenti stigma fœdum inuri; si injuriæ veritas ipsa intercesserit.

a) Recte in caminum prætorii reservari jubet codicillos. Carebant enim caminis cellæ servorum: imo ne communis quidem familiæ cella camino utebatur, nisi forte rara.

colarum. Quid? quod ipsa hæc Columellæ verba sibi consentanea non sint. Nam si perit hordeum pinguissimæ vel macerrimæ terræ commissum; mediocris ei terra haudquaquam est aliena. Quid igitur addubitabimus in locum verbi nullam *subdere* nudam? *Etenim* Nudum *pro* solo *sæpe ponitur. Gratius Cyneget. vers.* 2. -- Prius omnis in armis. Spes fuit; & nuda silvas virtute movebant Inconsulti homines. *Sic alii alibi. Sed nos, ut ad rem redeamus, ea loca Scriptorum nostrorum, quæ collata inter se multam & mutuam lucem nanciscuntur, ostendemus potius, ut Berneggerus in Tacito fecit, quam ut proponamus. Semper enim fontis aqua melior, quam rivorum. Tertium genus annotationis facile reliquis præripiet palmam, propterea quod, ut Cicero lib.* II *de nat. Deor. cap.* 2 *præclare monet*; Opinionum commenta delet dies, naturæ judicia confirmat. *Itaque ad Columellæ* II *cap.* 9 *Lectorem jubebimus ἐπέχειν. Neque enim, in omni seminis genere*, jugerum agri pinguis plerumque modios tritici quatuor; mediocris quinque postulat: adorei modios novem, si est lætum solum; si mediocre, decem. *Nam si pinguis ager tantum quatuor modios tritici alit bene ac commode; mediocris nequaquam potest quinque, alere. Seminis igitur pars frustra spargitur, ager onere nimio ex-*

fugitur, fruges convalescere nequeunt[a]. *Sed est quoddam seminis genus, quod quamvis parce spargatur; tamen per lætum arvum latissime se diffundat, in macro vero nihil tale valeat*[b]. *Hoc genus tum spectasse Columella videatur, satis quidem commodum suggessit consilium, sed diversa seminum genera discernere, & ad ea consilium accommodare debuerat. In posteriore genere particulas fingere more Cartesianorum, quæ molliculæ facile diffindant terram molliorem, minus facile duriorem; non est beati valde ingenii. Simile judicium de priori genere ferre, cuivis licet.*

Post *ad notas aliorum, si quæ aut nobis cum veritate minus consentaneæ videantur, aut ab aliis fuerint accusatæ, meam adscribam sententiam. Ad Catonis cap.* 37 *exempli gratia, addidit Victorius*, Vetus hæc est lectio, quam probamus. *Degere* cum plures significationes habeat, valet etiam detrahere, quemadmodum testimonio Nonii cognoscimus, & auctoritate Plauti, qui ab eo adducitur. *Nos adjiciemus, ut significatio hæc verbi* degere *certa sit & fortassis unica*[c], *eam tamen ad Catonis oratio-*

a) Status controversiæ hic recte noscitari debet, quem pro brevitate nosrra satis indicavimus.

b) Omne quidem semen lætis in agris magis invalescit, quam in macris: sed est quoddam genus, quod facultatem hanc præcipuam & prorsus admirabilem habet; ita ut reliqua genera præ illo nihil sint.

c) Nam *dego* est ex *deigo*, ut ex *coigo* factum *cogo*. *Age-re*

nem non esse accommodatam. Illud enim apertum est, infinitivo nullum hic esse locum relictum. Primum enim Latini Græcorum dicendi rationem non sequuntur. Deinde arbores putatæ *dici non possunt, de quibus sarmenta nondum detracta sunt. Late enim patet hujus verbi vis, nec ad solam sarmentorum resectionem adstringitur. Denique in proclivi est intelligere, e verbis* face e re *conflatum esse* facere, *quod mox etiam* digere *convertit in* degere, *ut alterum cum altero congrueret* [a].

re autem proprie est *forttreiben*, & hanc potestatem in compositis retinet. *Degere* igitur *laborem* est laborem depellere, *degere corium* est detractionem corii agendo & trudendo juvare, ut a lanionibus quotidie fieri videmus. Hæc unica significatio propria in translatione semper spectatur. Nam *degere vitam* respondet germanico *das Leben hinbringen*, quasi dicas *das Leben forttreiben*; uti dicimus *er treibt sein Wesen fort*. *Degere ætatem* pene eandem potestatem habet, ac *consumere ætatem*.

a) Adde huc Popmæ notam, qui *degere* pro *digere* positum esse, prior vidit.

IN PALLADII RUTILII TAURI ÆMILIANI

LIBROS XIV.

NOTÆ.

IN LIBRUM PRIMUM.

PALLADII RUTILII) In veteribus membranis scribitur *Palladius Rutulus*, teste Barthio Animadvers. ad Rutilium 1, 108. Ms. Erf. *Rutili*.

TIT. 1, 1 *Diserte loquuntur rusticis*) „ Nescio, an Columellam pungat, eloquentem profecto virum, sed ita, „ (nam alias hoc nomine vix dignus videretur) ut orationis luminibus res obscuras alioquin & humiles illustret, „ atque injuria ipsi objiciatur studium eloquentiæ. Palladium ipsum rhetoricari nonnunquam observes v. g. Mart. „ 10, 36; April. 2, 2; Jun. 7, 6; Jul. 3, 2; Nov. 1, 2. “ Gesnerus. Vid. not. ad 4, 1.

3 *Nebularum noctibus*) Schoettgenius observat, similem fere locutionem hanc esse ei, *virtus virium*, quam in Curtio taxat Clericus in Arte Critica. Nam *nox* h. l. idem est, quod nebula seu densa caligo, qua notione occurrit apud principem poetam Æn. 3, 194.

3 *Corpuscula*) Cl. Pontedera legit *corpora*, & probat ex Petr. Cresc., qui lib. I, c. 11 hunc locum transcripsit. *Corpuscula* de homine ineptissime dici inficiabitur nemo.

3 *Liquidæ vocis*) *Vox liquida* est, clara & sine raucedine prolata; cui opponitur *torrida* ap. Calpurn. Ecl. 3, 59.

4, 1 *De metallis*) Miratur Schoettgenius, quare Palladius aquas de metallis non adprobet, cum alias aquæ ex fodinis & mineralibus præcipue saluberrimæ esse soleant. Nisi hic intelligamus, ut intelligere vetat nemo, marmorum metalla, ex quibus aqua non adeo esse potest salubris.

4, 1 *Frigus tepore suo mulceat*) Nimium cito sui oblitum esse Schoettgenius Palladium arguit, qui titulo 1 dixerat *agricola formatorem artibus & eloquentia rhetorem æmulari non debere*. Ecce enim annon hi sunt rhetorum flosculi? titulo antecedente dixit: *fauces commeatum liquidæ vocis exercent*. Jam de aqua pergit: *frigus tepore suo mulceat* &c. Hæc certe oratorem vel declamatorem melius decuissent, quam rustici præceptorem, qui dixisset, *aquam, quæ bona sit, hieme tepidam, æstate vero frigidam esse debere*.

4, 2 *Ut vitiato capite*) Quæ inclusa vides, glossam putat Gesnerus. Certe ἐπεξήγησις esse eorum quæ præcedunt, apparet. Si quis tussit, aut nauseat, post capitis aliquam noxam aut gravedinem, aeris culpa accusatur: sed si tussiat, si nauseet salvo capite, penes aquam vitium esse intelligitur. Hanc sententiam esse Palladii, etiam hic adversus professionem suam, rhetoricantis, censendum est. Utrum recte ille philosophatus sit, viderint Medici.

5, 1 *Aurosi pulveris*) *Arenosum* pulverem prætulerit Gesnerus, eumque dici putat minutissimum arenæ genus duritiam & rigorem arenæ habens, & nihil vel parum viscidæ illius & limosæ naturæ, qua proprie aluntur plantæ.

5, 1 *Vallis — solida*) „ Mons e saxo constans solidus jure „ vocatur, vallis autem, quæ terra a superioribus partibus „ devoluta aggeratur, quo pacto? Egregie itaque excerpsit „ Crescentius: *ne vallis nimis opaca & squalida*. "Pont.

5, 1 *Pinguis soli*) Solum pingue nisi simul cretosum sit, ad sabulonem temperandum satis esse non posse ex Colum. lib. 2, cap. 16 nos docet Cl. Pontedera. Quare facile assentitur Crescentio, qui transcripsit: *pinguis & cretosi soli* &c.

5, 6 *Est spissus*) Ager spissus, nisi pinguis, maxime improbandus erit, observante Cl. Pontedera: esset enim non *secundi meriti*, sed *deterrimi generis*, ut ipse Palladius adjecit. Potior itaque est lectio in Crescentio: *est spissus & pinguis ager*.

6, 2 *Spes tota*) Quid si *tuta*? quærit Gesnerus.

6, 3 *Operar. ratio*) „ Pungit, credo, & hic Columellam, „ qui diligenter, nescio quam feliciter, hanc rei rusticæ „ partem exsecutus est. " Gesnerus.

6, 3 *In tanta diversitate*) Ms. Codex habet: *potest intemperata diversitate terrarum*. Hoc melius arbitratur Barthius.

6, 3 *Nisi hoc officium*) Non intelligere se istuc fatetur Gesnerus, neque si *electus* præferatur.

6, 5 *Fugienda sunt*) Gronovius Obs. 2, 16 vult addi quæ dedimus in Varietate, *vel si secum* &c. id est : etiamsi non sint una, conjunctum vitium in uno loco. Potest enim esse sterilitas, ubi non est pestilentia: & potest esse pestilentia etiam in ubertate.

6, 7 *Laboribus*) Multo concinnior videbatur Gesnero Lugdunensis Codicis lectio, *lateribus*: quæ ad dicentium quidem contentionem alias fere pertinet, sed etiam de reliquo corporis motu adhibetur commode, in primis ubi anhelitus & gemitus solet intercedere.

6, 9 *Et ejus generis*, *quo* &c.) Forte bona lectio est hæc: *in provinciis ejus generis*, *quibus* &c.

6, 9 *Quod Græci — seros*) De sero fructu nihil Græci. Neque apparet cur *seros* posuerit Palladius inter *aquatos* atque *amurcæ proximos*. Suspicatur Gesnerus *serosos* vel explicationis causa adjecisse Palladium, vel alium, qui insolitam vocem, *aquosos* interpretari vellet.

6, 11 *Fossorem*) Varroniana elegantia hæc est. Sed frequenter satis etiam Palladius talem affectat eloquentiam, quidquid in ipso prooemio dicat. Cæterum si demseris allegoriam, hoc vult, sicuti Gesnerus exponit, ne immittatur vineæ florenti fossor, cum facile nimis flores, vindemiæque spes decutiantur.

6, 13 *Incendii*) „ Hoc ne vult, ut silva incensa cineribus „ ipsis terra stercoretur? Si ita est, quomodo ad incensum „ agrum post quinquennium reverti nos jubet? Quinque „ igitur annis jacere in cineribus patiemur agrum? An „ quinis annis interjectis fruges, stramenta certe & cul- „ mos, incendamus? illud tolerabilius: sed non satis dilu- „ cide dictum. " Gesnerus.

6, 14 *Græci jubent*) Istam consuetudinem sive potius superstitionem hodieque apud Germanos receptam esse, ut arbores, quæ prima vice ferunt fructus, nonnisi a pueris & juvenibus decerpi patiantur, notat Schoettgenius. Porro *operandam* legi vult Barthius ad Stat. Tom. 2, p. 654. Sed nihil opus esse mutatione, cum Gesnero ego sentio.

6, 14 *In his terræ succus*) Nimirum, explanante Gesnero, in liberum aera dissipatur succus terræ, qui erat in viridi lupino. Præstat igitur innatare viridem, & ita humectare suo sibi succo terram.

6, 18 *Dilectis*, (*&*) *tenere* (*educatis*)) Glossatoris hic manum fuisse non dubitat Barthius. In optimo libro ita legitur: *dilectis temere servulis* &c.

7, 2 *Vitiis talibus*) Lusitne Palladius, (a Gesnero quæritur) quam vulgo *adliterationem* vocant, *vitiis*, non *vitibus*?

7, 3 *Partem Septentrionis*) „ Aut simpliciter *partem* vo- „ cat; quam vulgo *plagam* dicimus, aut illud indicat, „ unius plagæ vel cardinis plures esse partes, quos *inter-* „ *medias plagas* dicunt. Per septentrionalem partem sc. „ plagam sol plane removetur, differtur in pomeridianum „ per occidentalem, “ Gesnerus.

8, 2 *Semipedis spatio*) Post hæc in tribus vetustis Codicibus Georgius invenit: *vel plus uti placuerit, quam* &c.

9, 2 *Tremorem — excutiat*) Jure prætulit hanc lectionem Gesnerus, quod altera nimis videretur hyperbolica.

9, 3 *Aut farno*) Qualis arbor *farnus*, incertum. Quare cum Pontedera vetus excusum retineatur, *fraxino*. Ita Joannes Cuba, libro qui *hortus sanitatis* inscribitur, ex Palladii codicibus transcripsit. Forte *farni* vox orta est ex correptione quadam librarii *fraxinum* integre scribere nolentis.

10, 3 *Testa cretæ*) Vitr. *succretæ*. Non videtur de participiali forma cogitasse Sylburgius, cum vocem eam uncis inclusit, e quibus nobis erat excludenda.

11, 1 *Quæ trabibus subjac.*) Pontedera pro *trabibus* legi malit *tegulis*, ut in Vitruv. 2, 8. Gesnerus *trabes* intelligit, quibus nititur tectum ipsum, tegulis quæ ex assulis suspensæ sunt constans.

11, 1 *Per pluviam*) Germanum Ms. membr. Bibliothecæ Leidensis habet *perpluvia*, omisso τῷ *stillicidia*, quod addiderant homines inepti, qui elegantissimam illam vocem ferre non quiverunt. *Perpluvia* a *perpluo*, ut a *diluo diluvium*, ab *eluo eluvies*, sunt, sic interpretante Gronovio, illæ ipsæ stillæ sive humor pluvialis, qui structuram permeat aut potius rimæ, qua pluvia delabitur & perfluit.

15 *Marmoreo grano*) Ita etiam Vitruvius. Sed Epitome Vitruviana c. 22 legit, *ex marmore Grajo*; ubi vir doctus in margine auguratur *grandi*. Gesnero tamen non displicebat *granum marmoreum* h. e. marmor non in pulverem levigatum, sed majoribus granis & arenis asperum.

17, 1 *Terendum est*) Ita membranæ. Barthius tamen, cum a *paviendo pavimentum* dicatur, teste Varrone R. R. 3, 1, & pavicula sit instrumentum, quo cædatur, apud Cat. & Col., vulgatam lectionem (*cædendum*) damnare minime velit.

18, 1 *Frigidam, vel obscuræ*) Deesse putat Pontedera verbum *obscuram*, necessarium sane ut in Cresc. 4, 32 *frigidam, obscuram, vel obscura* &c.

18, 1 *Basilicæ — forma*) Si vera est lectio, & *basilicam* hic omnino voluisse Palladium non dubitat Gesnerus, intelligitque basilicam cum cella comparatam, non tam qua fornicata erat, sed in quantum gradibus aliquot elevata soli illius pars, quæ pro tribunali esset, quoties judicia ibi agerentur. Considera exempli causa basilicam a Vitruvio structam & descriptam 5, 1.

18, 2 *Basellis*) Non improbabilis videtur Gesnero lectio Barthiana *asellis*.

18, 2 (*Non*) *peritura*) Recte observante Gesnero, nihil mutaveris hic quidem sententiam, sive abstuleris negationem sive reliqueris. Si abest *non*, intelligendum est *alioqui*.

19, 1 *Humore & latam.*) Quod observavimus, *olere* esse ap. Crescentium, illud minime contemnendum Gesnero videtur. Fuit, ipse putat, ap. Pall. certe ap. Cresc. *olore*, ut Pall. 1, 33, 1.

19, 2 *Vasculis reditus tenues*) Magnus Gronovius pluribus ostendit optimam esse lectionem Cod. Erfurtini, *vasculis*, *in quæ redactus &c.* Vox *redactus*, ille ait, est sine controversia a manu Palladii: cujus est interpretatio *reditus*, a *redigere*, quod proprium signatumque antiquis pro recipere ad se reditus suos ex fructibus, mercibus, vectigalibus.

24, 2 *Non pereunt. Et neque*) Cl. Morgagnus ita distingui malit: *Non pereunt*, *neque* &c. & mox idem pro *hirci* dubitavit an *cirri* potius rescribendum sit, nunquam tamen quidquam certi constituit.

24, 2 *De strangulati hominis*) Illud de superstitionibus priscorum non tacendum Barthio & mihi quoque videtur, ut hodie nefarii homines funes aut catenas de patibulis strangulatorum hominum magni ad mira non pauca facienda æstimant, ita non penitus ejus rei ignaros veteres fuisse.

26, 1 *Alieno tempore*) H. e. ut Gesnerus explicat, quo sine cura hominum non pinguescunt. Hoc fit autumno tantum in hiemem præcipiti.

26, 1 *Et voluptatem cibi*) Minime contempserit Gesnerus antiquam lectionem *tibi*. Cæterum illud non opus est, ut moneamus post *parcitati* intelligendum *tua*, post *luxuria*, *aliena*.

26, 1 *Post inclusum volatum*) Pro *volatum* Pontedera malit *cibum* aut *cibatum*. De volatu sane, ille ait, suspicari non deberemus, a quo hæ volucres prohibendæ sunt, quippe motu macescunt. *Inclusum* Gesnerus interpretatur inter-

clusum, impeditum. Duplex perticarum usus, prohibere volatum, & præbere sedilia.

27, 1 *Fimo*) *Fumo* non tam varia lectio esse videtur Gesnero, quam vox hic adjicienda. Nam *fumo* non minus quam *fimo* delectari hanc avem constat.

28, 4 *Quot ablata sunt*) Hoc membrum a librariis fortasse interpositum est; nam sine eo perfecta est sententia. Apud Crescentium id non extat, neque in vernacula Palladii interpretatione. Mox idem dicendum est de verbis, *autem pullos*.

28, 5 *Undecunque*) Non *ex omnibus partibus*, ut Schoettgenio, sed *ex quocunque* legumine vel frumento, Gesnero significare videtur.

30, 4 *Ne pulli eorum setas*) Scribendum non *eorum*, sed *hædorum*, autumat Pontedera; nam *eorum* depravatum. Gesnerus tamen se tolerasse ait *eorum*, quod refert ad *anserum*, qnia setæ non hædorum modo, sed aliorum etiam animalium noxiæ.

30, 4 *Ut jecur his tenerescat*) Hæc addit, observante Schoettgenio, quia Romanis maxime in deliciis erat jecur anserinum. Ficis augere jecinora adeo solenne fuit, ut Græcia infima συκωτὸν pro ipso jecore, & Latine loquentes *ficatum* dicerent. Inde Itali hodie *fegato*, *higado* Hispani, *foyer* Galli. Observavit etiam Salmas. ad Solin. p. 343. a. f.

32 *Surripientis*) „ Non *surripere* solent clanculum incendia, „ sed aperte grassari. Quidsi *surgentis* fuit, quod ut ortum „ est ex *surrigo*, ita pronunciatione eo potuit declinari „ &c. " Gesnerus.

34, 3 *Mista stercore*) Gesnerus conjicit veram esse lectionem *juta st.* Lugd. E. quæ omittenda non erat in Varietate.

35, 2 *Interest etiam*) Pro *etiam* legendum Gesnero videtur *enim*. *Profanata* hic sumitur ex etymo, *e fano* elata, eliminata.

35, 3 *Mulierem menstruantem*) Barthius excidisse aliquid putat, & scribendum: *mulierem primum* &c. Quæ vox latere facile in principio & fine duorum potuit. Talis enim mulier requirebatur.

35, 8 *Austeritatibus junctam*) *Jutam* legi vult J. F. Gronov. ad Liv. 2, 5 recte & ex more Palladii.

35, 10 *Et ceram*) Potest fieri, ut *cedriam* scripserit Palladius, *cedrum* substituerit librarius, & alius *ceram*. Sed mutare tamen quidquam noluit Gesnerus, cum *ceram*, tanquam

quam parabiliorem *cedriæ* sufficere ipse quoque Palladius potuerit.

36, 1 *Fraus minor*) Suspicatur Gesnerus legendum *minus*. Crescentius *non* substituit.

36, 2 *Undecunque*) Cr. 3, 1 hoc verbum non habet, & recte fortasse: nam hujusmodi nubilarium non undecunque, sed certo in loco constitui debet, meridianæ parti oppositum, ne ab area solem avertat. Ita Cl. Pontedera, qui cum de hac voce dubitaret, transmissæ sunt illi ex Florentinis Codicibus duæ lectiones, quarum prima est: *Fiat domum undecunque proximum* &c.; altera vero melior: *Fiat & inde prox.* &c.

36, 3 *Lætamen & paleæ*) Gesnerus legendum suspicabatur *lætamine paleæ*. *Paleæ* prosunt radicibus *lætamine*, quia nutriunt eas.

37, 1 *A domini ædibus*) MS. probissime, *a dominicalibus*: ut *ædes* subintelligatur. Ita *Plutonia* est regia Plutonis ap. Hor. Sed & hoc melius, ait Barthius, quod inserta vocula legitur, *vel in horti* &c.

37, 2 *Melisphyllum*) *Citrago* eadem est, quæ *melisphyllum*, quam posteriorem *melissam* vocamus. Quapropter alterutrum delendum autumat Cl. Pontedera.

37, 2 *Ilex minor*, *& linus*) *Pinus* omnino legendum esse ait Pontedera, probatque ex ratione ipsa, nedum ex Virgilio, Columella & Oricellario.

39, 2 *Reddemus*) Schoettgenius legendum suspicabatur *tra-demus*; sed nihil mutari vult Gesnerus. Ita Varro 3, 17, 1; ita Plinius centies.

42 *Fusuras*) Si hoc non placeat, *fusoria* legamus, Gesnerus inquit, qua voce usus est noster 1, 17, 1 & 1, 37, 4.

42 *Aquariis molis*) „ Mirum videtur molarum aquariarum, „ rei incredibiliter utilis & prope divinæ, tam raram apud „ veteres mentionem, & usum: cui vix aliam causam ad- „ signaverim, quam servorum copiam, quos in pinsendo „ occupari vellent. Habet descriptionem molæ aquariæ Vi- „ truvius 10, 10. . . . Vitruviana descriptio etiam in hoc „ imperfectior est nostris molis, quod nullam mentionem „ habet subtilissimæ illius per pannum laneum cribratio- „ nis, qua ad delicias usque frumenta lævigantur. " Gesn.

43, 2 *Per serram*) Non negligenda lectio Medicea, *per sarpam*, quæ videtur ἅρπη Græcorum esse, a qua *sarpi* dicuntur, & *sarpta vineta* ap. Festum.

IN LIBRUM SECUNDUM.

Tit. 3, 1 *Arator retineat*) Hic locus e Columellæ 2, 2 excerptus integer Pontederæ non videtur. In vetusto Florentino Codice Palladii sic repertus est: *arator retineat in jugum propellens, ut eorum colla* &c.

3, 2 *Dolabris*) Declarationis causa Crescentius addit *vel malleis aut ligonibus*.

4 *Jugerum*) MS. Barthii habet *juger*. Sequior ætas *jugeres* etiam dixit. Quæ hoc capite habentur, extant ap. Col. 2, 9, 16, ubi tamen *sex modiis* legitur, non *octo*.

9, 2 *Lupinus vero, qui*) *Quia* e Columella & Crescentio conjicit Pontedera.

9, 2 *Et multum fructum* &c.) Veterem lectionem Varietatis probat Pontedera. Illud etiam *bis* Cl. vir surpectum habet, & libentius legeret *ter*, ut ap. Col. 2, 12, a quo hæc omnia excerpta.

10, 2 *Si per homines*) *Solos* intelligendum, non adjutos jumentis; cui mox opponitur *arandæ*.

10, 4 *In quo erit diligentia*) Desideratur fortasse *adhibenda*, quæ vox reddita est in vernacula Palladii interpretatione.

11 *Quæ quartam jugeri* &c.) Varietas lectionis adnotata facit, ut suspicetur Gesnerus aliquid excidisse de tabula *ternaria*, *quæ tertiam jugeri partem conficiat*. *Quaternariam* alioquin prætulerit *quartanariæ*.

13, 2 *Imbridum*) Non temere negligendam esse lectionem Codicis Lugdunensis, nos monet Gesnerus. Notum ὄμβρον Græcorum esse imbrem.

13, 2 *Et omni earum*) Crescentius 4, 6 *& omni ejus*, vineæ nimirum prioris, quod probat Pontedera.

13, 4 *In generalibus*) H. e. libro primo, quem etiam *præceptum generale* vocat 1, 43, 4. Locus, quem hic designat, est 1, 7, 1.

13, 4 *Approbatur*) Ne reponeret Gesnerus alteram lectionem *reprobatur*, obstitit ipse Palladius, cui in fine hujus tituli *approbare* est experimento cognoscere.

13, 8 *Vel non longe ante*) Ante pastinationem nullum arboris genus induci potest: idcirco vitiose legi *ante* pro *post*, quæ ultima vox extat in Cresc. 4, 7, arbitratur Pontedera.

Sed si cum Gesnero intelligamus post hæc verba ἀπὸ τοῦ κοινοῦ participium *fossa*, sana erunt omnia, respondebuntque sibi adverbia *statim*, & *non longe ante*.

14, 3 *Lactuca pariter mergente*) Non accepit Gesnerus Crescentianum *emergente*, quia sibi non videbatur Palladius hoc tantum indicare, una emergere ista semina, quod & ipsum verum est; sed illud, reliqua semina sorberi quasi h. e. *mergi* lactuca, ut iis tantum *condita sit*, quod dicebat initio.

15, 2 *Amat loca humida*) „ Cuba: *amat sorbus loca frigi-* „ *da montana* &c. Ita fit perfecta sententia; nam *sorba*, „ quæ præcedunt τῷ *amat* adnecti non possunt. " Pont.

15, 7 *Nimis, maceremus*) *Nimis dulci mac.* e Col. de Arb. c. 22 augebat Pontedera, ut de perobscura planior evadat lectio ac syncera. Nihil tamen mutare voluit Gesnerus, cui omnia satis clara videbantur.

15, 12 *Si tamen surculos condias* &c.) Ita scribendum esse & cum Crescentio legendum arbitratur Pontedera: *si tamen surculos colligas & condas, antequam germinent: utiles autem* &c.

15, 15 *Repercussa respergat*) Quidsi *repercussam spargat*? Conf. Col. 5, 10, 13. Gesn.

23 De horis est peculiaris Aldi libellus his scriptoribus in Editione Gesneriana adjectus, quem iterum edi curassem, nisi meliora haberemus. Si illud quæris, ad quodnam horologium s. solarium pertineant numeri Palladiani, Gesneri verbis sic tibi respondebo: „ Credo equidem ad Romanum, „ ad cujus certe formam & divisiones suspicari licet reli- „ qua in provinciis esse instituta. Diversam autem fuisse „ & longitudinem gnomonis & divisiones, (ut de diversa „ declinatione, quam elevationem poli dicunt astronomi, „ taceamus) Vitruvius docet 8, 8. "

IN LIBRUM TERTIUM.

TIT. 4 *Usque ad duodecimam lunam*) Desiderari hæc, *a luna crescente usque* &c. e Col. 2, 10 & vernacula quoque Palladii interpretatione confirmat Pontedera. Nihil tamen mutavit Gesnerus, quia, quæ desunt, commode subaudiuntur.

4 *Fimi ariditate*) Pro his malit Pontedera, *fimo arido*; ut Columella loquitur, & ex Palladio Crescentius. Sed amare Palladium ea, quæ *abstracta* vocantur, pro *concretis ponere*, Gesnerus recte animadvertit.

6 *Purgatis lapidibus*) H. e. ejectis, ut Gesnerus explicat, modo vera sit lectio, & non legendum potius *purgatus lapidibus*. Neque tamen plane damnanda vulgata lectio, cum morali intellectu, *crimen & probrum purgare* dixerint Livius & Tacitus.

8 *Fructuum*) Lugd. *fructum* maxime probatur Schoettgenio. Sensus est, *præstat fructum numero* (casus tertius) i. e. ad majorem numerum, *& formæ*, ad meliorem formam. Gesnerus vero suspicabatur legendum, *& numero fructuum præstant & forma*. Sed amat insolentiam interdum Palladius.

9, 1 *Quod siccitatem durat*) Crescentius 4, 5 *quæ per siccitatem durat*, *& ventos non timeat*; & a Crescentiensi lectione vernacula quoque Palladii interpretatio non abhorret.

9, 2 *Quæ professione*) *quæ pro defensione vit.* e Cresc. laudato loco rescribi vult Pontedera. Gesnerus autem vulgatam lectionem Plinii & ipsius Palladii testimoniis tuetur.

9, 11 *Eximii generis*) Vel libri omnes cum Crescentio 4, 9 (ait Gesnerus) consentiunt in corrupta lectione, vel ipse Palladius non satis cogitate scripsit. Quis enim non videt sententiam postulare *eximiorum generum*? Cf. Col. 3, 20. 3.

9, 12 *Cum acerbitate, dispendium*) Locum vitio laborare ob unam hanc particulam *cum* pro *sine* positam, censet Pontedera, cui adversatur Gesnerus. Porro isti videbatur non inelegans existere lectio, si conjungatur Medicea cum scriptura Leidensi: *cum seritate dispendio*.

9, 13 *Puros sapores*) Qui *puro sapore* scripserunt, *unaquæque vina* quarto casu acceperunt: sed crediderit Gesnerus esse potius subjectum quod vocant, orationis, & intelligendum *poterunt*.

10, 3 *Conjunges*) H. e. *adjunges*, applicabis ne putes inter se conjungendas, quod hoc ipso loco vitari jubet. Cogitabat Gesnerus, an legendum sit *injunges*, ut n. 1 *sed scrobem, cui arbor injuncta est*.

10, 3 *Mago*) Forte rectius *Maro* laudatur Florentiæ. Certe Ge. 2, 354 jubet *deducere terram Sæpius ad capita*. Sed potuit idem Mago suasisse.

10, 4 *Mihi videtur, quod*) *Videtur quod*, sordes sunt, Gesnerus inquit, Latinæ linguæ ab hac ætate non nimis

illæ quidem alienæ; verum quas hic tribui Palladio nihil necesse est.

11, 2 *Auferenda sunt lata*) Et hic restituenda *læta* ex Crescentio arbitratur Gesnerus, & apud Col. 4, 24, 7 itemque de Arb. 10, 2 *lætis* substituenda; nisi tamen exoriatur, qui doceat nos, quam vim *læta sarmenta* habeant, & qua de causa resecanda videantur. Verum non simpliciter *læta sarmenta* damnanda sunt, sed si sint eadem sterilia, vel supra modum exuberantia, ut succum vitamque aliis intercipiant.

12, 3 *In locis clementioribus*) E Crescentio 4, 12 Cl. Pontedera auget: *in locis latis & clem.* &c. locus enim *latus exili* opponitur, ut *clemens æstuoso*, de quibus statim agit Palladius.

12, 6 *Si macra vitis erit*) Crescentius: *si macra & humilis* &c. idque recte, putat Pontedera.

13, 3 *Noveris, quia palmes*) Rationem constructionis barbaram esse non videt nemo: nisi tamen causæ intellectum habeat *τὸ quia*.

14 *Pro sola indigentia*) Et ipsi Gesnero magis probatur Medicea lectio *indulgentia*: inprimis cum *necessitatis provinciæ* separatim fiat mentio.

15, 2 (*Censemus*) *relinquendas*) Verbum *censemus*, quod omittunt Lugd. P. I. B. R., vitiosum arbitratur Pontedera: nam Palladius non sic esse faciendum existimat, sed sic faciendum de Columella sententia commemorat. Quare si retinendum verbum illud videtur, in *censet* immutari velit.

15, 2 *Excipiendam*) Desiit Palladius ex Columellæ persona loqui, suumque interposuit judicium verbis, *quod est merito* &c. Itaque Gesnero non placet rediri ad infinitum orationis genus & ἀφυγηματικὸν, sed legi vix apice mutato *excipiendum*.

17, 7 *Columella*) Arb. 8, 4 qui tamen *scobem* non vult dici, verum *ramenta*, quæ terebra educuntur.

17, 8 *Anno — exempto*) Ne quis festinet ad emendandum ex auctoritate Medicei & legendum *exacto*, obstare Palladii usum v. g. Febr. 26, 2, notat Gesnerus.

19, 2 *Sed servabis, ne cacumina*) Si Pontederam audias, locus vitiosus est, quem hoc aut alio item modo emendabis: *sed servabis, ne cacumina aut manu fracta, aut a pecore prærosa sint, nam non crescunt*. Gesnero videbatur sa-

nus esse locus, modo pro *erosa* legas *derosa*. Primam literam præcedens ejusdem organi hausisse potest.

25, 2 *Refovente natura*) Ex Medicea scriptura *repente* conjicit Gesnerus scriptum a Palladio vel *reparante* syllaba *par* olim in *per* contracta; vel *repetente*. Codex Erf. habet *removente*.

25, 3 *Cum prehenderint*) Poterat aliquis suspicari, Gesnerus ait, excidisse propter viciniam alterius *cum* præpositionem in hoc verbi intellectu solennem, legendumque *cum comprehenderint*, quod sæpe est ap. Columellam. Verum *prebendere* etiam noster hoc libro 10, 7.

25, 4 *Si hoc desit*) Videtur Gesnero legendum aut *hæc*, ut ad *tedam* referamus, aut *hic*, ad *cuneum*.

25, 12 *Castimoniale*) Palladii an sit hæc vox, equidem cum Gesnero ego dubito. Sed significari iste arbitratur potum, quo uti illis licet, qui *castimoniam* h. e. abstinentiam a vino ex voto vel alia quacunque de causa debent, ut de melitite Plinius 22, 24 s. 54. *Castimoniarum superstitionem* etiam de cibo & potu dici, ejusdem locus Plinii indicat obscurus alioquin 31, 8 s. 44.

25, 17 *Pruno*) *Coctana* substituit Cresc. 5, 12, & eam adeo videtur firmare sententiam, qui prunis quam ficubus accensere malunt coctana.

25, 22 *Vel creta pulvere*) Desiderari ante *pulvere* verbum, *terra* videlicet, existimat Pontedera.

25, 23 *Resina loculari*) Gesnero videbatur locus suspectus, augurabaturque animus *laricinam* vel *larignam* vel forte *laricalem resinam*, pici liquidæ convenientem, quod & ipsa *liquida semper manet* docente Plinio 24, 6 s. 22.

25, 24 *Si major est*) Res ut *minor* pro *major* legatur, exigere putat Pontedera; nam si *major* longe a radice quo citius fructum ferat, inseritur summo trunco.

25, 30 *Infel. augmenta*) Legendum putat Gesnerus *argumenta*, & respici ad illam superstitionem, de qua diximus ad Varr. 1, 40, 5.

26, 2 *Incipiunt autem*) Utrum Palladius ipse posuit *incipiunt* pro *concipiunt*: an, cum illud insolitum sit, fecit vox proxima, ut librarius unum pro altero scriberet? Ita putat Gesnerus.

26, 4 *Cum unaquaque precludat*) Cum *precludat* inusitatum sit, lectio Crescentiensis videtur Gesnero anteferenda.

26, 5 *Frequentiore numero sucta*) Apud Crescentium est *e*

nimio sueta. Fuit forte olim *e nimio suctu*, ut Gesnerus censet.

29, 1 *Hinc efficitur — uvarum*) Si non totum hoc interpolatum est, & omittit certe Crescentius, qui reliqua habet, 8, 6 certe non putaverit Gesnerus a Palladio esse, quæ uncis inclusit.

32 *Vivam terram*) Gesnerus interpretatur ex loco herbido vel frugifero sumtam.

IN LIBRUM QUARTUM.

Tit. 1, 3 *Temporis*) Schoettgenius malit, *temporius*; & vel ita scripsisse Gesnerus putat Palladium, vel certe *tempori*, h. e. mature, ut ex *cœperit* sibilus fini præcedentis vocabuli adhæserit. *Tempori* & *temperius* atque *temporius* apud nostros etiam alias leguntur.

6 *Vel etiam duobus*) Si Columellæ locum cum nostro conferas, post *duobus* τὸ *ac semodio* videtur Pontederæ desiderari.

8, 1 *Paleas fabæ*) Needhami lectio *palearum* concinnior est & aptior sequenti membro, ubi etiam legitur genitivus casus: *veteris urinæ humanæ* &c. Interim etiam accusativum non abhorrere ab hujus, quin nec ab optimorum temporum consuetudine, observat Gesnerus.

8, 2 (*Vel lapidem, vel pini*)) Quæ uncis inclusa vides, & libri omnes, ipse etiam Cresc. 1, 19 ita collocant. Ex Geop. 9, 10 patet transferenda esse post verba *oleastri palum*, quod ante Gesnerum viderat Cl. Needham.

9, 2 *Serendi sunt cardui*) An potius, ait Pontedera: *serenda sunt cardui luna crescente, in area jam parata, semina*. Ingeniosa conjectura, qua tamen nec ipsa videtur opus esse, si incidatur, quod a Gesnero factum est, post *parata*.

9, 3 *Codice*) Bapt. Porta legit *radice*, quod melius putat Schoettgenius, miraturque in nulla Editione hoc occurrere.

9, 3 *Quos reservabis*) E Crescentio legit Pontedera: *quas* (nempe matres, ut ex iis patet, *ut nec matres fatigentur*) *servabis — liberatas* &c.

9, 8 *Oleo Sabino*) An *oleo sesamino*, ait Pontedera, quo medicari semina hujusmodi in Geop. 12, 19 testantur Quintilii.

10, 1 *Matrum radice*) Ulitius ad Gratium v. 132 ex MS. emendat *matre radice*, quod est per adpositionem, ut *saxo silice* apud Livium, *termes virga* apud Gratium. Nihil tamen mutare voluit Gesnerus. Totam enim plantam dici *matrem* apparet n. 2 *gemmata mater* non de radice sola intelligi certe potest. *Matrum* quoque est apud Crescentium.

10, 5 *Poma redhibebit*) In perantiquo Florentino Codice legitur *perhibebit*, in altero *reddere debebit*; & Crescentius l. 8, c. 7 transcripsit *exhibebit*.

10, 7 *Picatis pediculis*) „ Crescentius 5, 13 *appendiculis* habet, sive librarii errore, sive quod ea ætas *appendiculas* „ vocavit, a quibus penderent fructus, eaque res fugit di- „ ligentissimum Fresnium. “ Gesnerus.

10, 16 *Pomis — non carere*) Pontedera præfert: *nunquam carere*, ut in vernacula Palladii interpretatione. Cæterum Palladius, observante Gesnero, forte primus est, qui hujus arboris extra Mediam convalescentis meminit, quæ postea non in Italia tantum, Hispania Galliaque coli se passa est, sed in ipsum septentrionem translata fructus edidit, quanquam bonitate inferiores his, qui sub clementiore sidere educantur.

10, 16 *In Sardinia*) H. e. ut explicat Sylburgius, in Neapolitano Sardiniæ territorio. Nam & Ptolemæus Sardiniæ Neapolim agnoscit, Geogr. l. 3. Porro illud (*& in*), quod omittunt P. Pal. & Lugd. E, nobis pepererunt, qui *Neapolin* illam principem hodie regni cognominis cogitantes, a Sardinia removendam putarunt.

10, 19 *Serenda est taleis*) Desiderari Pontederæ videtur verbum; nam *mespila* cum verbo *est*, proximisque *aliis amat*, *seritur* non conveniunt. Deerit fortasse *arbor*, ut Tit. 10. de Malo Punico.

10, 23 *Ultimo Aprili*) Nimis sera fici satio extremo Aprili censenda est; quare perlibenter Pontedera ad Crescentium accedit, qui 5, 10 excerpsit: *ultimo Martii vel mense Aprili*. Quod & ipso Palladio auctore infra probatur.

10, 36 *Nigræ & alba arborum*) τὸ *arborum* cum inutile videatur, sæpe additamentum existimavit Pontedera; neque etiam apud Cresc. 8, 7 reperitur.

11, 2 *Quadratis*) Schoettgenius malit emendare ex Columella: *quadrati*, *grandibus membris*. Est autem *quadratus*, qui bene compactis, robustis, & firmis membris est, staturæ tamen mediocris & commodæ.

11, 5 *Alta fronte*) Pontedera legit: *lata fronte*, ut Crescentius 9, 60 transcripsit. Ita Varro, Columella & ipse quoque Palladius locuti sunt.

11, 5 *Nigris & parvis*) Veteres libri: *& cruribus parvis* tantum, deest *nigris*. Ita Varro 2, 5 & Columella 6, 21. Mox pro *trimam* Pontedera malit *bimam*, ut in Crescentio habemus, 9, 61.

11, 6 *Amotis senioribus*) Ex Crescentio & Columella deficere *& sterilibus* arguit Pontedera.

12, 1 *Quia post quinquen.*) Non videt Gesnerus consecutionem. Itaque suspicatur legendum *qui*. Sic MS. Erf.

13, 2 *Vastum corpus*) *Vastum* vitiosa vox, ut patet ex sequentibus: *robori conveniens* &c. Hæc enim ad magnitudinem referuntur, quæ essent supervacanea. Præterea vastos equos improbavit Varro 2, 7. Legit itaque Pontedera *validum*, ut extat apud Isid. qui hæc transcripsit.

13, 4 *Cervinus*) Quidsi *cerinum* legamus a *cera*? ait Schoettgenius.

13, 5 *Sed hoc*) MS. Commel. habuit, *sed & hoc*, quod Ulitius putat esse ex abbreviatura *non*, & legit, *sed non hoc*.

14, 4 *Asperos pasci*) Post Crescentium 9, 58 de Palladio excerpentem Cl. Pontedera sic augendum arbitratur: *asperos pasci, ut ungulas duret* (vel *ut ipsius ungulæ durescant*:) *& itineris* &c. Cui non absimilis est Varronis sententia 2, 8, & Columellæ 7, 37.

15, 4 *Et alienus a balneis*) Balinei odorem averti a sedibus apum vult etiam Col. 9, 5, 1. Sed lotum h. e. a balneis accedere debere ait custodem ad apes idem 9, 14, 3. Quare lectio Crescentiana *ab alleis* i. e. alliis Gesnero probaretur, nisi statim sequeretur, *vel a cibis acribus*, *& odoris immundi*, quo jam comprehenduntur *allia*. Forte *alienus a balneis* est, qui propter siccitatem & munditiem naturalem non opus habet balneis? An denique *alienus a balneis* est, qui non olet unguenta, quibus offendi apes docet Varro 3, 16, 6.

IN LIBRUM QUINTUM.

TIT. 1, 3 *Præbenda est novitas*) Locus ex Colum. 2, 11 non integer videtur, & ita restitui posse censet Pontedera: *præbenda est*, *ne novitas* &c.

5, 2 *Cephalonem*) *Cephalionem* apud Palladium esse ait Salmas. p. 933 qui copiose de hac re agit.

8, 1 *Locis apricis*) Lectio *aptis* melius Schoettgenio & mihi quoque arridet, præcipue cum Columella 9, 8, 7 *idoneos saltus* habeat.

8, 3 *Post odorem*) Pontedera malit *propter odorem*, ut est apud Varronem 3, 16 & Columellam 9, 8, a quo posteriori hæc desumpsit Palladius.

8, 4 *Cum apis aquando gustaverit*) Nescit Gesnerus an plane contemnenda sit Medicea lectio, *aquanda*. Quidsi *aquanda* est Palladio, quæ *aquari debet*, vel jussa est, ut Plauto Epid. 1, 1, 69 *pereunda puppis*, quæ perire omnino debet; & *dos placenda* Trin. 5, 2, 35. quæ debet placere. Si tamen *aquando* retinere placeat, interpretabimur, *inter aquandum*. Alterum *aquam degustaverit*, videtur sententiæ repugnare.

IN LIBRUM SEXTUM.

Tit. 1, 2 *Converti ante non debent*) Contra Crescentius 7, 3. *Sed, ut ait Palladius, post pluviam debet converti* &c. Sed forte librariorum in Crescentio culpa intercessit.

3, 3 *Saxorum a turba collectas*) Quid hoc est, *a turba collectas*? Barthius ait. Membranæ non turbam hominum, quod typographi faciunt, sed lapidum intelligunt copiam. Ita enim legunt: *per macerias, saxorum turba collecta* &c. Quod reducamus licet. *Turbam saxorum* dicit, ne quis eligenda censeat: sed *in macerias congerenda*, ut ostenduntur, majora & minora, cujuscunque formæ. Rigaltius in Ind. Agrimens. verba hæc ita citat: *per macerias saxorum attina collectas* &c. Et ita etiam Barthius Adv. 32, 4. Unde hi duumviri hanc lectionem hauserint, non videt Gesnerus; nam omnes Codices habent vocem *turba*.

4, 1 *Quæ ablaqueatæ fuerant*) Vetustæ membranæ augent: *quæ oleis ac lupino vertendo ablaq.* &c. sed apparet ex lemmate ultima verba temere in contextum orationis relata.

7, 2 *Regulis stagneis*) Apud Columellam, unde noster sua adverbum hausit, legitur *ligneis*, quod mallet hoc quoque loco reponere Schoettgenius.

7, 3 *Dulciore sagina*) Vetustum excusum I. I-G. *dulciora* pro *dulciore* non contemnendum Pontederæ videtur.

9, 1 *Subinde adjectis*) Apud Cubam legitur *adactis*, fortasse *adauctis*, quod probat Pontedera; quo magis enim densatur caseus, pondera subinde pro ejus soliditate augentur.

9, 2 *Siccus sit aut fistulosus*) Tertium casei vitium, quod est *aut salsus*, desiderari opinatur Pontedera, & ex posterioribus satis liquet. Mendum tamen antiquum esse oportere bene observat Gesnerus, cum totidem verbis hic locus a Crescentio descriptus fuerit; licet nulla Palladii mentione facta.

IN LIBRUM SEPTIMUM.

Tit. 2, 2 *Pars Galliarum planior*) Deficere ex Crescentii 3, 7 repetenda opinatur Pontedera: *Et modus quidem metendi consuetus notus est. Pars vero Galliarum* &c.

3 *Refrigerata ponatur*) *Reponatur* e Crescentio 3, 8 rescribi malit Pontedera.

5, 4 *Transisse*) Cresc. 2, 22 *transfixam* excerpsit, quod non omnino improbat Pontedera. Sed Jensoniana lectio *transire* potior illi videtur.

7, 1 *Matura mella testantur*) Lugd. scriptionem *matura mellantur* adjuvare pudenti conjectura non dubitat Gronovius, ut veram habeamus. Nimirum: *matura mellatur*, i. e. mel colligitur. Verbum dignissimum Palladio, unde *mellatio* pro messe mellis apud Columellam, Plinium, Solinum.

7, 2 *Factis carbonibus*) Crescentius hunc locum tam negligenter describit, ut pro *factis* habeat *siccis*. Quod tamen ἀπίθετον, Cl. Morgagnus ait, si modo vestigia servat scripturæ Palladii, permovere aliquem possit, ut conjiciat, scripsisse hunc *sitis*.

7, 3 *Musti more*) MSS. Lugd. & E. ignorant vocabulum *more*: ut cum Gronovio suspicari possis Palladium audentiore tralatione mel recens ac fervens appellasse, & scripsisse, ut illic habetur: *calore musti def.* &c.

7, 5 *Solent hæc signa*) *Hoc signi* ex MSS. tuetur Gronov. ad Liv. 32, 37 ubi pluribus hanc loquendi rationem restituit.

7, 7 *Pleniores quasi capillum*) Locus aperte corruptus, quem tamen facile emendabis, certe intelliges ex Col. 9, 10, 1 cujus verba præ oculis dubio procul noster habuit.

7, 9 *Velut uber*) *Tuber* legit Harduinus ad Plinium 9, 16.

IN LIBRUM OCTAVUM.

TIT. 4, 4 (*Ut*) *mortuarum*) Optime Lugdunensis Codex omittit τὸ *ut*, quam proinde coercendam putavit, ne absurde committatur sententia. Consequens fuit, ut etiam post *matres* interpungeret.

5 *Rediturum*) Si hanc lectionem serves vel *gramen ablatum* constructione Græca ponitur pro ablativis consequentiæ, vel *nihil* pro *non*. Faciliorem Gesnerus credit & veriorem, quæ proposita est in Varietate.

6, 1 *Pars extrema velatur*) Longe suavius MSS. *vallatur* putat Gronovius. Sed videtur adversari viro summo, ait Gesnerus, quod statim sequitur *velamina* de eadem re.

IN LIBRUM NONUM.

TIT. 7 *Occurrimus*) Adoptavit lectionem Gesnerus magna consensione optimorum librorum comprobatam: alterum *facere* & ipsum bonum putat; licet non audeat recipere. Potest vel omissum intelligi.

8, 4 *Salix silvatica*) Forte *salix erratica*, ut tradidit Vitruvius 8, 1 ex quo hæc desumpsit Palladius. Ita & Plinius 31, 3.

8, 4 *Humore gignuntur*) Omnes stirpes, recte observante Pontedera, humore gignuntur, sed non omnes multo humore gaudent. Quare hunc locum hoc modo expressit Cresc. 1, 8 *Cæteraque quæ humore multo aquosa gignuntur*. Cujus lectionis in Vaticanis Palladii Codicibus vestigium extat.

8, 6 *Si aquarum vena est*) Crescentius: *Si aquarum vena proxima fuerit*. Vitruvius: *Si is locus aquam habuerit*.

8, 6 *In præsenti*) Apud Crescentium hæc non legit Pontedera, neque apud Vitruvium. Sed, ut inquit Gesnerus, quid-

si fuit in Palladio, *si aquarum vena est in proximo*: quod in compendiis scribendi facile pro *præsenti* irrepere potuit? nisi forte ipsum *in præsenti* potuit pro *in proximo*.

10, 1 *In vase æneo*) MS., ut vir doctus in margine notavit, legit: *in vas æneum nitidum*.

10, 1 *Probabilis judicetur*) In Crescentio legitur *indicabitur*, quo usum Palladium opinatur Pontedera, nam rursus verbum aliud eodem modo usurpavit.

11, 1 *In sesquipedem*) Pontedera malit *semipedem*, ut docet Vitruvius 8, 7, a quo excerpsit Palladius.

11, 2 *Justa vestigia*) Vix dubitat Gesnerus, quin *fastigia* legendum sit. Forte a tectis templorum desumta loquendi ratio.

IN LIBRUM DECIMUM.

Tit. 8, 1 *X medios spargimus*) Vel hæc vitiosa censeri possunt, vel quæ docentur tit. 5. Ex Colum. 1, 11 ut Ponteder æ videtur, apparet, hunc locum esse fortasse non integrum, & deficere *ea fit optima*, aut quid item.

11 *Vinacia — hoc est grana*) *Grana*, *vinacia* idem significat; quare *hoc est grana* Ponteder æ supervacanea videntur, præsertim cum in Columella 11, 2, a quo id accepit Palladius, non legantur.

13, 2 *Appetit*) Placet Gronovio scripta lectio: *donec convalescat*, *amplectitur*.

13, 2 *Succo suo*) Ex MS. Lugd. lectione *sucu* Gronovius rescribi malit *suctu suo*.

14, 3 *Prope summitatem surculis*) Gesnerus suspicatur legendum: *qualo*, *vel fictili vase*, *repletis terra — usque ad summitatem surculi*: quæ forte ratio vigorem viridem facilius conservat surculo,

IN LIBRUM UNDECIMUM.

Tit. 1, 2 *Etiam nunc ervum*, *lupinum*) Recepit Gesnerus interpunctionem & postremæ vocis lectionem, quæ est in primis Editionibus, cum altera quomodo vera esse possit,

ipse non videat. Est autem talis: *Læto agro non est serendum etiam nunc ervum, lupinus, & pisum & sisamum. Seremus (ut dixi) sisamum* &c.

4, 2 *Siccis — aridis*) Quis non videt alterutrum vitiosum esse debere, cum bis in uno loco idem occurrat?

4, 2 *Contra exilitatem glebæ*) Plura transcripsisse Crescentium 12, 10 notat Pontedera: *Ut contra exilitatem glebæ, & aeris siccitatem, hibernis imbribus adjuventur.*

5, 2 *Non ad siccum*) Quid esse dicemus in hoc loco *recidere ad siccum*? Neque enim siccum illud est, unde si amputentur radiculæ, renasci possunt: neque siccæ sunt ipsæ, quæ præcidi debent, radiculæ; nam ideo præcidendæ sunt, *ne si convaluerint*, ut duobus ante versibus dictum est, *inferiores radices* faciant interire. Illud ergo relinquitur, ut cum Cl. Morgagno non *ad siccum* scribamus, sed *ad truncum*, quod & Colum. lib. 4. cap. 8. num. 2. indicare videtur.

8, 1 *Februarius mensis*) Locus est tit. 18. Cæterum ex Mediceo forte legendum est: *Februario mense ostendi.*

10, 1 *Tres salis, & molis primo*) Locum hunc, quamvis in manu exaratis libris sic repertum, neque syncerum neque fortasse integrum opinatur Pontedera; & non solum multa esse elisa censet, verum etiam alio loco, quæ supersunt, collocata.

11, 3 *Malva serenda est*) Quæ de malva hoc in loco traduntur ad lactucas magis pertinere videntur. Quis enim noverit *malvas sessiles fieri*, ut hic docetur? In lactucis vero hoc familiare est, sessilesque lactucæ plurimum apud veteres celebrabantur. Attamen *malva*ne an *lactuca* (quamvis hæc potior videatur) sit legendum, Cl. vir injudicatum relinquit.

12, 1 *Curas agere sæculorum*) H. e. de posteritate bene mereri plantatione illarum arborum, quæ sero fructus ferre solent, ut nullo labore explicat Schoettgenius. Fortasse noster ante oculos habuit verba Cæcilii in Synephebis a Cicerone Tusc. Quæst. 1, 14 & de Senect. c. 7 conservata: *Serunt arbores, quæ alteri sæculo prosint.*

12, 2 *Circumfodiatur assidue*) Meliora Ponyederæ videntur: *Circumfodiatur assidue, & rigatio continuos æstatis vincat ardores:* nam circumfodiendo non rigamus, sed & circumfodere & rigare sæpe debemus. Reponi porro malit *continuos* pro *continua*, quoniam non continua debet esse rigatio, ut continui sunt per æstatem ardores.

14, 1 *Media*) Fuit, qui putaret, mediam fidem Græcorum hic dici, h. e. dubiam, ut Liv. 39, 39 *medium responsum* vocatur. Gesnero veniebat in mentem suspicari *mendacia* fuisse in autographo, quæ contracta voce in *media*, abierint. Quoties *mendacii* arguatur Græcia, numero comprehendere non est.

14, 7 *Pini frugiferi*) Ita constanter quicunque posteriorem vocem libri agnoscunt. Cum vere *pinos* vix masculino genere dici posse videatur, & præterea de hac arbore *resina* potius dicatur, quam *gumen* aut *gumma*: cogitabat Gesnerus, an *spini frugiferi* legendum sit: quod tanto magis placet, quia etiam *spinum sterilem* agnoscit noster de insit. v. 63.

14, 13 *Cretensibus*) Videndum, Gesnerus inquit, an hic locus non contradicat doctissimo Bentlejo, qui ad Horat. Carm. 1, 36, 10 negat ullos veterum Romanorum vini Cretici mentionem facere.

17, 3 *Si tam diligenter*) Aptior videtur Gesnero Medicea lectio: *si tamen* est *dum modo*.

19 *Quo ad conditum*) Nescit Gesnerus an intellectus fuerit hic locus ab his, qui vel *quoad* conjunctis vocibus edidere, vel certe post *conditum* posuere comma. Hoc vult, passo uti non posse ad *conditum*, h. e. œnomeli, quod κατ' ἐξοχὴν ita vocatur.

IN LIBRUM DUODECIMUM.

Tit. 3 *Nunc ac deinceps vinea*) In Crescent. 12, 11 hic locus sic occurrit: *Nunc & deinceps usque donec congeletur, vinea* &c. Non absimili valde modo Palladium 3, 9 esse locutum, notat Cl. Pontedera.

3 *Fossa — incitetur*) Gronovius pro *fossa* malit *fossu* vel *fossura*; sed non audit virum eruditissimum, qui pro *incitetur* legit *inciletur*. Gronovii sententiæ refragatur Schoettgenius, & assentitur Gesnerus.

6, 1 *Si capitatum*) Pontedera ex Crescentio l. 6. c. *de allio* rescribere velit: *Si bene capitatum*; nam semper allium est capitatum, at non semper bene.

7, 4 *Genera eorum*) Non male credit Gesnerus omitti hanc paragraphum in MSS.

7, 8 *Ut sic — cogantur*) In Crescentio l. 5. c. *de persico* hæc non inveniuntur; neque etiam in vernacula Palladii interpretatione; neque denique apud Aloysium Alamannum, qui Palladium imitatus hæc l. 8 numeris est complexus.

7, 13 *Ex Codice*) Nonnulla hic Cl. Pontedera suspicatur in vulgatis Palladii libris vetustate elisa. Quare ex Crescentio hunc locum sic reponi velit: *Ponantur & plantis, quas sumemus de radicibus & codice matris Januario exeunte.* Nam & τὸ *matris* in *mense* depravatum in Palladio ex vernacula ipsius interpretatione manifestum habemus.

7, 15 *Epiurum*) *Epigrum* emendat ex Isidoro Meursius. *Cuneum* lectio est I. I-G, quam plane damnare nolit Gesn.

7, 20 *Vel duorum, vel*) Ita distinxit orationem Gesnerus. Ante ita legebatur *vel duorum: vel totus aut sulcis* &c. Sibi opponi videntur *vel totus* & *hinc inde*. Sed vel sic nescio quid durum & hiulcum relinquitur.

13, 1 *Agnus statim natus*) Lugd. Codex forte melius hic distinguit: *admovendus est manu. Prius* &c.

13, 2 *Donec conceptum paulisper robur*) Legemus ne, Morgagnus ait, *concepto paulisper robore ætatis*, aut nullo verbo mutato, tantummodo voculam & ante *pascuum* addemus? Porro *possit*, quod & Leidæ est, ut vidimus esse in Erf. postulat syntaxis ordinata: nisi forte cum Gesnero excuses per synesin.

15, 1 *Si tabulas suffigas tegulis*) τὸ *tegulis* neque ap. Vitruvium, neque ap. Crescentium legi observat Pontedera, nam larix ignis metu ad subgrundia laudatur, quod ex τῷ *in fronte atque extremitate tectorum* manifestum est.

20, 3 *De nidore decusserit*) *Decesserit*, quod suspicabatur Gesnerus, conjecisse etiam Buchnerum postea animadvertit.

22, 3 *Cineris bene creti*) Hunc non concoquit Gesnerus: neque enim ablui deinde præcipitur, sed vinum potius affundi. Nihil de cinere Græci. *Criti* pro *creti* habetur Florentiæ. Quidsi fuit apud Palladium *ciceris bene triti*? Sed forte hic etiam de gustu non est disputandum.

22, 3 *Suniculum*) Vix dubitat Gesnerus, quin vera sit conjectura, quæ antiquam lectionem *semiciculum* P. I. B. R. E. intuentibus non potest non in mentem venire, ut legatur *semisicilicus*. Ita jam visum Hermolao Barbaro, idemque Sylburgius conjecerat. Sed neutram vocem vel in magno Forcellini Lexico reperies.

22, 3 *Cupr. foliorum*) Hic inseri debebat, ait Gesnerus, certe intelligi debet, *sumes* vel tale quidpiam.

22, 3 *Crustam faciendo*) H. e. stratum illius massæ, quam modo descripsit, eadem fere, quam *cratem* mox dicit.

IN LIBRUM DECIMUM TERTIUM.

TIT. 1 *Male seminantur*) Legendum, ut apud Cubam, *male seminatur*; de faba enim loquitur Palladius, de qua etiam Colum. 2, 10.

4 *Hypomelides*) Nescit Gesnerus an quis veterum præterea hujus fructus mentionem fecerit. Tacent certe Plinius, Geoponici, tum barbari. Ideo nihil possum extricare.

IN LIBRUM DECIMUM QUARTUM.

PRÆF. 2 *Natura hæc*) Scilicet servilis, si quid habet in se bonum, ut Codrus interpretatur.

2 *Pudorem meum distuli*) H. e., sic explanante Gesnero, distuli tibi offerre hos libros, quos verecunde & cum quodam pudore tibi trado, ut famuli verecundi cunctantur pensa sua exhibere, metuentes reprehensionis videlicet.

3 *Et licet*) Legendum *ilicet* post Schwarzium putat & Gesnerus, quamquam recipere non ausus est; cum varias nimis hic locus subeat interpretationes.

3 *Ego meas opes*) Bene ait Gesnerus, obscurissima sane esse hæc ultima prœmii verba, ut fieri solet, cum arguti & acuti esse volunt homines semibarbari. Codrus etiam verebatur, ne non sana sit lectio, quam percurare velle non est operæ pretium.

VERS. 1 *Ornatus fidei*) *Ornatus* est instructus fide, & ponitur pro vocandi casu, *ornate*, ut censet Schoettgenius. Contra Gesnerus *ornatum* substantive Palladium dixisse arbitratur, ut *decus patriæ* &c. Certe Codro ita placuit.

4 *Parte silente pedum*) Quoniam scripsi superiores libros prosa oratione, quemadmodum Codrus exponit. Hanc profecto nolim elegantem æquivocationem a Schoettgenio appellari.

18 *Lætum*) Suspicatur Gesn., *& fetum*, ut modo, *partum*.

30 *Sterilem — gradum*) Hoc dictum putat Gesnerus per nescio quam figuram (Hyphen forte dixeris) an stribliginem. Vult poeta non nimis felix duo intelligi, *meliorem & molliorem gradum* mulorum, sed simul sterilitatem. Sed tamen observandum est *gradum* in hoc ipso libello vers. 98 poni pro nativitate, & cognatione, cujus *gradus* esse, qui matrimonio & nascendi actu contineantur, JCti nos docent. Adeo obscurum est, quid sibi velit oratio, ubi semel a norma recessum est.

44 *Lento — sinu*) Versificandi studium a recta loquendi ratione abducere nostrum, notat Gesnerus. Debebat *stringit* gemma *uda* sinu lento oculos virides.

49 *Vestigia*) Legendum videbatur *fastigia*, h. e. prosiliens ex gemma insita flagellum: sed nec vestigia ipse damnaverit, h. e. caput vitis & radices adeo ipsas, quibus tanquam pedibus suis & vestigiis insistit.

51 *Decorat*) Pontedera legeret, *decorant*, videlicet *rami Palladii:* Ita legendum etiam adscripserat Buchnerus. Noluit tamen Gesnerus mutare quidquam, cum etiam ad *bacca* hoc verbum ἀσυνδίτως referri putat.

63 *Steriles spinos*) Pontedera legi malit *st. spinas*, h. e. *oxyacanthas*.

70 *Et mala tranquillo*) Plura jam ante conjecerat Buchnerus; cum frustra esse omnem emendandi industriam cognovit. *Mala vota* respectu mespili dixit, quæ vovet *pugnacibus horrida membris* nasci, sed opprimitur ab insita piro.

88 *Rubere*) Ita legendum, erudita emendatio est Jo. Fr. Gronovii. Venit idem in mentem Cl. Morgagno 1, 95.

106 *Tuta subit*) Dum aliquis, inquit Gesnerus, commodiorem sententiam exsculpat, intelligamus hæc verba ita: *Mespilus, piri agrestis æmula, tuta subit mala despecti saporis* h. e. in malos agrestes inseritur, eo eventu, ut tanto fiat spinosior, ac *tuta* a manibus avidis fructus appetentibus.

158 *Et debitum majus*) Buchnerus putat legendum *meritum*, ac Palladium innuisse pistacia ob brevitatem amygdalis præstantiora. Eadem emendatio etiam in mentem venerat Bocharto, & *pretium* conjicit Cl. Morgagnus I, 95.

ERRATA CORRIGE

Pag. 89 Var. lin.	1	*duo*	(*dele*)
246	6	potandam	potandum
278	22	funiculum	suniculum
319	8	videtut	videtur

